

**JÁSZKUNSA GI REFORMÁTUSOK
LEKÖLTÖZÉSE BÁC SKÁBA
II. JÓZSEF KORÁBAN**

IRTA

NAGY KÁLOZI BALÁZS

**BUDAPEST,
SYLVESTER-NYOMDA R.-T.
1943.**

JÁSZKUNSAÍGI REFORMÁTUSOK
LEKÖLTÖZÉSE BÁCCKÁBA
II. JÓZSEF KORÁBAN

IRTA

NAGY KÁLOZI BALÁZS

BUDAPEST,
SYLVESTER-NYOMDA R.-T.
1943.

Előszó.

Szűkebb értelemben vett hazámnak, a Jászkunságnak multja, sorsa iránti érdeklődésem, valamint a budapesti tudományegyetem bölcsészeti karán folytatott népiség- és településtörténeti tanulmányaim irányították rá figyelmemet arra a jelentős elvándorlási mozgalomra, melynek során II. József korában több száz jászkunsági református család vándorbotot vett kezébe és Bácskába költözött. Főleg Kunhegyes, Karcag, Kisújszállás, Kunmadaras és Jászkisér helységek népe bocsátotta ki magából azokat a tekintélyes rajjokat, melyek a bácskai kinestári pusztákon három virágzó községet alapítottak: *Feketehegyet*, *Omoroviczát* (ma Kossuthfalva) és *Pacsért*.

Átköltözésük nemesak annyiból érdekes, hogy három új község és három új eklézsia lett az eredménye, hanem egyetemes magyar szempontból is. Ennek horderejét felismerjük, ha megnézzük országunk néprajzi térképét. Itt egy olyan második honfoglalás történt — habár ez magukban a települőkben akkor nem volt tudatos, — mely első honfoglalásunknak a török által tönkre tett eredményeit pótolta legalább egy kis területen s pótolja ma is ott, hol néprajzi térképünk összefüggő piros mezeje előbb elrongyolódik, mintsem hogy a történelem, a vér és verejték jogán magunkénak vallott déli határainkat elérné. Ezek a színmagyar kálvinisták a magyar nemzetiség színét rajzolták be néprajzi térképünk szóbanforgó bácskai darabjába és ezt azóta is tartják. Ugyanakkor jászkunsági ó-hazájukban nem hagytak vacuumot maguk mögött s nem idézték elő azt, hogy honnmaradt véreik ereje elernyedjen és idegenek szivárognak be az elhagyott helyekre. Nem lehet érdektelen jelenség ez senki előtt, akire nézve nem közömbös az, hogy a magyarságban volt-e és van-e expanzív erő, ha több nem is, legalább annyi, hogy az ezeréves haza kereteit kitöltse!

Hangsúlyoznom kell, hogy a tárggyal kapcsolatban felmerülő ezek a gondolatok tárgyilagos adatkezelésemet nem befolyásolták.

Itt kell megemlítenem, hogy ennek a kérdésnek, mely pedig méreteivel a hazai magyar telepítések közt előkelő helyet foglal el, részletes és módszeres feldolgozása mindezig hiány-

zott. Inkább csak riportszerű közlések jelentek meg róla nyomtatásban, melyek közül ki kell emelnünk Győrffy István „A mi emigránsaink“ c. cikkét (Nagykunsági Krónika, Karcag, 1922.) De ez is csak a karcagi, kunmadarasi és kisújszállási levéltár adatok egy részére támaszkodik, holott az ügy leggazdagabb iratanyaga nem ezekben, hanem az Országos Levéltárban található. Hírlapi cikkekben foglalkozott a kisújszállásiaknak Pácsérra történt költözésével, kevés helyi adat alapján, Pápay István orsz. képviselő (Kisújszállás és Vidéke c. hetilap 1936. évf.). Pácsér történetét két kisebb dolgozat is tárgyalja: Szendy Lajos ref. lelkészé „Pácséri kun telep“ (Bács-B. vm. tört. társ. 1900. évi évkönyvében) és Dudás Ödön jegyzőé „Pácsér történetéből“ (Bács-Bodrogh c. folyóirat 1878. év) címen. Omorovicza történetét D. Dévay Lajos és Gyarmati Sándor írták meg, kisebbségi sorsuk küzdelmes körülményei közt, községük másfél-százados jubileumakor (Nagy idők sodrában, Subotica, 1936.). Kívülük pár odavetett s nem mindenben megbízható adat található összefoglaló munkákban is, mint Iványi István földrajzi és történelmi helynévtárában és a Borovszky-féle monográfia sorozatnak Bács-Bodrog vármegyével foglalkozó két kötetében.

Sajnos, bármennyire törekedtem is a teljes forrásanyag felhasználására, a háborús viszonyok nem engedték meg, hogy a bécsi levéltári anyagot is átnézhessem. Így azokra a kérdésekre, hogy milyen mértékű volt József személyes részvétele ez ügyben és hogy milyen szempontok szerint mérlegelték az államtanácsosok ezt a magyar református telepítést, a válasz elmarad mindaddig, míg valaki a józsefi telepítések átfogó történetét meg nem írja.

Nem mulaszthatom el, hogy hálás köszönetemet ki ne fejezzem mindazoknak, akik kutatásaimban támogattak. *Dr. Szabo István* egyetemi magántanár úr az Orsz. Levéltár vonatkozó irataira nézve volt szíves tájékoztatni. *Agoston Sándor* bácsfeketehegyi ref. püspök és *D. Dévay Lajos* kossuthfalvai ref. esperes urak készségesen rendelkezésemre bocsátották lelkészi hivataluk iratait. *Csete K. István* pácséri ref. lelkész úr baráti megértéssel segített feldolgozni a hivatalában fennmaradt értékes okmányokat. Karcagon *dr. Sántha Miklós* polgármester úr volt szíves támogatni. Kunmadarason *Tóth János* ref. lelkész és *vitéz Takách László* főjegyző urak részesítettek igen értékes támogatásban. Kunhegyesen *Varaha Zoltán* ref. lelkész és *Szük Károly* főjegyző urak, Kisújszálláson pedig *Török Imre* ref. esperes úr biztosították kutatásom sikerét. Megértő jóakaratauk tette lehetővé, hogy e kis dolgozatot megírhattam.

Dunaharaszti. 1942. augusztus 3.

Nagy Kálozi Balázs.

I. FEJEZET.

Előfeltételek.

Külföldi és belföldi eredetű telepesek közti éles határ. — A valósi tolerancia érvényesülése József telepítéseinél. — Telepítésre szánt kincstári puszták: Feketity, Omorovicza és Pacsér. — A pacséri rác telep. — Tervek Pacsér puszta betelepítésére.

Minden telepítéshez három faktor szükséges: telepítő, hely és telepesek. Mindegyik a három egyformán fontos. E fejezetben az első kettővel foglalkozunk, mert bennük találjuk meg előfeltételét annak, hogy a jászkunságiakban lévő települési kedv megvalósulhatott.

A dolgozatban tárgyalandó településnél a telepítő az állam, illetve — ami az abszolutisztikus kormányzati rendszerből természetesen következik — maga az uralkodó: II. József, aki mint az állam első hivatalnoka saját kezébe gyűjt össze minden államügyet, így a telepítéseket is. Íróasztalára kerülnek sokszor oly jelentéktelen ügyek, melyekhez elég lett volna valamelyik alantás hatóság intézkedése.

Nem célunk József telepítési politikájával itt részletesen foglalkozni, így csak néhány megjegyzésre szorítkozunk.

Közismert az a telepítési pátens, melyet 1782. szeptember 21-én adott ki. Mindjárt bevezetésében tisztán megjelöli a célt: nagyobb szabású telepítést kezd, melynek során a magyarországi üres területeket is be akarja népesíteni s ehhez a szükséges telepessanyagot a birodalmi németek közül, főleg a Rajna vidékéről akarja megszerezni.¹

Kétségtelen, hogy német telepesek behozása tevszerű eljárás volt, mely nemcsak arra a tényre támaszkodott, hogy a

¹ „... thun hiermit Jedermann kund, dass Wir in unsern Königreichen Ungarn, Galizien und Lodomerien viele unbesetzte, leere und öde Gründe besitzen, welche wir gesonnen sind, mit deutschen Reichsgliedern, besonders aus dem Ober-Rheinkreise anzusiedeln.“ — Czoernig, Karl Freiherr: Ethnographie der Oesterreichischen Monarchie. Wien. 1855. III. k. 37. l.

kisebb népességű Magyarországgal, főleg ennek feltűnően gyér népességű Délvidékével szemben a birodalom valóságos népzervezőrészének számított. A népsűrűség hiányainak pótlása mellett legalább ugyanekkora szerep jut betelepítésüknél egyéb szempontoknak is. Fejlettebb agriculturát akartak általuk meghonosítani.² De ez a telepés anyag kitűnően beleillett József germanizáló politikájába is. Az állam katonai érdeke is inkább külföldi népelemek behozatalát kívánta, mint belföldiek telepítését. Nem volt közömbös dolog — a még mindig megoldatlan török kérdés miatt sem, — hogy Magyarország, mint a monarchia tagja, milyen erőt képvisel. Ha a belföldi népességet vándoroltatja József hazánk sűrűbben lakott vidékeiről a gyéresebb lakosságú Délvidékre, a helyzet tulajdonképpen mit sem változik: Magyarország ereje egyetlen adóalannyal és egyetlen katonával se gyarapszik. Sőt ez átmeneti visszaesést jelentett volna, míg a telepések új lakhelyükön meg nem gyökereznek. A német telepések viszont növelték az ország lakosságát, még hozzá éppen azon a vidéken, ahol a török szomszédság azt legjobban megkívánta.

A monarchia szempontjából rendén is lett volna így a dolog, de a magyarság érdeke mást kívánt. A két érdek itt sem fedte egymást, mint a legtöbb esetben. Az idő is ezt igazolja. A monarchia azóta széthullott, a józsefi telepítéseknel érvényesülő szempontok tárgyaltanokká váltak. A magyarság viszont él s a testébe plántált külföldiek léte nem egyszer vet fel kényes problémákat. Hogy pedig a hozzájuk fűzött reménységek sem váltak be mindig, mutatja a József korában települt dunakömlődi példája, akik nemhogy fejlett mezőgazdasági szak tudást hoztak volna be, de „még ahhoz sem értettek, miként kell a takarmányt kaszálni, szárítani, forgatni, gyűjteni és a télire elraktározni. A sovány és romlott takarmányon tartott lovakkal és ökrökkel nem tudtak bánni, — agyonhajszolták őket, míg csak el nem hullottak. Szinte kifogyhatatlan az inspektor szókészlete, mikor a telepések helytelen, sokszor fonák gazdálkodásáról panaszodik a helytartótanácsnak“.³ Külföldiek telepítése éppen nem volt a magyarság érdekében való. A telepítések azért nem akadtak volna meg, mert a sűrűbben lakott magyar vidékekről minden toborzás nélkül is annyian jöttek volna Bácskába, hogy el se lehetett volna őket helyezni. A következő lapok bemutatják, hogy csak olyan

² Czoernig (i. m. 72. l.) szerint József célja egyáltalán nem az volt, hogy hazánkban a német népelemeket szaporítsa és a nyelvüket ezáltal terjessze, „sondern vielmehr die Verbesserung der Bodencultur durch guten Anbau der unbebauten grossen Strecken mittelst arbeitsgewohnter deutscher Hände...“

³ Schilling Rogér: Dunakömlőd és Németkér telepítés. népiség- és nyelvtörténete. Budapest. 1933. 79. l.

aránylag kis terület is, mint Heves megye és a Nagy-kunság, milyen nagy települési kedvről tesz bizonyosságot: a más szempontok szerint működő telepítési akció többet elutasít csak ezekből, mint amennyit elfogad.

Az a közhellyé vált felfogás, mely a XVIII. századi nagymérvű idegenbetelepítés elkerülhetetlenségét a magyarság kevés számával és a magyar jobbágnak földesúrhoz kötött helyzetével szokta magyarázni, nem általánosítható az egész századra, mivel a népességi viszonyokban II. József koráig lényeges változás állott be: a századeleji ötnegyedmillió magyar hárommillióra szaporodott.⁴ Mindkét számnak a zömét az a jobbágyság alkotja, mely a sűrűbben lakott vidékeken már egészen elaprózott jobbágytelkeken szorong. Szűkös helyzetén szeretne javítani s amiut konszolidálódnak a század folyamán belviszonyaink, minden toborzó tevékenység nélkül is településre kész elemmé érlelődik e földéhes, élni akaró parasztság jó része. És minél kevesebb alkalma van arra, hogy szabályszerű módon eltelepüljön, annál inkább rálép az önálló kezdeményezés útjára: megszökik földesurától s maga próbálja megtalálni szerencséjét. A vármegyék szökött jobbágyaik ezreit nyomozzák, mind kevesebb eredménnyel.⁵ A kunsági helységek, kivált a redemptiókor, alig győznek védekezni a hivatlan elemek beáramlása ellen.⁶ Jórészt ennek az irányítatlan és részleteiben kinyomozhatatlan belső népvándorlásnak köszönhető alföldi puszta vidékeinknek nemcsak új népessége, de magyar jellege is. Bizonyosságnak annak, hogy a tervszerű telepítési akció nem volt szükségszerűen ráutalva a birodalmi német népfölöslegre, különösen nem a század végén, amikor a császári pátenst, az addig jól kijárt úton, megint csak oda fordul telepesekért.

A jobbágy jogi helyzete se volt feltétlen akadálya eltelepítésének. Ne is beszéljünk arról, hogy az a császár, aki egy tollvonással megváltoztatta a rendi alkotmányt, könnyen el tudta volna vonni a telepítéseihez szükséges jobbágyságot földesuraitól. Elre nem is volt szükség, mert nem minden földesúr zárkózott el teljesen és minden jobbágyára nézve ezeknek áttelepítése elől. Alább látni fogjuk, hogy hevesmegyei földesurak készséggel elbocsátának elkíváncozó jobbágyaikat, mely esetben az elköltözők szolgálmányait — megürülő telkeik használatba vétele fejében — a visszamaradó jobbágyok osztanak el maguk között. Az új beköltözések által felduzzadt lakosságú szabad helységek szintén örömet túladnának e jövevény szegénységben, amint a kunhegyesi példából alább látni fogjuk.

⁴ Kovács Alajos: M. o. népességének fejlődése a török uralom megszűnte óta. É. n. 7—8. l.

⁵ Szabó István: A magyarság életrajza. Budapest, 1941. 130. skk. l.

⁶ Győrfy István: Nagy-kunsági Krónika. Budapest, 1941. 148—150. l.

Mivel a józsefi telepítések mindössze 7600 birodalmi bevándorló családdal gyarapították az ország lakosságát,⁷ nem kételkedünk abban, hogy ez a mennyiség kényelmesen biztosítható lett volna a magyar parasztság soraiból is. Ez esetben a birodalmi toborzás költségei nem merültek volna föl s egyáltalán kevesebb lett volna az egész telepítés költsége. Ám József telepesei megszerzése tekintetében nem tudta függetleníteni magát elődei gyakorlatától. S úgy látszik, azok értékelésmódja is tovább élt benne a magyar és idegen telepesanyag közti különbségtételt illetően. A magyarság érdekeit, népiségi szempontjait ugyanúgy nem veszi tekintetbe, mint azok. Ha a telepítésekkel kapcsolatban a belföldi lakosok érdekeire gondol is, az se a magyarságra kedvező, hanem a szaporodó nemzetiségekre, főleg a rácokra, kiket bizonyos mértékig még a birodalmi bevándorlóknál is előbbre helyez. Így bármily hasznosnak tartja is a bácskai és bánáti német telepítést, károsnak vélné, ha az „a régi telepéseknek, t. i. a rácoknak és illyreknek hátrányával” járna. „Egyetlen belföldi, kiváltképen a rác nemzetből és a török, vagy a walach földi menekültek közül a fokozatos népszaporításra bizonyosan jutányosabb és sikeresebb, mint bármely külföldi“.⁸ Annak mérlegelése, hogy ősi földjén végeredményben a magyarságot illetnék elsősorban a telepítés előnyei, teljesen hiányzik ennek a telepítéspolitikának szempontjai közül. E hátrányos szerepre kárhoztatás még jobban ki fog tűnni, ha majd a beneficiumokat is összehasonlítjuk.

Hogy néhány magyar telep mégis létrejöhetett, az nem a ridegen számító politikának, hanem inkább József humanitásának tulajdonítható. Felvilágosult abszolútizmusa látszhatik ridegnek, általános telepítéspolitikája a magyarságra károsnak, ő maga azonban érző szívű ember, aki a lehetőségek keretei közt hajlandó a jobb életlehetőségeket biztosító települést engedélyezni még a szűkös helyzetükből menekülni akaró magyar jobbágyoknak, zselléreknek is. Alább részletesen szó lesz annak a 198 hevesmegyei családnak települési tervéről, akik végül mégse nyerhetik el ugyan a kívánt területet, de József döntése nyitva hagyja előttük az utat jobb helyzetbe jutásukhoz.⁹ Persze, a külföldiekéhez hasonló beneficiumok elnyerésével éppúgy nem biztatja őket, mint más belföldi folyamodókat sem.

A vallásfelekezeti szempontnak telepítéseinél való érvé-

⁷ Összesen 38.000 lélekkel, kiknek majdnem fele Bácskába került.

Czoernig i. m. 71. l.

⁸ Czoernig i. m. 72. l.

⁹ „...wenn sie da, wo sie sind, wirklich Mangel an Ackern und Viechweiden hätten, nach und nach anderswo untergebracht werden sollen.“ Országos Levéltár. Benignae resolutiones regiae. 1786. Január. Nro. 90.

nyesítését egészen kikapcsolja. Az nem kizáró ok előtte, ha valaki akatholikus. Határozottan elfordul itt a megelőzően érvényesített felfogástól, mely a protestánsoknak nem nyitott szabad teret a településre. A Délvidéken protestáns nem települhetett le, még akkor sem, ha német volt. Sőt III. Károly és Mária Terézia alatt az állami telepítési akciót ellenreformációs célra is felhasználták. Megkezdték az ausztriai protestánsok Erdélybe való deportálását. Az államérdek csak itt tűrte meg őket s nem a Délvidéken, nehogy tápot adjanak egy esetleges magyar-török-protestáns szövetkezésnek. Áttelepítésük ugyanolyan elbírálás alá esett, mint a politikai bűnösöké, vagy a bécsi söpredéké, akiket a közrend érdekében büntetésből hordtak le a Bánságba.¹⁰ De a protestánsokat a Délvidékre még a bécsi utcanőknél és betörőknél is megbízhatatlanabbnak tartották s az erdélyi szászok közé irányították őket. Mire odáig eljutottak, a zaklatások végtelen során kellett átvergődniök. Már otthon elszedték irataikat, vagyonukból kiforgatták őket. Ígéretet kaptak ugyan, hogy otthonhagyott ingatlanaik árát utánuk küldik Erdélybe, de ebben nem volt köszönet. A birtokokat a helyi hatóságok áron alul, vagyontalan személyeknek, legtöbbször részletfizetésre kótya-vetyélték el s a részletek elmaradása fölött szemet hunytak. Ami befolyt is, már otthon és az Erdélyig tartó hosszú úton, felelőtlenül kezeltetve, csak töredékében jutott el a hazájából kivaszított tulajdonoshoz. Így a legtöbben, kik pedig előbb jó anyagi viszonyok közt éltek, teljesen tönkre jutottak. De még ennél is fájdalmasabb volt az, hogy a kisebb gyermekeket elszakították szüleiktől s otthon fogták, hogy római katolikussá neveljék. A levélírás tilos volt s a deportált szülők nem hallottak többé gyermekeikről. A Mária Terézia-kori telepítések sötét foltja marad ez örökké. Hogy mennyire szomorú lett a sorsuk e deportáltaknak, mi sem mutatja jobban, mint az, hogy annak a 2724 személynek, akiket 1752—56 között levittek Erdélybe, 1762-ig közel fele elhalt.¹¹ Azoknak a protestánsoknak a helyzete, akik nem az állami telepítések során kerültek át Magyarországra, hanem valamelyik magánföldesúr hívására, elviselhető lett.

Így nem csodálkozhatunk, ha József éppen a telepések szabad vallásgyakorlatának deklarálásával kezdi telepítési pátenstét.¹² Sziükséges volt eloszlatni azt a bizalmatlanságot és megdöbbenést, melyet a két-három évtizeddel előbbi, szomorú-

¹⁰ Konrad Schünemann: Österreichs Bevölkerungspolitik unter Maria Theresia. Berlin. I. k. 78. skk. 1.

¹¹ Ernst Novotny: Die Transmigration ober- und inner-österreichischer Protestanten nach Siebenbürgen im 18. Jahrhundert. Jena, 1931.

¹² „1. Eine gänzlich vollkommene Gewissens- und Religionsfreiheit; wie auch jede Partei mit den benöthigten Geistlichen, Lehrern zu versorgen.“ Czoernig i. m. 37. l.

emlékű magyarországi protestáns telepítés joggal keltett föl.

József elődei alatt tehát meg nem történhetett volna az, hogy ezek a jászkunságiak, református vallásukkal, állami telepítési akció tárgyaivá lehessenek. Az ő uralkodásának derekán viszont már senki nem feszegeti református voltukat, a türelmi politika szelleme annyira beivódott a hivatalok eljárásába is, hogy letelepíthetésüket senki nem teszi vallásuktól függővé.

De leköltözésükre nemcsak a toleráns kormányzat, valamint a birodalmi németek éppen folyó betelepítése tette kedvezővé az időpontot, hanem az is, hogy a kincstár rendelkezett még Bácskában alkalmas pusztákkal.

Feketity, Omorovicza és Pacsér a Zombor székhellyel működő bácskai kincstári jószágigazgatóság hatalmas, a mai Bács-Bodrog vármegyének mintegy felét elfoglaló területének voltak tartozékai. Feketity a kulai uradalom egyik pusztája volt, míg Omorovicza és Pacsér a szántovai uradalomhoz tartoztak. Felügyeletüket az uradalmi intézők (provizor, Verwalter), illetve a nekik alárendelt ispánok látták el. Mint a kamarai puszták nagy részét, ezeket is bérbeadás útján hasznosították.

A három puszta közül tulajdonképen csak kettő lakatlan: Feketity és Omorovicza, míg Pacsér részben lakott. A két előbbin, Kneidinger András kir. kamarai mérnöknek nem sokkal a település előtt készített térképe szerint, az agricultura semmi nyomával nem találkozunk.¹³ Puszta legelőterület mind a kettő s ugyanaz a mély völgyben folydogáló ér szeli át őket. Feketitynek csak a völgyben fekvő részén volt valami kaszáló, egyébként nincs rajta szénatermő rét s ezért is kellett a telepítéskor még más pusztát is hozzácsatolni¹⁴ Telepítésre szánt birtok volt, bár egyenlőre közelebbi cél nélkül. Bérbe szokta adni a kamara. A település előtt közvetlenül épen szabad. Az ezt megelőző bérleti idő alatt évi 700 forintért volt kiadva, mivel az eredetileg kitűzött 1000 frt. bért nem adta meg érte senki. Ugyanekkor a szomszédos Velity puszta 2402 holdnyi része évi 665 frt. hasznóbért jövedelmez a kincstárnak. A 6681 holdas Feketity hozama tehát aránytalanul csekély¹⁵ — Omorovicza 9247 holdból álló legelőterület, mely Pacsér puszta nagyobb részével együtt zombori lakosok bérletében van. A bérben levő két praedium összesen 36902 holdat tesz ki, a bévlemény nagyobb része tehát Pacsérra esik.¹⁶ Betelepítésének gondolata nem új, már Cothmann Antal felsorolja a betelepítendő bácskai

¹³ O. L. Kamarai térképek, No. 630. 105. l.

¹⁴ O. L. Impopulationalia Camerae Hungaricae. 1785. év. Fascikulus 2543., 57. Sessio, ad numerum 14.

¹⁵ O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2541. 37. Imp. No. 12. és Fasc. 2545. 67. Ansiedlung No. 30.

¹⁶ O. L. Imp. C. H. 1785. fons 37. positio 17—19.

puszták között, telepítési ügyekben tett útjáról 1763. dec. 28-án kelt jelentésében: „O-Morovicza pusztája most tényleg Vojnics Lukács és János és Rudics Tamás szentmáriai lakosoknak évi 505 frtért van bérbeadva; Szent Mária városnak határa és Bacsier pusztája között van, amely utóbbival a fekvésre és talajra nézve majdnem teljesen egyenlő, területre azonban sokkal kisebb. S jóllehet némely helyen vízszükségben szenved, mégis a nagy völgyben, mely az egész pusztán áthúzódik, mindenütt, jó vízzel s igen szép kaszálókkal dicsekedhetik; úgy, hogy ezen pusztája is annak idejében a nála még szerencsésebbek után szintén telepíthető“¹⁷ Telepítését valóban tervbe is vették, mégpedig Pacsérral együtt, birodalmi németekkel. Amiből aztán mégse lett semmi.¹⁸

Az a terület, mely harmadik telepes községünknek, Pacsérnak helyet adott, csak részben volt pusztaság. A jászkun-sági telepesek egy kis rác községet találtak már rajta, mely a völgyben épült s mellé épül majd az új beköltözők községe is. Cothmann Antal, Grassalkovich kamarai elnöknek, a nagy telepítőnek kiváló segítőtársa, 1763. nyarán megfordul ezen a helyen is és közismert jelentésében ezt írja róla: „Dolovéból Bacsér pusztára jöttem, melyet zomboriak évi ezer frtért haszonbérben bírnak. Ezen pusztája a bácsi kamarai kerület összes pusztái között a legnagyobb. Talaja elég termékeny volna, hanem vízhiányban szenved, úgyhogy csak a hosszúra nyúló völgyben lehet forrásokra akadni. Azért véleményem szerint úgy lehetne ezen pusztát legcélszerűbben értékesíteni, ha emelkedettebb része egy új erdő ültetésére tartatnék fenn, a völgy melletti része pedig kathol. magyar családokkal telepíttetnék be. Minthogy ott nemcsak jó víz, a legjobb rétek és földművelésre igen alkalmas föld van, ott nemcsak népes falu élhetne meg, hanem számos marhát is tarthatnának; a köznek pedig azon haszna volna ebből, hogy — míg most Csonoplától Szent Máriáig nemcsak semmi falu, de tisztességes ház sincsen — ezen közbeeső új falu az átutazóknak nagy kényelmére és nagyobb biztonságára szolgálna.“¹⁹ Jelentésében másutt is említi Pacsért, mégpedig Új-Karavukovának katolikus magyar lakosaival kapcsolatban, akik, mint általában a Duna mellé került új magyar telepesek, elhanyagolták a földművelést — amiért pedig telepíttetek — s a halászatnak adták magukat. Azért célszerűnek látná átvinni őket innen Doroszlóra és Veprováca. „vagy nekik Pacsér pusztában új falut telepíteni; az itteni rácokat pedig szintén el kell vinni s pedig Sztanisity új faluba.

¹⁷ Iványi István: Cothmann jelentése. Szabadka, 1888. 49. l.

¹⁸ O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2544. 64. Ans. No. 2.

¹⁹ Iványi i. m. 39. l.

S így az egész karavukovai határt egy új, tisztességes német falu számára kell fenntartani.“²⁰

A hatalmas puszta Zombor város bérletében volt harminc esztendőn keresztül, majd egy csomó zombori polgárnak adja ki a kamara három esztendőre, kik közül a következők nevét ismerjük: Ephtinius Popovits, Antonius Strilits, Antonius Bolarovits, Lazarus Biharovits, Simeon Regulas, Antonius Mattarits, Jacobus Kollarits, Petrus Ilkits, Thomas Honojevits, Maximilianus Csichovacz, Joannes Csichovacz, Abrahamus Kenojevits, Joannes Kollarits, akik 1785. november 14-én, bérlőtársaik nevében is, Omorovicza puszta további négy éves bérletéért folyamodnak a helytartótanácsához, mivel 1785. szeptemberében bérletüket a zombori adminisztráció 1786. Szt. György napjára felmondta, hogy a jászkunsági telepeseket Omorovicza és Pacsér pusztákon helyezze el. Kérvényükből megtudjuk, hogy kiterjedt állattenyésztést folytattak a két pusztán, nagy költséggel kutakat ásattak, jószágtartozáshoz szükséges építményeket készítették. A felmondás most váratlanul éri őket s nagy kárukkal járna, ha legelő híjján el kellene kótya-vetyélniök állatállományukat. A növendékjószág részére szeretnék legalább a Pacsérnál ötször kisebb Omoroviczát még négy esztendeig megtartani. Mint méltánylásra számító érdemet említik fel, hogy állataik a puszták talajminőségét tetemesen feljavították. Ohajuk azonban nem teljesül, 1786. tavaszán a bérletből ki kell menniök. A visszamaradó építményekért az 1788. jún. 30-i kir. rendelet 1530 frt. és 45½ kr-t engedélyez Zombor részére megtéríteni.²¹

A kamara még 1766-ban kötelezte a bérlő Zombor városát, hogy Pacséron három esztendőn belül 40 családot telepítsen.²² Így keletkezik ott egy kis rác község, melyben egy megyei bizottság 1775. április 4-én 41 családot ír össze. Bírójuk ekkor Petar Xixity, esküdteik Pantelia Kovacev és Isak Konyovity, jegyzőjük pedig Joannes Brankovics.²³ A kis község

²⁰ U. az 36. l. — Iványi ezt, az általa latinból fordított idézetet tévesen értelmezte, mikor történelmi helynévtárában Pacséról ezt írja: „A pacséri rácokat Sztanisits pusztára kellene szerinte — t. i. Cothmann szerint — áttelepíteni.“ (Bács-B. vm. földrajzi és történelmi helynévtára, V. k. 77—80. l. Pacsér címszó alatt.) Világos pedig, hogy a kamarai tanácsos az új-karavukovai magyaroknak és rácoknak eltelepítéséről s az üresen maradó hely németeknek való átengedéséről szól. Viszont jelentéséből az is tisztán kiderül, hogy Pacsér 1763-ban teljesen lakatlan még egy valamire való ház sines a tájékon. Csonoplyától egész Szt. Máriaig (Szabadka).

²¹ O. L. Imp. C. H. 1785. f. 37. p. 19. és Ben. res. reg. 1788. Június No. 61.

²² Iványi István id. névtára, V. köt. 77—80. old.

²³ A bizottság — adó szempontjából végezve munkáját — a következő lakosokat írta össze: Petar Konyovity, Iszak Konyovics, Laszo

nem rendesen felépített házakból, hanem csak földbevájt putrikból állott, ami az inkább állattenyésztő, mint földművelő délmagyarországi rác telepekre akkor általában jellemző. A jászkunságiak leköltözése előtt, 1784-ben, 40 sessionyi területet használtak a pacséri határból.²⁴

A jászkunságiak településéről szóló iratok különbséget tesznek Pacsér helység és Pacsér pusztá között. Előbbin az említett rác telep értendő, melynek lakosai kamarai jobbágyok, az utóbbin pedig a zombori lakosok által bérelt pusztá, legelő terület, amelynek betelepítése már a magyar telepések jelentkezése előtt szőnyegen van. Egy részét Quits Antal kamarai mérnök ki is méri; 90 sessionyi lett ezzel a kifarcellázott rész, melyből a rácok 40 telket használtak.

A zombori adminisztráció 1784. aug. 20-i üléséből felterjesztést tesz a magyar kamarához, hogy e 90 session 180 féltelkes német család lenne elhelyezhető s a 40 telket használó rácok a szomszédos kamarai telepek megürült telkeire költözhetnének át. A rácok eltelepítése többször szóba kerül, óhajtanák a Jászkunságból átköltözők is, de nem valósul meg.²⁵ Annál inkább kezd megvalósuláshoz közeledni a birodalmi német bevándorlók pacséri elhelyezése, kiknek letelepítése, az említett császári pátens kezdeményezésére és eredményeként, ekkor már javában folyik a kinestár bácskai birtokain.

Az adminisztráció (1784. szept. 28-i ülésén) Pacsért azoknak a német akatholikus családoknak szánja, akiknek Torzsán már nem jut hely s miután már előbb intézkedett a rossz állapotban levő uradalmi malom kijavítása felől, elhatározza 130 telepes ház építését a praediumra.²⁶ Majd megállapítja (az okt. 26-i ülésen) az előmunkálatok pontos munkarendjét. Utasítja Kiss József vezető mérnököt; hogy a Quits által már megkezdett fel-

Ikrasev, Vladiszlav Sztanicsics, Mihajlo Tyority, Vesza Kolarity, Tomo Miatov, Jovan Czernieza, Petar Nagyfinyszki, Petar Miatov, Nicola Milankovics, Jovan Sztanicsicski, Jovan Miatov, Vaszo Matoroszki, Thoma Barjalitavov, Pantelia Kovaesev, Arsenia Jurissin, Jefta Tyoszo, Luka Ponossev, Trifun Szedlár, Mathia Bratity, Jaksa Glibonszlics, Antonia Vlaszkality, Jovan Ninkov, Andria Sarsanszky, Vasza Micsity, Avram Konyovity, Thodor Tomity, Petar Sztojesity, Filip Sterbity, Petar Xixity, Marko Tyority, Sztoissa Tatity, Szima Pavlov, Radissa Master, Athanasius Doity, Thodor Depalo, Jovan Hadnagyev, Jovan Sarsanszky, Vasza Nenadov s Brankovics jegyző a 41. — Az irat a pacséri ref. lelkészi hivatalban van.

²⁴ „... actuales coloni constitutum 40. sessionum usuantes ac potiori in parte solum subterraneas casas incolentes...” O. L. Imp. C. H. 1784. Sess. 116. No. 5. Fasc. 2538.

²⁵ O. L. Imp. C. H. 1784. Fasc. 2538. Sess. 116. No. 5.

²⁶ O. L. Imp. C. H. 1784. Fasc. 2539. Sess. 129. iratai és Fasc. 2540. Sess. 6. No. 6. — Az ülésen jelen volt gr. Zichy Ferenc kamarai tanácsos, a kamara telepítésügyi referense is.

mérést folytattassa s ha Quits nem végezhetné, úgy a kész vázlatokat adja át Szilágyi Mihály mérnökgyakornoknak s először is a 130 ház helyét tűzesse ki. Ügyelni kell, nehogy a házsorok túlhosszan elnyúljanak a völgyben s inkább a lejtőn kell, mind két oldalon, másik házsornak is kijelölni helyet. A kutakat a völgyben ásassa s fent a Telecskán csak annyit, amennyi elkerülhetetlenül szükséges. Inkább a völgygel párhuzamosan futó házsorok közt hagyjanak lejáró közöket, hogy a fentebb lakók kerülő nélkül lejuthassanak a kúthoz. A külterületet is méresse fel és fél sessionként barázdákkal jelöltesse meg, hogy a tavasszal késedelem nélkül át lehessen adni a telepéseknek. S mivel az építkezésekhez szükséges téglát a helyszínen kell égetni, megbízza Bartal zombori intézőt a szükséges szalmának Zombor városától való beszerzésével, nemkülönben a tetőfedéshez való nád és sás megvásárlásával. Egyben kéri a kamarától Schuster Ferenc kernyájai I. oszt. ispánnak építkezési felügyelővé kinevezését, akinek ispánsága alá tartozik már most is e terület és mind az építési ügyekben, mind a német nyelvben járatos. Egy németül beszélő pandurt is kér mellé. Végül még arra is utasítja Kiss mérnököt, hogy a kutakat még az ősszel ásassa ki és ugyanígy szerezzé be a szükséges építőanyagot is; az új telepések elhelyezésének terveit pedig Cservenka, Pacsér, Topolya és Almás helységekre nézve sürgősen készítse el. E helyekre összesen 760 ház építése vétetett tervbe az 1785. esztendőre.²⁷

A Pacsérra vonatkozó előkészületek mégsem valósultak meg. Ürményi Mihály zombori kamarai adminisztrátor és Kiss József vezetőmérnök helyszíni szemléje következtében 1785. február 28-án váratlanul úgy határoz az adminisztráció, hogy több okból kénytelen a pacséri német telepítést elejteni s akiket ide szántak, azokat a Verbászon üresen maradt telkeken helyezik el; Kiss és Quits mérnökök, valamint Strássay Pál, az illetékes kulai uradalmi intéző mindjárt ki is küldetnek Verbászra, előkészületeket tenni.²⁸ A terv megváltoztatását pedig (ápr. 30-án) jelenti az adminisztráció a kamarának. Első oknak azt hozza fel, hogy az egyetlen völgy oly keskeny, hogy ott az összes házakat elhelyezni nem lehet, de még ez a keskeny völgy se használható ki teljes szélességben, mert a középutcát, a hóolvadásnál és heves záporoknál felgyűlő víz miatt igen szélesre kell méretezni. A Telecskára viszont nem lehet felvinni a házakat, mert ott nagyon ki lennének téve a szélviharoknak; a kutak ásása is nehéz munka lenne ott, mivel a víz csak 17 öl mélységben érhető el. A másik okot abban jelzi, hogy a pacséri földek a Telecskán vannak s kevésbbé termékenyek, mint a Te-

²⁷ O. L. Imp. C. H. 1784. Fasc. 2540. Nov.—Dec. 5. Ans.

²⁸ O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2543. 57. Imp. No. 17.

A bérletből kieső zombori polgárok egyébként hátralékkal távoznak s évek múlva is tartoznak a kincstárnak. De nemcsak ők, hanem az előttük bérlő Zombor városa is. A magyar udvari kancellária 1788. június 30-án utasítja a helytartótanácsot, hogy a zombori polgároknál lévő 1346 frt. 53½ kr.-t szedesse be. Egyben közli az uralkodó döntését, hogy Zombor város régebbi haszonbérlethátralékából az építmények értéke levonandó s a fentmaradó 802 frt. 44½ kr. megfizetésére a város két évi időt kap.³³

A fejlemények sodrában végleg elmerül tehát a rácoknak az a terve, hogy újabb rác családok behívásával növeljék nagyobbra községüket s vegyék elejét más ajkú lakosok beköltöztetésének. Az egész terv annyit eredményez, hogy a fentebb említett újabb telekvállalásuk révén az 1784 őszén 40 telket kitevő úrbéri telekállományuk 1785 tavaszán 64-re emelkedett, míg a családok száma alig változott s a leérkező jászkunságiak se találnak többet 46 rác családnál.

³³ O. L. Ben. res. reg. 1788. Jún. No. 61.

II. FEJEZET.

Elvándorlási mozgalmak a Jászkunságban és környékén.

A kunhegyesiek kezdeményezése. — A második kirajzás Karcagról, Kunmadarásról, Jászkisérről és Kisújszállásról történik. — Kunszentmártoniak. — Hevesmegyei községek: Tiszaroff, Tiszabura, Tizzaszalók, Tiszaabád és Tiszaderzs megmozdulása. — Jászapátiak. — További hevesmegyei községek: Tiszafüred, Poroszló, Tizzaszöllös, Tizaszentimre, Tiszaigar és a borsodmegyei Tiszavalk mozgalma.

A Jászság, Nagykunság és Heves-Külső-Szolnok vármegye tiszamenti községei jelentékeny tömegekkel kapcsolódnak bele abba a telepítésbe, mely II. József alatt Bácskában folyt. Előrebocsátjuk, hogy nem célunk a környék összes települési mozgalmát sorra venni s minden oly jelenséget, melynek során ez időtáji kisebb vagy nagyobb népcsoportok útrakeltek és másutt helyezkedtek el, végig elemezni. Így az egyekiek Kisperegre (Arad vm.), vagy a ref. vallásuk miatt elüldözött tiszánánaiak Pirosra (Bács-Bodrog vm.) költözését, mint szintén erről a vidékről történtet, éppen csak megemlítiük. Csak azokkal foglalkozunk tüzetesebben, melyek egy töröl látszanak eredni. Ezeknek felsorolása viszont majdnem teljesen kimeríti azokat a mozgalmakat, melyek ezen a környéken II. József korában jelentkeztek.

Azok az elvándorlási törekvések, melyek Kunhegyes, Karcag, Kunmadaras, Jászkisér, Kisújszállás, Törökszentmiklós, Türkeve, Kunszentmárton, Tiszabura, Tiszaroff, Tizzaszalók, Tiszaabád, Tiszaderzs, Tiszafüred, Poroszló, Tizzaszöllös, Tizaszentimre, Tiszaigar, Tiszavalk helységek lakosságát megmozgatták, mind időbelileg, mind okaikra és céljukra nézve, úgy látszik, együvé tartoznak; hatnak egymásra s létüket ugyanannak a kezdeményezésnek köszönhetik.

Ez a kezdeményezés Kunhegyesről indult ki 1784 tava

szán, mikor is a kunhegyesi irredemptus lakosok — minden bizonnyal a birodalmi németek beköltözésének s éppen folyamatban levő telepítésének hatására — arra a gondolatra jönnek, hogy valami pusztát kérnek az uralkodótól ők is.

A sikerrel kecsegtető terv — a továbbiakban közlendő részletek bizonyossága szerint — legegyszerűbben a karcagiakban kellett visszhangot, kik közül mindjárt 33 család jelentkezett a kunhegyesiekkel közös településre. De egykettőre átesapott a települési kedv a többi nagykunsági helységekre is, olyannyira, hogy mikor Válovits kamarai intéző 1785. április elején, a kunhegyesiek immár komoly stádiumba jutott áttelepülése ügyében megfordul Kunhegyesen, a szomszéd helységekből a lakosok százai fordulnak hozzá, jelezve települési szándékukat, nevezetesen Kisújszállásról 300, Kunmadarasról 200 és Túrkevéről 200 család. Ezek beadványaikban többízben hivatkoznak is a kunhegyesiekre.

Időrendileg a kunhegyesiek az elsők; egy év múlva követi őket — 1786 tavaszán — a másik, több helységből toborzódó, sokkal nagyobb raj, melyből a túrkeveiek elmaradnak s túlnyomó részük Karcagról, Kunmadarasról, Jászkisérről és Kisújszállásról igyekszik Bácskába. Mindkét kirajzásnak letelepítése tervszerűen és a teljes hivatali apparátus igénybevételel történt. Ez azt jelenti, hogy ügyük intézésében az uralkodótól kezdve le a jászkunsági helyi magistratusig, illetve a bácskai kamarauradalmi ispánig, minden illetékes hivatal tevékenykedik. Arról a területről, melyet a fejezet címében megjelöltünk, ez a két áttelepülés a legnagyobb méretű. Részletes tárgyalásuk előtt szemügyre kell azonban vennünk a többieket is.¹

¹ A történelmi hitelesség kedvéért kiigazítjuk itt Győrffy István következő megállapításait: „Karcagon és Madarason is hasonló mozgalom indult — t. i. mint a kisújszállásiaké —, csakhogy míg a kisújszállásiak inkább Pácsérra pályáztak, a karcagiak megoszlottak, a madarasiak meg jobbadán Omoroviczára igyekeztek. De a kivándorlási láz, mint valami ragály gyorsan terjedt. Nemsokára a kunhegyesiek is szedelőzködni kezdtek, sőt még Bura, Roff és Derzs is mozgolódtak. Csakugyan a kunhegyesiek és az említett Külső Szolnok megyei falvak Bácsfeketehegy és Piros pusztákra vetették a szemüket, mivel már az előbb mozgolódó kisújszállásiak, karcagiak és madarasiak Pácsért és Omoroviczát tuljegyzték.“ (I. m. 151. l.) Valójában a kunhegyesiek 1784. tavaszán történt kezdeményezése előtt nincs semmi híre a Jászkunságban ilyen tömeges áttelepülésnek. Nem is lehet, mert a józsefi telepítés még egész újkeletű, az első birodalmi bevándorló csoportok is csak a megelőző évben kezdenek szállingózni. Az elsődleges szerep viszont nekik volt fenntartva, nem a belöldieknek. A kezünknel levő egykorú adatok világosan bizonyítják, hogy a kunhegyesiek példáján buzdultak fel a szomszéd helységek lakosai is, nem pedig megfordítva. A kunhegyesiek már régen építik házaikat Feketityen, mikor a második raj deputátusai még Budán kilincselnek s csak a

Kunszentmártoni lakosok 1785-ben kérik letelepítésüket valamelyik kamarai birtokon. 120 család akar elmenni, kik közül 14 szolgarendű és 3 családtalan fiatalember. Családtagjaik száma 380. Összesen tehát 503-an akarnak elköltözni. A családok zöme 3—7 tagú. Egy 15 tagú is van köztük. Foglalkozásukra nézve földművesek, két szűcs, egy eszmadia és egy volt hajdú kivételével. Vagyoni helyzetük: a 123 közül teljesen vagyontalan 13; a többinek van összesen 75 háza, 52 ökre, 171 lova, 388 szarvasmarhája, 15 disznaja, 508 juha, 100 és $\frac{1}{4}$ hold szántóföldje, 43 és fél hold kaszálója, 16 és fél kapa szőleje. Földje egyáltalán nincs száznak. A legnagyobb föld egy kézben 13.5 hold. Szőleje is csak 13-nak van, a legnagyobb darab 3 kapás. Lova nincs 55-nek, ökre 113-nak, disznaja 113-nak, szarvasmarhája 45-nek, juha 98-nak. Rétje, mint szántója, csak 23-nak van. Vagyoni helyzetük tehát kedvezőtlen. Ennek megfelelően adójuk alig haladja meg az évi 324 forintot. Conscriptiójukból kitűnik, hogy nem törzslakosokról van szó, mert 106 hospesnek, 14 pedig famulusnak van felvéve. Nevük túlnyomórészt magyar, de találunk köztük ilyen neveket is: Hornyiczky, Andracek, Miller, Majzik, Bozsik, Muracsek, Birsoferky, Opatovezky, Devantzky, Volffan, Jom. Kivándorlásuk oka a szegénység. A magistratus és a nagykun terület nem örvend tervüknek, sőt akadályozza, mert a visszamaradó lakosok terhe nagyobb lesz s az adóalap csökken. Iléssy János districtualis kapitány (1785. aug. 30-án kelt jelentésében) meg is jegyzi, hogy sajnálatos e sok

reménykedésnél tartanak. A puszták túljegyzését se úgy kell érteni, hogy e jászkunságiak céltudatosan akartak valamelyik kincstári pusztára költözni s arra túlsokan jelentkeztek. A valóság az volt, hogy előbb tisztázták otthon, ki akar elmenni s csak akkor kérték átköltöztetésüket. A kunhegyesiek egész vaktában vágtak neki a 'dolognak s szinte a véletlenül mult, hogy épen Feketityet kapták meg. A karcagi, kunmadarasi, jászkiséri és kisújszállási jelentkezők se határozott céllal kezdenek gyűlésezni, ők is csak valamelyik bácskai pusztára gondolnak; hogy azután kérelmük Pacsérra és Omoroviczára terelődött, ez azzal magyarázató, hogy a zombori adminisztráció — a már elmondott okok miatt — a pacséri német telepítéstől elállt (1785. február végén) s a nemsokára jelentkező deputációnak ajánlotta a két pusztá megfolyamodását. Ezek mellett ők belekeverik kérelmükbe hol Pusztakulát (Kerény határrésze), hol Györgyént (szabadkai határ) is. Az előbbit — lévén kincstári pusztá — akadály nélkül meg is kaphatták volna kellő számú jelentkező esetén. De elfértek Pacséron és Omoroviczán és nem lett rá szükség. Túljegyzés esete nem forgott fenn egyiknél sem, sőt Feketityen üres telkek is maradtak ki. De itt nem is arról volt szó, hogy valamely pusztát lejegyezzenek a jelentkezők, hanem arról, hogy a jelentkezők számához képest a hatóságok nekik valamelyik pusztát átengedik. Még pedig épen azt, amelyikkel a kincstárnak nem volt különösebb terve. Mivel a belföldiek nem szerepeltek a császár telepítő terveiben, ezek nem is jegyezhettek pusztát, legfeljebb jutott nekik, persze, nem a legjavából, mert azt a birodalmi bevándorlók kapták.

család elköltözési terve. Azzal érvel, hogy a természet törvénye szerint minden községben kell szegényeknek is lenniök, kik, illő bér fejében, a gazdagabbak földjeit megműveljék. Szándékukat nem látja kellőképen indokoltnak, mert helyben is megélhetnek, barmaik részére pedig bérelhetnek a szomszéd pusztákon legelőt. Kétségbevonja, hogy szükségből akarnának elmenni, inkább mások példája buzdítja s ki tudja, milyen kedvezmények reményében, ártalmas vágy vezeti őket. Meg kellene azért fékezni nemcsak ezeket, de a többieket is.² Ez a jelentés nemcsak annyiból érdekes, hogy némi fényt vet a hatóságok állásfoglalására, hanem azért is, mert megtudjuk belőle, hogy a kunszentmártoniak „ab exemplo aliorum hausto“ akarnak elköltözni. A kunhegyesiek kezdeményezése hatott itt is. A jelentésben levő „praecedenter relati abire nitendentes“ kitétel pedig minden bizonnyal a Karcagról, Kunmadarásról, Kisújszállásról elmenni akarókra vonatkozik, kiknek ügye ekkor már (1785 nyár végén) kezd kedvezően kialakulni. E kunszentmártoniak eltávozását egyébként Almássy jászkun főkapitány és a kerületek 1785. szept. 5-i gyűlése nem ellenzi.

Tiszaroff, Tiszabura, Tiszaszalók, Tiszaabád, Tiszaderzs Heves-Külső-Szolnok megyei községek lakosai szintén 1785-ben mozdulnak meg. Valamennyien református vallásúak s „mostani helyeik szűk volta miatt kívánnak új telepet létesíteni“: kérve az uralkodótól a bácskai kamarai jószágok közül Pusztakulát, vagy ha ez nem lehetséges, valamely más pusztát. Folyamodványuk 1785. október 5-én kelt Bécsben s elmondják benne, mily feltételekkel szeretnének Bácskába költözni. Először is református vallásuk szabad gyakorlatát kérik s ezzel kapcsolatban oratórium s egy kis torony építhetését, legalább egy harang engedélyezését, lelkész és tanító alkalmazását s ezek javadalmára szántóföld és rét kiutalását; továbbá öt vagy hat szabadévet, azutáni robotjaiknak pedig készpénzbeli megváltását; mészárszék, kocma és malom kedvezményes kibérelhetését; építkezéseikhez kincstári fát önköltségi áron, némi pénzsegélyt s végül kölcsöngabonát kenyérnek és vetőmagnak. Azt is jelzik, hogy hatóságaik tudtával szervezkednek. Feltételeiknek a kunhegyesiekéhez való hasonlósága, valamint az a tény, hogy Feketityre több tiszaburai család is került, a mellett bizonyít, hogy itt is a kunhegyesi kezdeményezés hatott. E mozgalomba Tiszaroffról 33, Tiszaburáról 40, Tiszaszalókról 55, Tiszaabádról 49, Tiszaderzsről 20, összesen tehát 197 család kap-

² „...clarum ergo est, hos non adeo ex necessitate, quam ex pruritu ab exemplo aliorum hausto, et ex praeconcepto, nescit qualium libertatum, et immunitatum comodo emigrare velle; optandum certe foret, ut tam hi, quam et praecedenter relati abire nitendentes, in hac tam ratione publici, quam et ipsorum damnosa libidine refrenarentur.“ O. L. Imp. C. H. 1785. f. 37. p. 3.

csolódott bele.³ Kérvényüket az udvari kancellária leküldi véleményezésre a helytartótanácshoz (1785. okt. 20.), azzal a megjegyzéssel, hogy az uralkodó nem zárkózik el az olcsóbb belföldi telepesektől. A helytartótanács (nov. 8-án) egyfelől a zombori adminisztrációtól kér véleményt, hogy hol lehetne elhelyezni őket, másfelől Heves megye jelentését kéri elbocsátásukra nézve.

Az adminisztráció jelentése kedvezőtlen. Arra hivatkozik (dec. 3-án), hogy 1625 német család elhelyezéséről kell gondoskodnia, sőt felmegy a számuk tavaszig 1700-ra is, így a heves-megyeiek elhelyezését nem bírja vállalni s máshol kellene letelepíteni őket. Erre a helytartótanács, nem várva be Heves megye válaszát, ilyen értelmű jelentést tesz az udvarhoz (1785. december 20-án). Így elutasító lett a királyi rendelet is (1786. jan. 20.), bár azzal a klauzulával, hogy ha a folyamodók tényleg szűkében vannak a földnek, apránként máshova telepítendők.⁴

Heves megye szolgabírája, Radics Mihály, kit az ügy kivizsgálásával megbíztak, 1786. február 4-én készült el jelentésével. Ebben előadja, hogy a helyszíni vizsgálat szerint nemcsak inquilinusok és subinquilinusok, hanem jobbágyok is akarnak elköltözni. A Tiszaroffon visszamaradó lakosok ugyan kijelentették, hogy eltávozó társaik telkeinek felvállalására és az ezzel járó terhek viselésére képesek és hajlandók, de a többi község helybenmaradó jobbágjai éppen az ellenkezőjét mondták. Így Heves megyének késve, február 7-én felterjesztett véleménye se tartalmazhatott mást, mint hogy a 198 család távozását, az adóalap csökkenése miatt, nem helyesli.

A tervből tehát nem lett semmi. Legfeljebb annyi, hogy a helytartótanács — a királyi rendelet értelmében — a zombori adminisztrációnak, belföldiek telepítése esetére, különös figyelmébe ajánlotta e folyamodókat.⁵ Úgy látszik, a roffiak és derzsiek nem sok hitelt adtak ennek a biztatásnak, mert még azon a nyáron (1786) ötven családnál többen — kb. mint amennyien a kulai településre jelentkeztek — a futaki Hadik uradalomhoz tartozó Piros községbe költöztek le.⁶ A tiszaburaiakkal viszont Feketehegy telepítésénél fogunk majd találkozni.

Jászapátiról is készülődik egy nagyobb csoport 1786-ban Pusztaszerre, de az 1786. szept. 5-i kamarai tanácsülés közli a jászkun főkapitánnyal, hogy a kérés nem teljesíthető, míg a külföldiekkel folyó telepítések be nem fejeződnek.⁷ Ám azok re-

³ Az iratok összesen 198-at emlegetnek.

⁴ O. L. Ben. res. reg. 1786. Jan. No. 90.

⁵ O. L. Imp. C. H. 1785. f. 144. p. 1—8.

⁶ Polgár Mihály: Egyházi Almanach 1842. évre. 15—16. l.

⁷ O. L. Imp. C. H. 1786. f. 379. p. 1—2.

ménykednek, hátha megismételt kérésük meghallgatásra talál s újra folyamodnak, de mostmár Páka, Jakabszállás és Péteri puszták valamelyikéért. Mihály József megbízottjuk 200 jászapáti család kérelmét képviseli. Az iratok hiányos volta miatt a terv részleteit nem ismerjük. Nem vitás, hogy a kunhegyesiek kezdeményezéséből eredt jászkiséri kivándorlás volt szándékuk közvetlen rugója.⁸

Tiszafüred, Poroszló, Tizzaszöllős, Tizzaszentimre, Tiszaigar hevesmegyei és Tiszavalk borsodmegyei helységek lakosainak mozgalmáról kell még szólnunk. Ők először a bácskai Bélla és Pekla pusztákat kérik (Kula mellett) s mikor ezeket nem nyerik meg, 1786 elején két megbízottjuk, Szabó Ferenc és Bódnár István által a hevesmegyei Mártfü és Varsány pusztákért folyamodnak. A megbízottak 400 családot képviselnek. Kérelmüket a pesti kerület főispánjához, Majláth József grófhoz juttatják el, akinek hatósága alá tartozott, a II. József-féle új közigazgatási beosztás szerint, mind a kérelmezők lakhelye, mind pedig a két pusztá. Ő a kérelmet felterjeszti a helytartótanácsához (1786. okt. 24.), jelezve azt, hogy egyidejűleg felhívta Heves megyét az elköltözési terv körülményeinek kivizsgálására. A jelentkezettek összeírását is leküldi a megyének. A helységenként készült s az 1785. év utolsó és az 1786. év első napjairól datált összeírások szerint Tiszafüredről 141, Poroszlóról 68, Tizzaszöllősről 84, Tiszaigarról 22, Tizzaszentimréről 64, Tiszavalkról 21 család akar elmenni. Ezt a kivizsgálást is Radics Mihály szolgabíró végzi, 1787. febr. 15—18-án. A helyszínen tárgyal az egyes községek előljáróival, a földesurak megbízottaival s magukkal a jelentkezőkkel, kiknek indokait írásban összegyűjti. Ezeket az iratokat láttamozzák az előljáróságok és a földesurak megbízottai is, kifejezve, hogy az elköltözést nem ellenzik, ha a távozók gazdát állítanak maguk helyett házaikba. Február 21-én tesz kiküldetéséről jelentést, majd pótlólag be-terjeszti Mártfü és Varsány földesurainak nyilatkozatát, melyekből kitűnik, hogy egyik tulajdonos se akar a pusztáján telepíteni.

E vizsgálat alapján terjeszti fel a pesti kerület főispánja — Almássy Pál — véleményét a helytartótanácsához (1787. május 10.), rámutatva, hogy a folyamodók kérése ilyenformán nem teljesíthető. De mivel a földhiány, vízáradások és a nép megszorodása itteni életlehetőségeikre kedvezőtlenül hatnak, felveti annak gondolatát, hogy — ha ezt a jelentkezők maguk is akarnák — nem lehetne-e átvinni őket a Körös-Maros közti kincstári birtokokra?

A helytartótanács a gondolatot magáévá teszi s egyfelől Almássyt hívja fel, hogy vizsgálja meg, vajjon a jelentkezők

⁸ O. L. Imp. C. H. 1787. f. 14. p. 28.

tek alkalmasak-e a Körös-Maros közti településre és lenne-e kedvük odaköltözni, másfelől megkérdezi (1787. máj. 22.) az illetékes nagyváradai kamarai adminisztrációt, hogy lenne-e ott valahol számukra hely? Almássy jelentése (szept. 2.) megcsapant számú jelentkezőről számol be. Hajlandó lenne a településben részt venni: Tiszafüredről 14 colonus, 36 inquilinus és 12 subinquilinus, összesen 62, Poroszlóról 11 colonus, 22 inquilinus és 3 subinquilinus, összesen 36, Tiszaszentimréről 27 colonus, 8 inquilinus és 11 subinquilinus, összesen 46, Tiszaszöllősről 29 colonus, 18 inquilinus és 11 subinquilinus, összesen 58, Tiszaigarról 2 colonus, 4 inquilinus és 8 subinquilinus, összesen 14, Tiszavalkról 7 colonus, 3 inquilinus és 1 subinquilinus, összesen 11, tehát 90 jobbágy, 91 házas zsellér és 46 házatlan zsellér család. Az eredeti 400 jelentkező ilyenformán lepad 227-re.

Áttelepítésükre azonban nem került sor. A helytartótanács már szeptember 19-én értesíti a pesti kerület főispánját, hogy takarékosági szempontból belföldiek telepítését egyenlőre szüneteltetik.

A nagyváradai kamarai adminisztráció elkésve érkezett jelentése is kedvezőtlen. Okt. 18-án azt válaszolja, hogy nem tud részükre helyet szorítani s meg kellene próbálni a Bánságban, vagy valamely magánuradalomban elhelyezni őket.⁹

Látjuk tehát, hogy rövid három esztendő alatt ezen az aránylag kis területen közel kétezer család mozdul meg s kéri áttelepítését. De az idegen, magyartalan szellemű telepítési politika miatt felének kívánsága se teljesül.

III. FEJEZET.

A kivándorlást előmozdító körülmények.

Az elköltözések oka elsősorban anyagi, gazdasági természetű. — Népsűrűség. — Vízrajzi helyzet; Balla Antal térképe. — A terület elégtelen néptápláló képessége. — Lelki indítóokok.

A kormányintézkedések, melyek akár a telepítések megindítására, akár pedig protestánsoknak, valamint belföldi lakosoknak abba való bevonására vonatkoztak, nem tekinthetők az érintett elvándorlási törekvések közvetlen okának. Az indítóokok ezektől függetlenül alakultak ki s azokat helyi adottságok érlelték. A kormányintézkedések csak a zsilipnyitás szerepét töltötték be, mely által a labilitás állapotában lévő népelemek elfolyásának útja szabaddá lett s a folyamat, a felgyülemlett erők hatására, önmagától megindult.

A távozó tömegek eddigi lakóhelyükön gyökértelemmé váltak, többé-kevésbbé idegenszerűen érezték magukat ott s csak kellő alkalom kellett, hogy elmehessenek. Sokan — látni fogjuk — még a hivatalos intézkedések végleges befejeztét se győzik kivárni, türelmetlenül nekivágnak az útnak.

A kötelékek, melyek fogva tartották őket, majd felengedve, megszűntek a távozás akadályai lenni, kétfélék voltak: anyagi és lelki természetű kapcsolatok.

Az előbbiek tartóssága anyagi érdektől függött, erősebb volt jobb, de meglazult nehezebb életkörülmények között. A zsellér ember, a jászkun kerületek irredemptusa kevésbé volt lakóhelyéhez kötve az anyagi érdekek szálaival, mint a birtokkal rendelkező redemptus. Így anyagi érdeke kevésbé tartotta vissza, jobb kilátások pedig egyenesen sürgették eltávozását. *Világosan megállapítható, hogy a szóbanforgó elvándorlási törekvések rugója elsősorban s a résztvevők többségénél anyagi, gazdasági természetű.*

Mi idézte ezt elő?

Az elköltözni akarók több ízben panaszkodnak a népnek

megszaporodása miatt. Így meg kell vizsgálnunk, hogy a népsűrűség mennyiben hatott az elköltözésekre.

A II. József által 1784. május 1-én elrendelt országos népszámlálás adatai szerint legsűrűbben lakott hazánk északi és nyugati része, általánosságban mondva: az egykori királlyági részek. Míg a volt török hódoltsági területek általában ritkább népsűrűségűek. Az előbbin — Moson, Liptó és Zólyom megyéket kivéve — a népsűrűség mindenütt meghaladja a négyzetkilométerenkénti 30 lelket; utóbbin az egyes megyék népsűrűségi adatai ezek: Bihar 31, Pest-Pilis-Solt 30, Hajdu 29, Heves 27, Arad 25, Szabolcs 24, Bács 22, Torontál 22, Békés 20, Csanád 20, Csongrád 20, Jászkun kerületek 20. Ennél kisebb lélekszámot csak Máramaros (9), Ung, Bereg és Ugoesa megyék mutatnak (18), míg a Székelyföldé szintén 20. Tehát a vizsgált terület, nemcsak a Jászkunság, de Heves megye is, az ország ritkábban lakott vidékei közé tartoznak s népsűrűségük jóval alatta van az országos átlagnak, ami négyzetkilométerenkint 31.¹ Még Bács megyének is nagyobb a népsűrűsége, mint a Jászkunságé, pedig a megmozdulások nagyrésze oda irányul.

Így e szám adatok a kivándorlás szükségességének éppen ellene bizonyítanak s az elköltözni akaróknak a nép sokasága miatti panaszát aaptalannak és valótlannak mutatják, ha figyelembe nem vennénk e számok mellett még valamit, t. i. a térszint. Ámde adataink vannak arra, hogy e vidéknek néptápláló képessége csekély s az aránylag ritka népesség el-tartására is elégtelen.

Ezt a helyzetet a kedvezőtlen vízrajzi viszonyok idézték föl s állandósították. Ezáltal szűk térre szorult össze az a java föld, mely pedig a lakosság megélhetésének mégis csak elsődleges alapja volt. A kérdéses területek a Tisza mellett, valamint a Tisza, Berettyó és Hortobágy közt terülnek el, kitéve az akkor még csak hevenyőszve szabályozott vizek szeszélyének. Balla Antal mérnöknek 1777. májusában készült térképe pontosan megőrökíti e vízrajzi helyzetet.² A vázlat s a széljegyzetként adott „Explicatio Mappae“ feltünteti a Tisza, Berettyó és Hortobágy közti művelhető és vizes területeket. E szerint Taskony pusztánál, a Tiszára merőlegesen és a Nagykunság felé irányulva oly keskenyebb mélyedés van — Mirhó fok —, melyen keresztül az áradó Tisza vize beömlik a Gyoles laposára, mely 4—8 km hosszúságban terjeszkedik Kunhegyestől északra, nyugatra és délnyugatra. Bánhalma-pusztánál a Kakatér keskeny medrén át összeköttetésben van a Kunhegyes alá benyúló s lefelé Túrkevéig, a Berettyóig, sőt azon túl is terjedő

¹ Thirring Gusztáv: Magyarország népessége II. József korában. Budapest, 1938.

² O. L. Helytartótanácsi térképek, div. II., num. curr. 142.

hatalmas lápos területtel, mely nyugati szélével Kisújszállást három oldalról közrefogva s innen Karcag felé terjedve, közvetlenül e város alatt folytatódik a Hortobágy folyócska széles, mocsaras lapályában s közvetlenül Karcag keleti felénél északra fordulva, még a kunmadarasi határnak is megfekszi keleti részét. Úgy ékelődik be Kisújszállás és Karcag közé, mint valami hatalmas gúla, mely talpával, mintegy 30 km szélességben, a Berettyóra s ennek balpartján elterülő mocsárvidékre támaszkodik s hegyével majdnem eléri Kunhegyest. Csak Kisújszállás és Karcag közt keskenyedik el kb. 7 km-re.

Vizét ez a hatalmas lapos részint a Kakat medrén keresztül a tiszai áradásokból, részint a rajta átfolyó Berettyótól és Hortobágytól nyeri. S a Berettyónak adja tovább, több beömlésen át, főleg a legnagyobb süllyedésnél kivajódott Mirhó torok-on keresztül. A folyók alacsony vízállása és a nyári szárazság idején e mocsár összéb húzódik, de áradások s a csapadékosabb téli félév idején újra megtelik. Út csak fent a Tiszánál — a Mirhó foknál —, aztán Bánhalma pusztánál — a Kakat hídján keresztül — és Kisújszállás-Karcag közt — a mocsár Kara János nevű keskenyebb részén — visz rajta keresztül. Csak nádat, szittyót és sást terem és, az itt-ott kiemelkedő hátság szigetek, szénát. A legmélyebb részeit növényzetmentes sík víz borítja, mint pl. a Gyoles tisztását. A művelhető földek, beszorulva e mocsárterületbe, igen összezsugorodnak. A térkép szerint Kunhegyes határának közel felét, a karcagi határnak is kb. felét, a kunmadarasinak mintegy negyedét, a kisújszállásinak pedig kétharmadát ingoványok borítják.

Sok gondot okozott ez a magistratusoknak és védekeznek is a vizek ellen vállvetve, közmunkákkal. A Mirhó foknál 490 öl hosszú töltést készítenek s így a tiszai áradások vizét visszatartják, ami némi javulást eredményez. Balla meg is jegyzi a térkép magyarázó részében, hogy ennek következtében az azelőtt úttalan, hatalmas mocsár majdnem egészen kiszáradt s legelővé, rétté, sőt szántófölddé változott. Víz csak a mélyebb helyeken marad benne, ha száraz idő járja.³

De az eredmény mégsem volt teljes. A Berettyó és Hortobágy fékezetlen maradt. Az említett térképen Balla ezt meg is mondja: „A most elmúlt esztendőben a Berettyó és Hortobágy mocsaras folyók áradásánál a víz dél felől a Kara János

³ „Quae vastissima plaga ante extructionem aggeris impervia paludes perpetuas fovebat, verum a tempore erectionis totaliter fere exsiccata in pascuum, foenetum et passim agros conversa fuerat... Paludum harum e converso pars maxima in siccitatibus non modo accessum pecorum pro pascuo ampliorem admittit, verum etiam margines earum pro foenilibus, imo et agris ab erectione praesertim aggeris Mirhoiani convertebatur, in ipsis non nisi profundioribus venis stagnosis aquis remanentibus.“ U. ott.

hajlaton keresztülhaladva... egészen eddig a hídig hatolt" (t. i. a Bánhalma-pusztánál levő Kakat-hídig). Tehát a mocsárterület nagyobb részén a megejtett hódítás csak ideig-óráig tartott. Sőt a tiszai áradás is csak be-betört. A térkép készítésének időpontjában (1777. május), dacára a Mirhó-gátnak, a tiszai áradat változatlanul rajta ül az egész tájékon. És Ballának egy másik térképén, mely Pest-Pilis-Solt vármegyét és a Jászkunságot ábrázolja s 1793-ban készült, a Nagy-kunságot megülő mocsárvilág még mindig változatlannak látszik.⁴ A Mirhó töltése telepeseink kivándorlása korában is sok gond, tanácskozás és intézkedés tárgya. Bizonyosság erre a nagykunsági helységek tanácsjegyzőkönyveinek sok feljegyzése.⁵ Persze, a helyzet azóta a művelhető terület javára nagyon megváltozott. De hogy máig se százszázaléki, arról meggyőz bennünket egyetlen pillantás a Nagy-kunság újabb részletes katonai térképeire, melyeken e terület alacsony fekvése feltűnően szembeszökő, olyannyira, hogy a környék egyébként sűrű tanyai települése itt szinte éles határvonallal megszakad.

A tiszamenti községek helyzete se volt kedvezőbb. A szabályozatlan, kanyargó folyó örökös háborgatója volt az emberi munka eredményeinek. Jászkisér határának is mintegy fele állandóan ki volt téve pusztításainak. A hevesmegyei Tiszaroff, Tiszabura, Tizzaszalók, Tiszaabad, Tiszaderzs lakosai közül kétszázig való család 1785-ben, míg Poroszló, Tiszafüred, Tiszaigar, Tizzaszöllős, Tiszaszentimre és a borsodmegyei Tiszavalk lakosai közül 400 család 1786—87-ben el is akarja hagyni a Tisza által háborgatott és szűkre szorított földet. Szándékukat a tiszavalkiak így indokolják: „Minémű okokra való nézve kéntelenítettünk lakóhelyeinket változtatni, imé azokat alázaatosan jelentjük: 1. A nagy árvíz kaszálló rétünkön télbe nyárbán rajta fekszik, alig lehet tsak valamelyest kaszálni is, ez sem alkalmas az jószágnak; 2. Az nyári legelő mezőnk szűk, rossz, két, avagy három hetig vagyon egy kevés zöldtsége, annak utanna egész uyáron által marháink tsak kopároznak, vonó marhát nem tarthatunk, ahonnan sem Eő Felségét, sem a tekintetes nemes vármegyét nem szolgálhattyuk, ha tsak jószágainkat bérelt pusztára más határba nem hajtyuk; 3. Határunkba szántó földeink igen szűken télnek, a népnek megszaprodása miatt, úgy, hogy nem tudunk annyit elvetni, hogy esztendőbeli kenyérünk lenne, annyival inkább ell nem adhatunk, hogy szükségünket pótolhatnánk és Eő Felsége adóját könnyebben fizethetnénk“. A tizzaszöllősiek ugyanekkor hasonló kivándorlási okokat hoznak föl: „A kaszállonkat már feles eszten-

⁴ O. L. Helytartótan. térk. div. 10., num. curr. 76.

⁵ Győrffy István a Mirhó gát terhét is a kivándorlás egyik okának tartja. I. m. 150. l.

deje, hogy a nagy árvíz télbe nyárba vesztegeti annyira, hogy majd fele része a lakosoknak csak egy rudasnyi füvet, vagy szénát nem kaszált, azért is kentelenítettünk jószágainkat el vesztegetnünk“. A poroszlóiak így indokolják elköltözési terveiket: „1. Hogy némely esztendőben az kaszáloinkat a víz ell vérszi, melly miatt néha nem kaszálhatunk, néha pedig a mikor már az aratás reánk jön, akkoron kellettük kaszálnunk s ez által az aratásban is hátráltattatunk; 2. Határunknak nagy része sovány, székes és víz állásos volta miatt szántó földünk igen szükön telik. A népnek soksága miatt, harmadrészinek is lakosaink közül szántó földje nem lévén, más határokon kéntelenítettük élelmit keresni“. A tiszafürediek indokai majdnem szó szerint azonosak a poroszlóiakéval. A tiszaiak ezt hozzák fel távozásukra: „Minekutánna a kegyes urbarium az országba ki jött, akkor az akkori embereknek s lakosoknak ámbár mint lehetett az föld (mellyből közönségessen élhetünk és élünk) a mivelésre s haszonvételre itt is juttattatott; de mivel a nép Isten jóvoltából az időtül fogva szaporodott, az szántó föld pedig és a kaszálo mind a szaporodás, mind pedig a Tiszának szüntelen tartó áradása miatt (mellyet bizonyít a mindennapi tapasztalás) szükebbé lett. Melly miatt mind Felségét, mint tekintetes földes urainknak szolgálattyyokra, mind a magunk és cselédeink fenn tartására s táplálására tehetetlenebbekké lettünk. És ezek az okai másuvá való szándekozásunknak...“ A tiszaszentimreiek indokait is érdemes figyelemre méltatni: „1. Az árvíz felette igen járja és többet fele részénél határjának haszontalanná térszi, melly okbul se télen se nyáron jószágot nem tart hatunk, ami keveset tartunk is, az éhség miatt vesző félben lévén, sem másoknak el nem adhatjuk, sem nem élhetünk rajtok; 2. A föld árja mint egy két esztendőktül fogva nem megy ki soha a kaszállóbul, mellyér szénát csinálni nem lehet; 3. Az nép az határhoz képest meg szaporodott, sokaknak közzülünk földjök nintsen, a kiknek vagyon is, kevés sovány szék, terméketlen, az is pedig a víz áradások soksága miatt esztendőnként kissebedik, mint ez a Keskeny felé való szántó földekbül és körül a Pascumbul ki tettzik; 4. A melly récség pascuumnak hagyattatott, azt az árvizek elfoglalják, marháink nem járhattyyák; 5. A szántó földeink székesek, többnyire vizesek és terméketlenek, úgy hogy ha száraz tavasz van, értzé válik, szántani nem lehet, ha vizes és esős tavasz van akkor is a szántása nem jól esik, mivel mind göröngyé válik.⁶ Hogy pedig az említett helységek elmenendő lakosainak ezek az indoka a való ságnak megfelelnek, azt igazolják a községi előljáróságok és a földesurak, nemkülönb Radics Mihály, az ügy megvizsgálására kiküldött hevesmegyei szolgabíró is.

⁶ O. L. Imp. C. H. 1787. f. 14. p. 36.

Érdekes mármost az összehasonlítás a vizek által szorongatott Nagykunság és Heves megye, valamint a Jászság és Kiskunság között. A Jászságnak csak a Tisza felőli részén jelentkezik a kivándorlási törekvés, míg a Tiszától távolabb eső hátsóbb része nem kapcsolódik bele. Annak sines semmi nyoma, hogy a Kiskunságban ilyen tervek megmozgatták volna a lakosságot, kivéve azt az egy-két családot, mely a nagykunságiakkal lesodródik Bácskába (Majsáról, Szabadszállásról és Kunszentmiklósról). A nagykunsági és hevesmegyei vízrajzi helyzet figyelmen kívül hagyása esetén ezt nem tudnók megérteni, mert hiszen a Jászság és Kiskunság egy törvény és igazgatás alatt volt a Nagykunsággal, a három districtus helységei egymás ügyes-bajos dolgát ismerték, így ha a kivándorlást előidéző okok mind a háromban fennforogtak volna, akkor a kiköltöző tömeg is mind a három kerületből verbuválódott volna.

Szó se róla, gazdaságilag a mocsárvilág se teljesen értéktelen terület. Legjellegzetesebb növényét, a nádat, ősidők óta használják építkezéskor, tüzelésre, zsenge korában pedig állatok takarmányozására. Egyéb növényei, a sás, szittyó, gyékény, a náziiparban és gazdálkodásban találtak értékesítési teret. Vizei ellátták a lakosságot hallal, főleg kárással és csíkkal, melyeknek ez az igazi hazája. A pióca a népi gyógyászat elmaradhatatlan kelléke lett. A teknősbéka nyugat felé talál fogyasztóközönséget s a nagykunságiak nem egyszer ezzel megrakódva indulnak deputációba a császárvárosba, hogy ügyes-bajos dolgaikban ez a furesa, de ott csemegeként kedvelt ajándék segítsen megnyitni az ajtókat. A rétek állatvilága prémeket nyújtott, a madárvilág pedig hússal, tojással gazdagította azt, ki nem sainálta az utánjárást. Jellegzetes alakjai is voltak a mocsárvilágnak, akik szépen megélték abból, amit összegyűjtöttek a rétségben. A ridegen tartott jószág úgy a mindent elperzselő kánikulában, mint télen, mikor hótakaró alá került a legelő, a rétségeken vészelt át a mostoha időjárást, a nádrengetegben mindig találva táplálékot.⁷

A mocsárvilág sok mindent nyújtott, de tömegeket nem tudott eltartani. Csak mint a gyűjtögető életmód területe jöhet számításba, mely már kevés népesség mellett is eléri néptápláló képessége maximumát. Eléri sokkal hamarabb, mint a nomád életmódra alkalmat adó füves pusztaság. Világos, hogy ahol a térszín mostohasága miatt kevés a művelhető, szántható-vethető föld, ott hamar bekövetkezik a telítettség állapota, mert a többi terület, nomád, vagy gyűjtögető gazdálkodásra nyújtva csak teret, nem bír el nagy népességet. A Nagykunságban tulajdonképpen ez következett be, részint a természetes szaporodás, részint a fluktuáló népelemeknek e kiváltságolt

⁷ Élethű képet fest mindezekről Győrffy, i. munkájában.

területre áramlása folytán. A népsűrűség ugyan nem nagy, de a kedvezőtlen térszínen ez is sok, a föld eltartó képességét túlhaladta. Ezen a helyzeten — mai szemszögből nézve, mintegy a mai földművelési technikát, korunk gondolkozásmódjának megfelelően visszavetítve abba a korba — könnyen lehetett volna segíteni, ha áttérnek a belterjesebb gazdálkodásra, kerteszerű földművelésre, melynél a népesség térigénye kisebb, azaz ugyanakkora föld sokkal nagyobb tömeg eltartására képes. De az a kor ennek s a vele kapcsolatos sok mellékkérdésnek rendszeres keresztülvitelétől még távol van. Nem volt más hátra mint a kivándorlás.

Az elköltözés megokolásánál mindenütt meg is találjuk a fejtegetett problémát. Szépen rámutatnak a tiszaszentimreiek „Ha mi itt meg maradunk, mind inkább meg szaporodván a feleséges királyi quantumnak meg fizetésére, a közönséges tehernek hordozására alkalmatlanokká tetetünk, de ha Eő Felsége könyörölvén rajtunk, hogy ha az instantiankban fel-tett Marfü és Varsány nevezetü pusztakat meg nem nyerhetnénk is, valamely cameralis pusztát fog parantsolni, mind mi boldogabbak leszünk, mind pedig azok, a kik itt az helységben meg maradnak, mint hogy mind a pascuum, mind a föld el-menetelünkkel valamennyire bővebbé tétettetik“⁸ A tiszaroffiak, tiszaburaiak, tiszaszalókiak, tiszabádiai és tiszaderzsiek is egyértelműen panaszkodnak, hogy „részint földjeinknek és mezőinknek, részint pedig a barmaink és nyájaink eltartására szükséges legelőnek szűkös volta, vagy inkább hiánya miatt“ a legnagyobb igyekezettel se tudják feleségeiket, gyermekeiket, önmagukat eltartani és a közterheket viselni.⁹ A kunszentmártoniak is azt hozzák fel kivándorlásuk okaként, hogy kevés, vagy egyáltalán semmi földjük nincsen s családjaikat nehezen tudják eltartani.¹⁰

Ez a földínség a kivándorlás közvetlen oka a kunhegyesieknél is, amint ők maguk írják: „... valamennyiönket az a remény táplált, hogy csekély földjeinket odahagyva, tágasabb területet kapunk művelésre és ezen a módon a mi és maradékaink helyzetét jobbá és szerencsésebbé tesszük...“¹¹ A kisújszállásiai, karcagiak, kunmadarasiak és jászkisériek ugyan-

⁸ O. L. Imp. C. H. 1787. f. 14. p. 36.

⁹ Beadványuk az uralkodóhoz 1785. okt. 5-én. O. L. Imp. C. H. 1785. f. 144. p. 1.

¹⁰ „...omnes in rationem emigrationis assignant, se paucas, a plane nullas terras possidentes familiam suam graviter sustentare posse...“ O. L. Imp. C. H. 1785. f. 37. p. 3.

¹¹ O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2546. 73. Aus. No. 5.

ilyen értelemben nyilatkoznak: eddigi lakóhelyükön nem tudják életfeltételeiket megteremteni.¹²

A kivándorlók általában jobb életlehetőséget remélnek új lakóhelyükön. Így Herczeg Mihály „élelmének jobb móddal leendő feltartása végett“ megy Kisújszállásról Pacsérra.¹³ Borsos István kisújszállási lakos is „Pacsérra mégyen lakni, életének jobb móddal lehető folytatása végett“.¹⁴ Kis Éri Tóth János szintén „élelmének jobb móddal lehető fel tartása végett“ hagyja oda Kisújszállást.¹⁵ Ugyanezt remélik azok is, akik más helységekből szállingóznak Bácskába: Borbély István Kőrös-ladányból (1791. okt. 26-án) azért indul Pacsérra, „minthogy számos gyermekei vagynak, szántó földje pedig éppen tellyességgel nintsen“, új helyén jobb sorsot remél; Tóth András (1787. jún. 11-én) Kunszentmiklósról indul Pacsérra „élelmének jobb móddal lehető keresése végett“; ugyaninnen mennek el (1787. jún. 12-én) Mészáros Péter és felesége Pacsérra „élelmüknek jobb móddal lehető meg szerzése végett“; Szikora István Seregélyesről költözik Pacsérra (1789. júl. 10-én) „élelmének jobb folytatása végett“.¹⁶

Természetes, hogy a szántóföldek, kaszálók és legelők szűk voltát nem a vagyonosabb elem, hanem a szegénység érezte meg jobban s ezeknél a minimum alá szorította a megélhetési lehetőségeket. Nekik tehát több okuk lehetett a panaszkodásra s a jobb mód, jobb megélhetés keresésére valahol más helyen. Általában tehát ezeket az elvándorlási törekvéseket úgy kell elkönyvelnünk, mint a szegényebb népelemek boldogulást kereső megmozdulását. A folyamatot természetesnek kell tartanunk, mert nem szította azt se valami felső helyről kezdeményezett toborzás, se pedig kincseket álmodó kalandvágy. Legalább is ilyenre nincs adatunk. Hogy a kivándorlók majdnem mind szegény emberek, az nemcsak a fenti idézetekből tűnik ki, hanem az alább közlendő összeírásokból is.

Viszont megállapítható tény, hogy redemptusok is szép számmal vannak az elköltözők között. Az odahagyott helységek tanácsjegyzőkönyvei szerint sok redimált birtok is gazdát cserélt. Különösen Kisújszálláson. És elmennek olyan redemptus lakosok is, akik, bár nem a legvagyonosabbak, távol állnak az

¹² „...dass sie in denen unten-benannten Cumaner und Jaziger Ortschaften, wo sie bishero gewohnt, kaum die für sich selbst erforderlichen Nahrungs, und Lebens Bedürfnissen herbeyschaffen könnten, um so viel weniger die Ihrigen sattsam versorgen im Stande wären...“ Megbizottai beadványa a helytartótanáchoz 1785. jún. 22-én. O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2547. 83. Ans. No. 4.

¹³ Kisújszállási tanácsjegyzőkönyv, 1786. febr. 6.

¹⁴ U. ott, 1786. máj. 20.

¹⁵ U. ott, 1787. jan. 9.

¹⁶ Útleveleik a pacséri ref. lelkészi hivatalban.

anyagiak hiányától és az ínségtől. Összeírásaikban elég sok módosabb embert találunk. Persze, az ilyenek azért jelentős kisebbségben vannak a szegényebb elemmel szemben. De e tény mellett szól, hogy a többséget mozgató általános ok mellett egyéb indítók is hatottak.¹⁷

Mi késztetett jobb anyagi helyzetben lévő embereket az elköltözésre? Biztosan nem tudjuk. Csak valószínűnek vesszük, hogy bizonyos lelki momentumok is közreműködtek itt. Ezeket pontosan meg nem foghatjuk, mert azok az emberek naplót nem vezettek, melyekből az utókor kiolvashatná vágyaikat, terveiket s megismerhetné cselekvéseik rugóit. Akkor is bajos lett volna, ma meg egyenesen lehetetlen kibogozni azoknak a lelki mozzanatoknak szálaait, melyek a kisebbségben lévő módosabb kivándorlóknál ugyanazt eredményezték, mint amit a szegényebb elemnél az anyagi ínség. Hatott talán a még többre vágyás; vagy a régiek megúnása s újnak kívánása, ami a változékony emberi kedélyt általában jellemzi. Vagy valami más. Azt se szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy oly században vagyunk, mely telítve van a telepítés gondolatával. Külföldről jövő s belföldről szakadt rajok tarkítják az országutakat. S ez felkelthette az új otthon keresésének gondolatát olyan emberekben is, kiknek ez soha meg nem fordult fejében. De mint erről, úgy nem beszélnek az írások arról sem, hogy mennyi családi viszály, apák és fiak közt mennyi meghasonlás egyengette a távozás útját. Mikor beszélni kezdenek, akkor már mint tényt állapítják meg, hogy ennek, vagy amannak a családnak valamelyik tagja új coloniára költözött, jussát kivette a családi vagyonból. Vagy pedig, hogy a vagyonból kitagadott családtag új lakóhelyéről próbálja jogait érvényesíttetni a magistratussal. Ugyanígy nem tudjuk, kik voltak azok, akik a néphagyomány és a közösségnek egyéniséget nem nagyon respektáló szentségével és vastörvényével összeütközve, dacból, vagy szégyenkezésből mentek el. A magistrátusok vasmarokkal fogott gyeplője sokakra kényelmetlen lehetett s valószínűnek tarthatjuk, hogy nem egy ember keresett e korbácsos, pálcás, dereses és szégyenköves vasfegyelemből kiutat és másutt szabadabb levegőt. Mert „a tanács csakugyan úr volt a maga portáján és...

¹⁷ Györffy (i. m. 150. l.) a megnövekedett közterheket is a kivándorlás okai közt említi, nevezetesen a Mirhó gát főntebb tárgyalt ügyét és a József türelmi politikája következtében nekilendült templomépítkezéseket. Ám indító oknak ezeket csak akkor fogadhatnánk el, ha biztos adataink lennének arra, hogy a kivándorlók Bácskában községi és egyházi szervezet nélkül, templom, iskola és közterhek nélkül akartak volna élni. Mert okvetlenül számolniok kellett azzal még otthon, hogy új hazájukban az eddigiéknél nagyobbak lesznek közterheik, saját erejükben kell majd templomot, iskolát stb. építeniök. S hogy e feladatokra komolyan készültek is, mutatják az események.

olyan lakosságot teremtett, amelyet öröm volt kormányozni¹⁸. Nem zsarnokság volt ez, hanem az élet menetének és rendjének biztosítására szolgáló oly gyakorlat, mely nem ismerte a halogató agyontárgyalásokat, aktázásokat, hanem rövid úton és erélyesen metszette ki a közösség ép testéből a gonoszt. Elég volt a megpálcáztatásra már az, ha valakit a „vacterek“ éjnek idején indokolatlanul kint kaptak, még akkor is, ha az illető nem találatott kimondottan bűnben. S akit káromkodásért, vagy valakinek rút szavakkal becsmérléséért állítottak a tanács elé, arra kérlelhetetlenül épúgy ráérték a pálca- vagy korbácsütéseket (aszerint, hogy férfi vagy nő volt), mint a tolvajokra, dorbézőlóokra és paráznákra. Se szeri, se száma a kunsági tanácsjegyzőkönyvekben az ilyen fegyelmező határozatoknak. S ha valakit ilyes okok indítottak talán távozásra, Bírák Uraimék és a Nemes Tanács nem nagyon marasztalták. Lelkiismeretük is nyugodt maradt, mert ők elüldözni nem akartak senkit. de rendnek kellett lenni!

¹⁸ Györffy i. m. 149—150. l.

IV. FEJEZET.

A kunhegyesiek.

Szervezkedésük. — Bécsi deputáció. — Fiscalis actio indítása ellenük. — II. József rendelete 1784. aug. 6-án. — A zombori kincstári jószágigazgatóság tájékoztató jelentése. — A kunhegyesi tanács elbocsátó határozata. — II. József 1784. nov. 25-i rendelete. — Előkészületek. — Terepszemlét tartó küldöttség. — Velity pusztát is kéri. — Egyéb kívánságok. — Válovits György megbízatása. — Az elmenendők conscriptiója. — Karcafiak csatlakozása. — Az 1785. május 17-i rendelet. — Készülődés az útra. — Ajándékok. — Ütlevelük visszatartása. — Utazásuk. — Megérkezésük időpontja. — Kik mentek el? — Tiszaburaiak csatlakozása.

A kunhegyesi tanács 1784. május 1-én nem kis megütközéssel foglalkozik egy esomó szegényebb lakos merész tervével, melyet az egykorú jegyzőkönyv így örökít meg: „Lármázó irredemptus lakosok el végezték magokban, hogy valamely föld, vagy pusztta szerzés végett Bétsben fognak menni eő Felségéhez; sött azon útra már talán valamely számu summát collecta gyanánt, mely sok izben eő Felsége által tilalmaztatott, a szegény irredemptusoktól öszve is szedtek; ezen dolognak tehát, ha valójában úgy vagyon e? amint referáltatik, minden környül állásait szorossan meg vizsgálni szükséges, és ha valami bizonyos kerülne ki a dologból, az azonnal nemzeti districtualis kapitány úrnak hírül adattasson“.¹

A tanácsnak tehát hamar tudomására jut a készülődés, de egyenlőre határozott álláspontot nem foglal. Csak a vizsgálat esetleges pozitív eredményét kívánja a felsőbb hatósággal közölni.

A szervezkedő irredemptusok a vizsgálatától nem ijedtek meg s mintha a tanács nem is figyelné őket, készülődtek tovább, ami eítartott még két és fél hónapig. Ekkorra tisztázódott,

¹ Kunhegyesi tanácsjegyzőkönyv. 1784. máj. 1.

hogy kik akarnak elköltözni s a dolog kijárására küldendő deputáció költsége is összejött.

A deputáció útja vagy három hetet vett igénybe, mert elmenetelüket az 1784. július 17-i, visszaérkezésüket pedig az aug. 7-i tanácsülés tárgyalja.² Vezetője Terebesi András volt, aki az egyik főszervező s később, a kiköltözésnél is vezető szerepet visz. Bécsben többektől érdeklődtek, a legértékesebb útbaigazítást azonban Nagy Sámuel bécsi ref. ágenstől nyerték, aki folyamodványukat is megírta. Pontos adatunk ugyan nincs rá, de mivel egyik forrásunk „egyenesen a királyi szék előtt“ történtnek mondja a követjárást, lehetséges, hogy II. József személyesen is fogadta Terebesiüket.³ A jobbagyság sorsával sokat törődő császártól ez nem is meglepő. A követek 250-nél több család nevében jelentették magukat, kik mind kunhegyesi inquilinusok s valamely kamarai birtokért esedeznek letelepülésük céljára; állítják, hogy elegendő jószággal rendelkeznek és megmondják, milyen feltételek mellett szeretnének a zombori kamarai adminisztráció valamelyik pusztájára leköltözni.⁴

A követség tehát nem dolgavégezetlen tér haza, hanem eredménnyel. De itthon nem jó hír fogadja őket. A tanács jelentést tett az ügyről a jászkun kerületeknek és fiscalis actiot indítottak ellenük. Megidézték őket a nagykun kerület kunszentmártoni bírósági ülésére augusztus 13-ra. Tehát a districtus is jónak látta kiverni fejükből a vakmerő tervet. De a bírói beavatkozás késő volt s az erélyes fellépés el is vesztí élet, amint a Bécsben elért eredmény ismertté válik.⁵

A császár gyorsan intézkedett s mire a deputáció haza ér, kész a rendelet is, mely 1784. aug. 6-án jelentést kér a magyar kamarától, hogy „vajjon az említett zombori adminisztráció alá tartozó kamarai javak közt található-e olyan pusztta, mely a folyamodóknak településre átengedhető?“⁶

A kamara augusztus 17-én kéri be a zombori kamarai adminisztráció véleményező jelentését, mely azt szeptember 18-án a következőkben adja meg: A kunhegyesiek településére három bácskai pusztta állna rendelkezésre: 1. a közel 7000 holdas Feketity, a mintegy 4000 holdnyi, határos verbászi maradékföldekkel együtt; 2. a 4563 holdas Mali-Kér, a szomszédos 2850 holdas esornoki maradékkal; 3. a 3261 holdas Petau pusztta. Mind a három praedium későbbi telepítésre van kihagyva s

² Kunhegyesi tjkv. 1784. év 376. és 378. old.

³ Kálmándi Pap János feketehegyi első lelkész feljegyzése egyháza első jkvében. Ő a deputáció idején kunhegyesi rector, értesülése tehát pontos lehet.

⁴ O. L. Imp. C. H. 1784. Fasc. 2540. 9. Sess. No. 7.

⁵ Kunhegyesi tjkv. 1784. aug. 7.

⁶ O. L. Ben. res. reg. 1784. Aug. No. 5. §. 14.

bármelyik alkalmas lenne a kunhegyesieknek, mert forgalmas utak mellett fekszenek. De be is kellene őket mielőbb telepíteni, mert a szomszédos helységekben kevés a lakos és nem győzik a közterheket. Főleg olyan telepésekre lenne itt szükség, akik elegendő jószággal rendelkeznek s mivel a folyamodó kunhegyesiek ilyeneknek állítják magukat, alkalmasak lennének bármelyiknek benépesítésére. Az adminisztráció véleményét nyilvánít aziránt is, hogy milyenek lehetnének települési feltételeik: 1. földet anyagi helyzetük és munkabírásuk szerint kapjanak; 2. házépítésre való fával ingyen lássa el őket a kinestár, míg a falakat építsék fel ők maguk; kapjon mindenik család hat forintot házi eszközök beszerzésére; 3. legalább három esztendőn keresztül mentesek legyenek minden köztehertől és szolgálmánytól; 4. vetni és kenyérnek való kölesöngabonát adjanak nekik a kamarai magtárakból.⁷

Ez a javaslat igen fontos, mert nemesak a kunhegyesieknek adandó beneficiumoknak lesz az alapja, hanem szinte normává lesz a többi belföldi lakos bácskai telepítésénél is.

A leköltözést végleg megengedő királyi rendelet kibocsátása előtt nemesak a kamarai hatóságok jelentésére és véleményére, hanem a jelenlegi lakóhelyük hatóságainak nyilatkozatára is szükség volt, kiváltképen abból a szempontból, hogy nincs-e valami ellenvetésük az elvándorlással szemben? E nyilatkozat megtételére legilletékesebb fórum maga a kunhegyesi magistratus lévén, a nagykunkerületi kapitány felhívására 1784. október 2-án a következő tanácsülési határozatban fejti ki álláspontját: „Irredemptus, és eő Felségitől pusztát kérő lakosok felől kérdést tett esküdt úr nemzetes districtualis kapitány úr rendelkezéséből avégett, hogy mivel azoknak elmenetelével mind a quantumok terhe, mind más közönséges szolgálatoknak viselése által jobban nyomattattnának az itt maradó redemptus lakosok, mitsoda értelemmel volnának bírák uraimék azoknak elmenő szándékok felől? Sőt azoknak meg tartóztatását javasló egynehány punctumokat el is olvastatott fent titulált esküdt úr. De azok ellent nem álhattván, az fel tett kérdésre egyenlő akarattal tsak az válaszoltatott a nemes tanács által, hogy mind a quantumok, mind a köz szolgálatok terhének nagyobbulása kevesebb hátra maradást okoz Kun-Hegyes helységinek, mint azoknak itt maradása; mert a quantumra nézve nagyobb része tsak perceptor nyüg, úgy hogy a portionak bé szedése nagy baj, sőt executió nélkül meg nem történik közöttök: a köz terhek viselésiben is. bátor járó jószágok vagyon némellyeknek, tsak kevesen segítik közülük a régi redemptus lakosokat, vagy azoknak maradékit, hanem ravaszkodnak hátra húzván magokat. Továbbá a transennákra nézve is kevés köny-

⁷ O. L. Imp. C. H. 1784. 9. Sess. No. 7. Fasc. 2540.

nyebbülést tesznek a sokszor nevezett irredemptusok a redemptusokon, mert bátor summásan vagyon ugyan vonó marhájak, de különösen tekintvén, nem soknak vagyon annyi járó jószágga, hogy maga erejin forspontot vigyen. Ezen kívül nagyobb részinek istállója sintsen, vagy ha vagyon is, a militaris népnek, vagy inkább lovaknak bé fogadására éppen allkalmattlan; ugyan ezt kell érteni többnyire az házaikról is a földetlen embereknek, mert ezek is allkalmattlanok a transennáknak bé helyheztetésire, de nagy részinek háza sintsen, hanem más házában lakik; azomban még az ily egyenettlen és engedettlen népekkel meg nem volt terhelve az helység, szinte úgy elég tétetett a transennáknak minden részben mint most. Bátor több katona járás volt, és messzebb, Új-várasig kellett tudniillik a katonaságot szállítani; innend ha ugyan csak el menések törtinne is az irredemptusoknak Kun--Hegyesről, éppen nem érné terhelés az helységet, mert most egyedül azoknak marhái miatt kell a redemptusoknak pusztát arendálni, kik ha jószággaikkal innend el távoznának, az árendálás szükséges nem volna, így tehát nem is terheltettnének a lakosok; végre azon lakosoknak többnyire szölíejek lévén Tomaj nevezetű pusztán, az esztendőnek nagy részit abban töltik el, úgy hogy a köz munkákra, az helység szolgálattýára sem íehett őket hajtani, ha pedig meg törtinik is ollykor a köz munkáltatásra alkalmaztatások, azt morgással, sok kedvettlenség okozással viszik véghez; ilyen engedettlen, és heverő népet tartóztatni annak okáért akarattýok, és tellyes szándékok ellen illendőnek nem láttýa a nemes tanács, ne hogy üdövel is szemre való hányás történynyék; mind ezekre nézve azon lakosoknak el menő szándékát inkább elől mozdítani szükségesnek állittýa a nemes tanács, mint sem akadályoztatni maga, és a helység résziről“. — A tanácsülésen jelen volt nagykunkerületi esküdt, Jászay Mihály hiába próbál esetleges marasztalásukra nézve megjegyzéseket tenni, a tanács egyakarattal elbocsátásuk mellett dönt s ezt a következő ülésen megerősíti: „...azon hozzáadással, hogy, mivel mármost is azzal kárhosztattýák azon lakosok bírák uraimékat, hogy szándékokat, s boldogulásokat akadályoztatni kívánnýák, egy általán fogva ne tartóztassanak, hanem szabadossan bocsájtassanak: mert ha a nemes tanács őket akadályoztatni, vagy meg tartóztatni éppen igyekezne, méltán azt kívánhatnák, hogy, ha el menő igyekezeteket segíteni nem akarta, sött akadályoztatta az helybéli tanács, adgyon nekik élelmekre való földet is; mivel annak nyeresítől őket akadályoztatta“.⁸ — A tanács nyilatkozata eléggé kiélezettnek mutatja a helyzetet közte s az elszándékozó lakosok közt. S a kép, melyet az elmenendőktről nyujt, nem éppen megnyerő. Nincs okunk

⁸ Kunhegyesi tjkv. 1784. okt. 9.

feltételezni, hogy a lakosság megcsappanása miatti keserű önvigasz lenne ez a tanács részéről. Inkább a fellélekző megkönynyebbülést érezzük ki a szavakból, hogy a „gondatlan irredemptus lakosok, mind a tomai nyughatatlan szöllős gazdák okozta belső zavar megszűnik az elköltözéssel. Az irredemptusok vádja, mintha az áttelepülésből remélhető boldogulásukat a tanács akadályozni akarta volna, nem felel meg a valóságnak. Először megütközik ugyan a Bécsbe készülők vakmerő tervén és — kötelességből — felsőbb helyre jelenti azt, de mikor látja a mozgalom komolyságát, már az elbocsátási határozatban jelzett indokok miatt is, belenyugszik annak megvalósulásába. Inkább a districtus akarja megrendszabályozni őket, mint ahogy cselekedte a kunszentmártoniak esetében is.

Ilyen előzmények után lát napvilágot József 1784. november 25-i rendelete, mely a kunhegyesiek bácskai letelepülését és a nekik nyújtandó kedvezményeket most már véglegesen körvonalazza. A hat pontból álló rendelet ezeket tartalmazza: a) a zombori kamarai adminisztráció által javaslatba hozott három praedium közül a legelsőt s egyúttal legnagyobb, Feketityet kapják meg, a verbászi maradék földekkel együtt, mintegy 11.000 hold terjedelemmel; b) a házhelyek szántóföldek, rétek és közlegelők kimérése után minden család kap, anyagi helyzetének és munkaképességének megfelelően egész, fél, vagy negyed sessió kiterjedésű ingatlant; c) épületfa helyett — mivel a többi telepítésekhez se elegendők a bácskai erdők — házankint 12 forintot, házi eszközök beszerzésére, szintén családonként, 6 forintot rendel kifizetni a kamara terhére; d) az új telepéseknek 3 évi mentességet biztosít minden közhatalmától és földesúri szolgálmánytól; e) kenyérnek és vetni való kölesöngabonát utalványoz a kamarai magtárakból, a három szabad év utáni természetbeni visszatérítés ellenében; f) mihelyt adójukat és egyéb tartozásaikat Kunhegyesen kiegyenlítették a kérelmezők, a districtus azonnal lássa el útlevéllel s bocsássa el őket a kamarai hatóságok pedig gondoskodjanak elhelyezésükről.⁹

A magyar kamara a rendeletet december 28-án küldte le a jászkun főkapitánynak.¹⁰ A zombori adminisztráció már előbb — december 6-i kelettel — megkapta s azonnal hozzá is látott az előkészületekhez. Zomborba rendeli Köröskényi Mihály kamarai mérnököt, hogy a praedium mérnöki felosztásának részleteit Kiss József vezetőmérnökkel és az adminisztrációval megbeszélje.¹¹ Ám a téli idő nem volt alkalmas se a felmérés megkezdésére, se pedig arra, hogy a települők helyszíni szemlét

⁹ O. L. Ben. res. reg. 1784. Nov. No. 46. §. 7.

¹⁰ O. L. Imp. C. H. 1785. 71. Imp. No. 1. Fasc. 2545.

¹¹ O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2542. 44. Ans. No. 20.

tartsanak s pár részletkérdésre nézve az adminisztrációval meg-
egyezzenek. Az előkészületekben tehát szünet támad, mit a ma-
gyar kamara megsokallva, 1785. január 25-én sürgetőleg kérdést
intéz az adminisztrációhoz, hogy a kunhegyesiekkel miért nem
történt még semmi s remélhetőleg minél előbb érintkezésbe fog
velük lépni.¹² Január végén ez tényleg meg is történik, a jász-
kun főkapitánytól egy kunhegyesi küldöttség lejövetelét kéri
hogy azokkal a település egyes részletkérdéseire megegyezzen.¹³
Február 4-én pedig utasítja az illetékes kulai körzet intézőjét,
hogy a leérkező bizottsággal menjen ki a helyszínre.

A kunhegyesiek 17-en jöttek le Feketityre terepszemlét
tartani. Stráássay Pál kulai intéző február 9-én mutatta meg
nekik a pusztát. Három kiküldöttel ő maga járta be a területet,
a többi 14 pedig, helyismerettel rendelkező néhány hegyesi la-
kost véve maga mellé, külön csoportban vette szemügyre a
praediumot. Megállapítják, hogy a terület magasan, a Telecs-
kán fekszik — kivéve az egyetlen völgyet, amelyben, valamivel
feljebb, Hegyes község is elhelyezést nyert — és nagyon mélyre
kell majd a kutakat ásniok. Mégis nem ez ejtette gondolkodóba
a kiküldötteket, hanem az, hogy a puszta hosszan elnyúlik s oly
keskeny, hogy a völgyben elhelyezendő s a völgy fekvése miatt
hosszabbra elnyúló községük egyik vége szinte Szekity, a má-
sik vége pedig Velity puszta határáig ér, amiből örök perpat-
var, határvillongás lenne a két puszta bérlőivel. Meg aztán az
egyek kalkaturákat se tudnák úgy kijelölni, hogy a szántó és
legelő terület eléggé el lennének különítve, ami pedig a legelő
jószágának a vetésekbeni kártételét állandósítaná. E hátrányok-
hoz járul még az is, hogy Feketity és a verbászi maradvány
csak 10.482 holdat tesznek ki s ez csak 113 sessióra elegendő,
holott a települni akaró 250 család közt többen vannak olyanok
is, akik két telket igényelnek, így a terület nem lesz elég.
Stráássay ekkor — mint jelentésében írja — nyomban felvetette
előttük azt, hogy költözzenek akkor Verbászra, hol 925 kimért,
de még üres telek vár gazdára s ehhez hozzá kaphatják Csornok
puszta 2856 és Parasztinác puszta 3850 holdját s az így össze-
hozható 172 sessión elférnek. Sőt jobban is járnak, mert föld-
jüknek csak egy része esik így a Telecskára, nagyobb része a
jobb minőségű síkságra jut. A kiküldöttek azonban ragaszkod-
tak az eredeti helyhez, hol inkább kevesebb beneficiummal is
megelégszenek, csak magukban lakhassanak s ne kelljen más,
kiváltképen rác néppel együtt élniök, mely erkölcsökben, nyelv-
ben, vallásban és szokásokban annyira elüt tőlük. Velity pusz-
tát azonban szeretnék még megkapni, hogy a már átengedett
terület hátrányai általa kiküszöbölődjenek.

¹² O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2541. 9. Imp. No. 7.

¹³ O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2541. 37. Imp. No. 12.

A szemle eredménye tehát ez lett. Szerették volna mindezt Ürményi adminisztrátorral is megbeszélni, de költségük fogytán volt, lovaik is fáradtak voltak s nagy út állt még előttük Kunhegyesig. Így nem mentek el Zomborba, hanem haza indultak. De Strássayt megkérték, hogy észrevételeiket és Velity iránti kérelmüket tolmácsolja az adminisztrációnak.¹⁴

Miután hazatértek, kifogásaikat s újabb kívánságaikat más úton is eljuttatják a kamarához. Illéssy János nagykun-kerületi kapitány útján, kinek „Relatio“-ja 1785. február 21-én kelettel előadja, hogy a 250 kunhegyesi család letelepedésére átengedett Fekete-Tó (sic!) praediumnak és a Verbatz possessióból kimaradt részeknek meg szemléléséből hazatért 17 kiküldött, beszámolva tapasztalatairól, azt jelenti, hogy a föld minőségével meg lennének elégedve, de alázatosan kérik azt is, hogy: 1. mivel Fekete-Tó és a verbászi maradvány 250 családnak kevés, adják hozzá a szomszédos Velity pusztát is; 2. a sessionként megállapított 7 frt. és néhány krajeár taksát engedjék el, az esztendei robotot 104 napnál kevesebbre állapítsák meg és termésük után csak hetedet szedjenek tőlük; 3. engedjék meg vallásuk szabad gyakorlatát, oratóriumuk s tartozékai részére adjanak alkalmas helyet és a község használatára egy malmot.¹⁵ Almássy főkapitány a kunszentmártoni generalis gyűlésből már február 23-án tovább küldi az iratot a helytartótanácshoz. Innen csak június 21-én kerül át a kamarához s ez jún. 30-án nem jelenthet mást, mint hogy a dolog már megoldódott s Velics praediumot a folyamodók megkapták. A „Relatio“ így közvetlen befolyást nem gyakorolt az ügy kimenetelére, legfeljebb csak annyiban, hogy más úton — a kunhegyesi folyamodók útján — tudomást szerzett az abban foglaltakról a zombori adminisztráció is, mely ekkorra már Strássay jelentéséből szintén értesült a kiküldöttek kifogásairól.

A zombori kamarai jószágigazgatóság tehát tudomást szerezvén a kunhegyesiek kifogásairól, több mint jóindulatú elintézés tárgyává tette azokat. Február 14-én Almássy főkapitány útján értesíti őket, hogy Veletityet meg fogják kapni. Ugyanekkor részletes indokolást terjeszt fel a kamarához is, melyben a kiküldöttek kifogásait helytállóknak mondja, Velity átengedését javasolja, mert e nélkül telepítésük nem valószínűsíthető meg, holott lehozásuk igen előnyös, mert olcsóbban keresztülvihető, mint a külföldiek telepítése. Jelzi, hogy felsőbb jóváhagyás reményében meg is ígérte nekik Velityet.¹⁶

A magyar kamara helybenhagyja a zombori véleményt s már február 22-én továbbítja az udvarhoz. Indokoltnak látja

¹⁴ O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2541. 37. Sess. No. 12.

¹⁵ O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2545. 71. Imp. No. 1.

¹⁶ O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2541. 37. Imp. No. 12.

maga is a puszta átengedését és alátámasztja még azzal is, hogy a közbiztonság javára igen előnyös lenne a bácskai kamarai kerület rác lakosait más nemzetiségű lakosokkal összekeverni és erre legalkalmasabbaknak ezek a jászságiak látszanak, mert testi szervezetük és bátorságuk jobban képessé teszi őket a rác szomszédság kibírására, mint a német telepeseket.¹⁷ A megállapítás nem a legjobb fényt veti a bácskai rácok polgári erényeire. Viszont az előlegezett elismerés korai volt a kunhegyesieknek is, mert sem ők, sem a többi jászkunságiak nem nagyon lelkesedtek a rác szomszédságért.

József nem vette jó néven a zombori adminisztrációnak az 1784. november 25-i rendeletétől eltérő nézetét s a kunhegyesieknek Velityre vonatkozólag tett ígérését. És utasítja, hogy máskor, intézkedései előtt, vegye tekintetbe az előzményeket; a kunhegyesieknek nem engedélyez csak akkora területet, melynek megműveléséhez erejük van.¹⁸ A magyar kamara ennek megfelelően utasítja tehát (március 23-án) az adminisztrációt s felhívja, lépjen érintkezésbe újra a kunhegyesiekkel, hátha megelégszenek Velity nélkül is a már átengedett területtel? Különben se kaphat senki egy sessionál nagyobb földet, így hát az eredetileg megállapított pusztákon is elférnek¹⁹

A tavasz elérkezte alkalmat nyújtott arra, hogy a kunhegyesiek újra küldöttséget menesszenek Bácskába. Ennek célja már nem annyira a terepszemle, mint inkább tiszta helyzet teremtése Velity körül. Zomborban megjelenve, határozottan kijelentik, hogy e nélkül a puszta nélkül nem lesz elegendő a hely; így hát inkább elállnak szándékuktól, mintsem hogy szűk területre leköltözzenek.²⁰

Ezzel a kérdés holtpontra jutott. A zombori adminisztráció érdeme, hogy nem dőlt végleg dugába. Merész elhatározással, egészen önhatalmúlag veszi kézbe az ügy megoldását, remélve, hogy sikerül s utólag felsőbb jóváhagyást nyer. Mivel megbízatása volt arra, hogy a kunhegyesiekkel újra tárgyaljon, megbízottat küld Kunhegyesre.

1785. március 29-én azt az utasítást adja Válovits György

¹⁷ „...auch jenes in Unterthänigkeit vorzustellen, dass es für das beste der öffentlichen Sicherheit sehr vorthailhaft wäre, die Raitzischen Inwohner des Bacser Cameral Districtes mit Leuthen von einer andere Nation zu untermischen, um aber die Nachbarschaft dieses rauhen Volkes auszuhalten, schiene diese Jaziger welche ohnweit von ihnen lebten, um deren Leibesbeschaffenheit und Muth, jeder Gefahr trotz bietet, mehr als die deutschen Ansiedler gewachsen zu seye.“ O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2541. 37. Imp. No. 12.

¹⁸ O. L. Ben. res. reg. 1785. Mart. No. 17.

¹⁹ O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2542. 46. Aus. No. 1.

²⁰ O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2543. 57. Imp. No. 14.

kamarai intézőnek, hogy menjen el Kunhegyesre, tárgyaljon a leköltözni akarókkal, ígérje meg nekik Feketity és a verbázi maradvány mellett Velityet is. De hívja magával Kisújszállásról Illéssy János kerületi kapitányt is és az ő jelenlétében magyarázza el az összehivandó lakosoknak a reá bízottakat. Ígérje meg nekik a következőket: minden család kap 18 forint segélyt házépítésre és eszközök beszerzésére; 3 esztendeig mentesek lesznek minden földesúri és adótehertől; prédikátort és tanítót tarthatnak; községük közszükségeire 1—2 tehermentes sessiót kapnak; a 3 szabad év eltelte után Szt. Mihály napjától újévig italmérési joguk lesz; terményeikből és bárányaikból csak hetedet kell fizetniök; házaik után 1 frt. adót fizetnek: az urbarialis victualiat sessiónként 51 krajcáron megválthatják; sessiónként 52 napi igás, vagy 104 napi kézi robotot teljesítenek évente; minden négy sessió évente egyszer két napos hosszú fuvart állít. Ezeken túl több kedvezmény nem ígérhető nekik s ha így nem mennek bele, a pusztákat más telepéseknek adják oda. Elhatározásukat a kerületi kapitánnyal foglaltassa tanusítványba. Mivel pedig úgy hírlik, hogy Karcagról és arról a vidékről még többen is szeretnének a bácskai kamarai birtokokra leköltözni, ennek lehetőségét adja nekik tudtul s hívja fel őket a jelentkezésre.²¹

Válovits ezzel a részletes utasítással már április 1-én útrakelt. Illéssy nagykunkerületi kapitány nem kísérhette el, mivel Félégyházán, a jászkun kerületek generalis gyűlésén volt. Helyette Almássy főkapitány Laczka János nagykunkerületi assessort adta itt mellé. Az ő jelenlétében magyarázta el az érdekelteknek a települési feltételeket. Laczka erről tanusítványt állított ki, melyben 212 kunhegyesi család kötelezi magát, a Válovits által ismertetett feltételek mellett, a Feketityen és Velityen való, önkéntes és utólagos ellenvetés nélküli letelepedésre.^{21a}

²¹ A zombori kam. adm. 1785. márc. 29.-i jkve. O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2544. 62. Imp. No. 11.

^{21a} „... 212 coloni privilegiatae possessionis Kunhegyes... incolatum regio-cameralium praediorum Feketity et Velity... ad tenorem instructionis... domino camerali provisorio Georgio Valovits datae, et praevie eisdem in facie loci lingua vernacula publicatae, sponte, ac benevole, sine omni ulteriori exceptione susceperint, et quidem sequentibus sub conditionibus, nempe: quod per subsequens triennium ab omnibus praestationibus non solum liberi, ac immunes mansuri sint, sed desuper pro succursu aedificandarum domorum quilibet 18 fl. obtenturus sit, oratorium aedificare, ministrum, ac cantorem, qui etiam pueros eorum instruet, introducere poterunt; e contra effluxo primo triennio, vigore benigni urbarii omnes datias, ad normam reliquorum subditorum bácsiensium, in aere parato, et robottis praestabunt, ex frugibus vero, et agnellis solum septimam administrare tenebuntur.“ O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2545. 67. Ans. No. 30.

Egyidejűleg feljegyzí Válovits a jelentkezők névsorát és állatállományát. Összeírása a következőket tartalmazza:

„C o n s c r i p t i o

incolarum Kun-Hegyessiensium, qui in praediis regio-camera-libus Feketity, et Velity incolatum susceperunt; utpote:

No.	Nomina et cognomina	Postulat sessiones No.	Jugalibus pecoribus provisus	
			Equis, No.	Bobus, No.
1.	Kelemen András	2	5	—
2.	Szabó István	1	—	—
3.	Nagy László	1 ⁴ / ₈	—	6
4.	Kiss István	1	2	—
5.	Jámbor György	⁴ / ₈	—	—
6.	Kovács Ferencz	⁴ / ₈	—	—
7.	Lossonezy István	1	—	—
8.	Siposs Gergel	1	4	—
9.	Szihalmv István	1	3	—
10.	Ats János	⁴ / ₈	2	—
11.	Kiss Pál	⁴ / ₈	—	—
12.	Vikony István	⁴ / ₈	—	4
13.	Pál András	1	—	4
14.	Gesztley Mihál	1	—	2
15.	Siposs György	1 ⁴ / ₈	5	4
16.	Bajo Pál	⁴ / ₈	2	—
17.	Száz Mihál	1	3	—
18.	Rénes András	⁴ / ₈	—	—
19.	Gere István	⁴ / ₈	—	—
20.	Bene István	⁴ / ₈	—	—
21.	Vég György	⁴ / ₈	—	—
22.	Vég István	1	—	—
23.	Gyórv István	⁴ / ₈	—	—
24.	Végső György	1	3	—
25.	Végső András	1	3	—
26.	Szitás János	2	—	4
27.	Uj István	⁴ / ₈	1	—
28.	Gere Mihál	1	3	—
29.	Fazikas István	1	3	—
30.	Nagy Péter	⁴ / ₈	—	—
31.	Kiraly András	1	—	—
32.	Kadár András	1	—	—
33.	Erdei István	1	2	—
34.	Bán János	⁴ / ₈	1	—
35.	Sajty György	1	3	—
36.	Bán István	1	2	2
37.	Pénzes András	1	—	—
38.	Üstökes Mihál	1	3	—
39.	Terebessy Mihál	1 ² / ₈	4	—
40.	Rosa Mihál	1	4	—

No.	Nomina et cognomina	Postulat sessiones No.	Jugalibus pecoribus provisus	
			Equis, No.	Bobus, No.
41.	Jeney János	1	—	—
42.	Gomboss István	$\frac{1}{8}$	—	—
43.	Révész János	1	2	—
44.	Terebessy András	$\frac{12}{8}$	—	4
45.	Major István	1	5	—
46.	Szabo András	$\frac{14}{8}$	—	6
47.	Törés János	$\frac{4}{8}$	3	—
48.	Lakatoss István	$\frac{14}{8}$	4	—
49.	Kiss Gergely	1	1	—
50.	Lőrincz György	2	—	6
51.	Erdöss János	$\frac{4}{8}$	—	—
52.	Konez Mihályné	$\frac{4}{8}$	—	—
53.	Koriss Mihály	$\frac{4}{8}$	—	—
54.	Koriss István	$\frac{4}{8}$	3	—
55.	Bátor János	$\frac{14}{8}$	3	6
56.	Kovács István	1	5	—
57.	Joza István	1	—	4
58.	Balog János	$\frac{4}{8}$	—	—
59.	Göbölös István	$\frac{4}{8}$	—	—
60.	Boross István	1	3	—
61.	Kasza Mihál	1	—	—
62.	Kultsár János	$\frac{4}{8}$	—	—
63.	Tóth Mihál	1	—	—
64.	Tar György	1	—	2
65.	Varga András	1	—	2
66.	Molnár Ferencz	1	—	4
67.	Szendy János	2	4	6
68.	Kovács János	1	—	—
69.	Nanasy Gergöly	$\frac{4}{8}$	—	—
70.	Vajó Ferencz	$\frac{4}{8}$	—	—
71.	Gönczy Pál	1	—	2
72.	Varga János	$\frac{14}{8}$	3	—
73.	Varga Mihál	1	1	—
74.	Szabó Mihál	1	—	—
75.	Kotsis András	$\frac{4}{8}$	2	—
76.	Kováts István	1	3	—
77.	Orosz János	$\frac{4}{8}$	—	—
78.	Gesztly Gergely	1	4	—
79.	Gaal István	1	—	—
80.	Kőszegy János	1	4	—
81.	Kiss András	2	4	—
82.	Szilassy István	2	—	4
83.	Kun János	1	2	—
84.	Kun Ferenc	$\frac{4}{8}$	—	—
85.	Kun István	$\frac{4}{8}$	—	—
86.	Rapoty István	$\frac{4}{8}$	2	—
87.	Rapoty András	1	3	2
88.	Kotsis Mihályné	1	2	2

No.	Nomina et cognomina	Postulat sessiones No.	Jugalibus pecoribus provisus	
			Equis, No.	Bobus, No.
89.	Szabó Mihál	2	2	4
90.	Vajda Mihál	1	—	—
91.	Farkas György	$\frac{2}{8}$	—	—
92.	Tóth Josef	$\frac{2}{8}$	—	—
93.	Kotsis András	$\frac{2}{8}$	—	—
94.	Kotsis András Junior	1	—	—
95.	Juhász Ferenczné	2	3	—
96.	Nagy Péter	1	—	—
97.	Balogdy István	$1\frac{2}{8}$	3	—
98.	Geszty Mihál	2	—	—
99.	Balogdy Samuel	1	—	2
100.	Vikony Ferencz	$\frac{2}{8}$	—	—
101.	Török János	1	—	2
102.	Török István	1	—	2
103.	Végső Pál	1	—	—
104.	Óry István	1	1	—
105.	Kiss Mihál	1	5	—
106.	Lody Mihál	1	4	—
107.	Nagy András	$\frac{2}{8}$	—	—
108.	Kovács Mihál	$\frac{2}{8}$	2	—
109.	Junior Kadar Andras	$\frac{2}{8}$	—	—
110.	Jakab István	$\frac{2}{8}$	—	—
111.	Ujhely Mihál	$2\frac{2}{8}$	4	4
112.	Sapy Istvan	2	—	4
113.	Bordas István	$1\frac{2}{8}$	5	—
114.	Balog György	$\frac{2}{8}$	—	—
115.	Piross Peter	$\frac{2}{8}$	—	—
116.	Széll Péter	$\frac{2}{8}$	—	—
117.	Vég Mihál	$\frac{2}{8}$	—	—
118.	Nagy Mihál	2	5	6
119.	Pál Ferencz	1	—	—
120.	Csethe Ferenc	2	9	—
121.	Konya János	2	5	—
122.	Jakó Mihál	$\frac{2}{8}$	—	—
123.	Tóth János	$\frac{2}{8}$	—	—
124.	Poik István	1	3	—
125.	Réts János	$\frac{2}{8}$	—	—
126.	Szabó Mihál	1	—	—
127.	Fözessy Péter	$1\frac{2}{8}$	3	—
128.	Body Mihál	1	—	—
129.	Horváth Josef	1	—	2
130.	Body Marton	$1\frac{2}{8}$	3	—
131.	Fejér György	1	4	—
132.	Csigay János	1	4	—
133.	Molnár András	$\frac{2}{8}$	—	—
134.	Gere Pál	$\frac{2}{8}$	2	—
135.	David István	$\frac{2}{8}$	—	—
136.	Kiral János	$\frac{2}{8}$	—	—

No.	Nomina et cognomina	Postulat sessiones No.	Jugalibus pecoribus provisus Equis, No. Bobus, No.
137.	David András	$\frac{1}{8}$	—
138.	Buray Matyás	$\frac{1}{8}$	—
139.	Bary Péter	$\frac{1}{8}$	3
140.	Ökrös János	1	4
141.	Joza János	$\frac{1}{8}$	—
142.	Joza István	1	3
143.	Joza Ferencz	1	3
144.	Joza János M.	$\frac{1}{8}$	—
145.	Szabó János	$\frac{1}{8}$	—
146.	Farkas István	1	3
147.	Kotsis Ferenc	1	3
148.	Ficze István	1	3
149.	Kelemen István	1	2
150.	Ats István	1	—
151.	Szabó András	1	2
152.	Szabo Mihál	1	—
153.	Szikely János	$\frac{1}{8}$	—
154.	Borbél Mihál	$\frac{1}{8}$	—
155.	Geszty Péter	$\frac{1}{8}$	—
156.	Balog Ferenczné	$\frac{1}{8}$	—
157.	Kovács Samuel	$\frac{1}{8}$	—
158.	Kun Mihál	$\frac{1}{8}$	—
159.	Simon András	1	3
160.	Zsurky István	$\frac{1}{8}$	2
161.	Pap István	$\frac{1}{8}$	—
162.	Szües István	1	2
163.	—	—	—
164.	Pető István	$\frac{1}{8}$	—
165.	Borbél Márton	1	3
166.	Bendő István	$\frac{2}{8}$	—
167.	Balog János	$\frac{1}{8}$	2
168.	Szabo Ferenc	1	—
169.	Szabó János	1	—
170.	Győrffy István	$\frac{2}{8}$	—
171.	Vinceze Ferencz	$\frac{1}{8}$	—
172.	Pap János	1	—
173.	Tóth Mihál	1	—
174.	Geszty András	1	3
175.	Molnár András	1	—
176.	Szendy Mihál	1	3
177.	Hegedős János	1	—
178.	Kiss András	1	—
179.	Kiss János	1	—
180.	Kiss István	1	—
181.	Kelemen János	$\frac{1}{8}$	—
182.	Biró László	1	3
183.	Tóth András	$\frac{1}{8}$	—
184.	Toth István	1	—

No.	Nomina et cognomina	Postulat sessiones No.	Jugalibus pecoribus provisus	
			Equis, No.	Bobus, No.
185.	Gönczy János	1	3	—
186.	Csoma György	1	1	—
187.	Csoma István	1	2	—
188.	Horváth Mihál	1 ⁴ / ₈	—	6
189.	Kovács Mihál	⁴ / ₈	3	—
190.	Némedy Ferencz	1	—	2
191.	Kiss Mihál	³ / ₈	—	—
192.	Kiss Péter	1	3	—
193.	Vagott Mihál	1	—	—
194.	Vagott István	⁴ / ₈	—	—
195.	Gönczy Ferenc	⁴ / ₈	—	—
196.	Geszty András	1	—	4
197.	Jakó András	1	—	—
198.	Boday János	1	3	—
199.	Juhász János	1	—	—
200.	Kota János	1	—	—
201.	Szalay Mihál	1	—	—
202.	Ör. Pál Ferencz	1 ⁴ / ₈	—	6
203.	Ondó János	⁴ / ₈	—	—
204.	Barta Andrásné	1	—	—
205.	Ökrös Mihál	1	—	—
206.	Tóth Mihál	2	—	—
207.	Borus Mihál	1	—	—
208.	Kalay Lajosné	1	—	—
209.	Orbán Gergely	1	—	4
210.	Biro Mihál	⁴ / ₈	—	—
211.	Olá Andrásné	⁴ / ₈	—	—
212.	Barta Mihál	1	—	—
213.	Al Földy Jánosné	1	3	—
214.	Madarász Péter	⁴ / ₈	—	—
215.	Buday Györgyné	² / ₈	—	—
216.	Szihalmi János	⁴ / ₈	3	—
217.	Nagy Mihál	1	2	—
218.	Nagy István	1	2	—
Summa		200 ² / ₈		

Sigl. Kun-Hegyess die 9. Apr. 785.

Georgius Valovits mp.
cameralis provisor.²²

²² O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2543. 57. Imp. No. 14.

Az összeírásból látható, hogy a legtöbben elég igényesek voltak s jószágállományukhoz mértén aránytalanul nagy darab földet kértek. A teljesen nincstelenek közül is sokan kérnek egész sessiót. Mindössze négyen voltak annyira szerények, hogy csak negyed telekre jelentették be igényüket. Többen kérnek 2, sőt 2.5 sessiót, pedig alig van néhány igás jószáguk. II. Józsefnek is feltűnik ez, mikor az ügy asztalára kerül. Az összeírás csak lovakra és ökrökre terjed ki, de nem valószínű, hogy juhokban, sertésekben és növendék jószágban ettől túlságosan eltérő állományuk lett volna. Lovaik száma összesen 260, ökreiké 154. Majdnem fele jelentkező — 101 — egyáltalán nem rendelkezik vonójószággal. Nem felelt meg tehát a valóságnak a bécsi deputáció állítása, hogy t. i. eléggé el vannak látva jószággal, mert az állományuk határozottan kicsiny. Mégis 200 session fölül igényelnek földet. Előre látható, hogy kielégítésük más mértékben fog történni.

A bécsi kiküldöttek által emlegetett 250-es létszám az összeírásban 217-re apadt. Így minden bizonnyal a kunhegyesiek verbuválták magukhoz, hogy a bejelentett szám kilegyen azt a 33 karcagi családot, akiket Válovits a települési feltételekre ugyanúgy kioktat s ugyanúgy összeír, mint a kunhegyesieket s akik — a Karcag város előljárósága által kiállított testi-moniális levél szerint — ugyanúgy vállalják is a települést, csak azt kötik ki, hogy a kunhegyesiekkel együtt telepítsék le őket, mert katolikusokkal vagy más vallású emberekkel semmi képen nem akarnak összekeveredni.²³

A karcagiak adatait Válovits a következőkben vette föl:

„C o n s c r i p t i o

incolarum privilegiati oppidi Cumanorum Karczag, qui incolatum in praediis regio-cameralibus Batsiensibus susceperunt; utpote:

No.	Nomina et cognomina	Postulat sessiones	Diversa pecora habet
1.	Kántor Mihál	1	4
2.	Katona Tóth István	1	4
3.	Doboz István	1	4
4.	Meszáros Gaspár	$\frac{4}{8}$	1
5.	Király János	1	8
6.	Bazó Péter	1	6
7.	Pap András	1	4

²³ Mind a kunhegyesiek, mind a karcagiak tanúsítványa 1785. ápr. 9.-én kelt s O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2545. 67. Ans. No. 30. jelzet alatt található. Az előbbit Laczka assessor, az utóbbit a város előljárósága állította ki.

No.	Nomina et cognomina	Postulat sessiones	Diversa pecora habet
8.	Szabó Istvánné	1	5
9.	Arany János	1	7
10.	Dobra István	1	4
11.	Faragó István	1	3
12.	Ugró János	$\frac{2}{8}$	5
13.	Hupuczy György	$\frac{2}{8}$	5
14.	Szilágyi István	$\frac{2}{8}$	3
15.	Hajdu András	1	7
16.	Somogyi András	1	6
17.	Takáts András	$\frac{2}{8}$	4
18.	Kardoss Ferencz	$\frac{2}{8}$	2
19.	Nagy István	1	5
20.	Buss János	$\frac{2}{8}$	4
21.	Csikoss István	1	4
22.	Siposs Ferencz	$\frac{2}{8}$	—
23.	Török Péter	$\frac{2}{8}$	—
24.	Nagy János	$\frac{2}{8}$	—
25.	Csányi Samuel	$\frac{2}{8}$	5
26.	Csaty János	$\frac{2}{8}$	2
27.	Lengyel Mihál	1	6
28.	Racz András	$\frac{2}{8}$	6
29.	Beke Péter	1	5
30.	Fazikas János	1	14
31.	Gantsos Mihál	1	4
32.	Tóth Ferencz	1	10
33.	Csoby Mihál	1	8
Summa		$\frac{26}{8}$	

Sigl. Karszag Újszálás die 9. Apr. 785.

Georgius Valovits mp.
cameralis provisor.²⁴

A karcagiak igénye kisebb, egy sessionál többet senki sem kér. Állatállományuk viszont gazdagabb. A 155 állat minden bizsonnyal igavonó jószág, bár Valovits külön nem részletezi. II. József is elismeri, hogy több jószáguk van, mint a kunhegyesieknek. Az összeírás szerint csak három nincstelen család van köztük.

Valovits útja tehát nem volt hiábavaló, sikerült a település válságba jutott ügyét megmenteni. A kiküldetés két hetet vett igénybe²⁵ és április 15-én újra Zomborban van. Részletes

²⁴ O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2543. 57. Imp. No. 14.

²⁵ Valovits Jankovácson, Halason, Majsán, Félegyházán, Alpáron, Kürtön, Földváron, Törökszentmiklóson keresztül április 7-én érkezett Kunhegyesre, 9-én átment Karcagra s 10-én Kunhegyesről ugyanazon az

jelentést nyújt be az adminisztrációhoz, melyben nemcsak azt jelenti, hogy az összeírt kunhegyesiek és karcagiak rövidesen el is akarnak most már indulni, hanem a környező helységekben lévő kivándorlási kedvet is megemlíti. A két összeírást és tanúsítványt jelentéséhez csatolta.²⁶

E jelentés alapján teszi meg előterjesztését az adminisztráció, már április 18-án, a kamarához, melyben hivatkozik arra, hogy a település reménytelennek látszó helyzetét kénytelen volt úgy megmenteni, hogy megbízottat küldött Kunhegyesre s a települni szándékozókna, kiknek igényét valóban nem is elégítheti ki Feketity praedium és a verbászi maradvány keskeny és szűk területe, Velityet is felajánlotta.²⁷

A kamara viszont április 27-én terjeszti tovább az udvarhoz, a március 10-i kir. rendeletre válaszként, Velity átengedésének ügyét s pártolólág áll az adminisztráció javaslata és intézkedése mellé. Rámutat arra, hogy a kunhegyesiek Velity nélkül nem vállalják a települést, mert a nélkül a terület keskeny és kicsiny s a szomszédokkal való perlekedés ezáltal állandó lenne. Érvel e telepítés olcsóságával, valamint azzal is hogy a műveltebb kunhegyesieknek elhelyezése a rácok között az állam hasznára lesz.²⁸

József az érveléseket végül is elfogadja s 1785. május 17-én aláírja azt a rezolúciót, mely, Feketits pusztá és Verbász község maradványa mellett, átengedi a kunhegyesieknek Velics pusztát is, minthogy karcagiak is akarnak azokkal együtt települni. De megjegyzi, hogy a karcagiakkal szemben, kik közül csak háromnak nincs jószágá, a kunhegyesiek közt 101 család egészen igavonó állat nélkül van, miért is a telkek kiosztásánál ügyelni kell, hogy senki ne kapjon többet, mint amennyit tényleg meg is tud művelni.²⁹

A zombori kamarai adminisztrációra nézve kellemetlen következményei lehettek volna annak, ha József kitart az 1784. november 25-i rendeletben megállapítottak mellett s Velity átengedését megtagadja. Az ódium mind felülről, a felhatalmazás nélkül tett intézkedésért, mind a telepések részéről, a felsőbb jóváhagyás nélkül tett ígéretekért, reá nehezedett volna. Mert mire a rendelet leérkezik Zomborba — május 30-án küldte le a kamara —, akkorra már a kunhegyesiek is megérkeztek.

Velity pusztát ekkor Duka János és Letity Gergely bér-

úton tért vissza Zomborba. Egy Serkovics nevű pandurt is vitt magával 15 kr. napidíj mellett. Ápr. 16.-án 54 frt.-ról nyújtott be utiszámlát s a kamara jún. 16.-án 49 frt. 12 kr.-t ki is utal. O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 254. 67. Ans. No. 11.

²⁶ O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2543. 57. Imp. No. 14.

²⁷ U. az.

²⁸ O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2543. 57. Sess. ad Num. 14.

²⁹ O. L. Ben. res. reg. 1785. Május No. 22.

lök használták; 1784. Szt. György napjától 3 évre, évi 665 frt. bérösszegért vették ki. Két esztendejük még hátra volt, de a telepítés miatt felmondanak nekik, úgy, hogy arra az időre a közel 3000 holdas Járek pusztát kapják s a bérkülönbözetet ráfizetik a velityi bérösszegre.³⁰

Válovits kunhegyesi útja után a távozni szándékozók, kezükben lévén Velityre nézve az ígéret, készülődni kezdenek a leköltözéshez. Sőt annak egyes részletei már az ő jelenlétében kialakulnak. Már jelentése említi a minél előbbi indulás tervét; csak arra várnak, hogy a jószág elé valami legelőt kapjanak. Megkérlik Válovitsot, hogy a zombori adminisztráció útján eszközölje ki Szolnoknál az ingyenes átkelést részükre a tiszai révén. Ugyancsak kérik azt is, hogy az adminisztráció írjon a szolnoki kincstári hivatalnak az építkezésükhöz szükséges faanyag kedvezményes áron való kiadása végett.

Közeledve indulásuk ideje, kéréssel fordulnak a kunhegyesi tanácshoz s „egy bikát kértek az itt helyben maradandó nemes communitástól, melly kérések illendő reflexióban vétetvén, az egy bika meg ígértetett, melly is annak idejében ki fog mutatattani“.³¹

Az egyház se bocsátja el őket emlék nélkül. Kapnak egy úrasztali ein kannát, melyen ez a felirat áll: „Ez kannát kunhegyesi ekklesia számára Ns Kotzó Gáspár uram maga költségén vette 1733. 7-dik 8.“, valamint egy ezüst úrasztali kelyhet, ezzel a felírással: „Kunhegyesi ekklesiáé ez pohár 1713“. Amit tehát eddig közösen használtak, részt kapnak abból az elköltözők is.³²

De az ajándékok dacára se lehetett a búcsúvétel a távozó és otthonmaradók közt a legszívélyesebb, ami kitűnik abból, hogy az Almássy főkapitány által kiállított és a kivándorlóknak való kézbesítésre a kunhegyesi előljáróságához megküldött útlevelet a tanács visszatartotta. Eljárását a sok hátramaradó adóssággal indokolja, melynek rendezését a távozó elmulasztották. Hogy kik tartoztak és kiknek, nem tudjuk. De az adóságok évek mulva is rendezetlenek s az útlevél változatlanul a tanács kezében van. Az 1787. május 31-i tanácsjegyzőkönyvben ezt olvassuk róla: „Camerális feketehegyi lakosok Csoma György és Iffj. Áts István communitásoknak nevében, mint deputátusok meg jelenvén szóval szorgalmaztatták, hogy mivel a cameralis administratio hathatossan kívánna, honnan és mi móddal lett le költözéseknek legitimitióját, azon passust, és respective absolutionalist, melyet tekintetes volt locumtenenti-

³⁰ O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2545. 67. Ans. No. 30.

³¹ Kunhegyesi tjkv. 1785. ápr. 20.

³² Az 1819. évi püspöki látogatás jegyzőkönyve a feketehegyi ref. lelk. hivatalban.

alis fő kapitány Almásy Ignátz ur maga petséttye, és subscrip-tioja alatt adnexumával edjütt ezen kunhegyesi communitas kezéhez adott vala, kezekbe adni ne terheltessen; más különben fenyetődzván, hogy a felséges consiliumnál fognák panasszaik le tétele után azoknak kezekhez lejendő adattatását szorgalmaztatni. Melly e részbe, már több izbe mutatott venientiáját a nemes communitás (a sok adósságoknak magokkal lett el vitele miatt) ezuttal is meg állani kívánván, azon letartóztatott irásokat a nevezett deputátusoknak kezekbe nem adta. Mindaz által szükségesnek lenni ítélte ezen dólgot districtualis kapitány urnak hirül adni...“

Eltávozásuk részleteire kevés adatunk van. Válovits többször említett jelentése nyujt némi támpontot arra, hogy talán Szolnoknál keltek át a Tiszán s így valószínű, hogy ugyanazt az utat követték, melyen Válovits hozzájuk jött. Ugyanebből a forrásból sejtjük, hogy nem egyszerre hagyták el Kunhegyest, hanem csoportokban, mert Válovits, nehogy az egyszerre történő elvonulásnál keveredés legyen, csoportok összeállítását javasolja, melyek élére, mint értelmesebb embereket, Kiss Gergelt, Bátor Jánost, Kiss Mihált, Konya Jánost, Terebessy Andrást és Erdöss Jánost tanácsolja állítani. Útjuk a kocsikra rakott sok ingósággal, gyerekekkel s a maguk előtt terelt jószág-gal hosszadalmas lehetett. S ha Válovits útja Zombortól Kunhegyesig eltartott április 1-től 7-ig, biztosan az új coloniára törekvő karavánoké is igénybe vett tíz napot. Utazásukra különben utólag így panaszkodnak a zombori adminisztrációnál: „a hosszú úton nemcsak kifáradtunk, hanem az idő rosszasága miatt holminkban, barmainkban tekintélyes kárt szenvedtünk s úgy el vagyunk erőtlenedve, hogy a nemes adminisztráció minden kegyelmességét és könyörületét megérdemeljük...“³³

Utazásuk időpontját dátumszerűen nem tudjuk megmondani. Erre nézve az nem irányadó, hogy a Velityet átengedő kir. rendelet 1785. május 17-én kelt s a kamarától csak május 30-án küldetett le Zomborba. Mert ekkorra már meg is érkeztek. Április 20-án még otthon vannak, sőt a közeli napokra sincs indulásuk tervbe véve, mert az ajándék bikát — amit pedig minden bizonnyal rögtön magukkal is vittek — a tanács csak „annak idején“ határozta kiadni. Strássay kulai provizor május 1-én kelt tanúsítványában a települést szintén csak ezután megtörténőnek mondja: „kik Feketity pusztára lakó helyeket áltol hozni fogják“.³⁴ A feketehegyi ref. anyakönyvben az első születés, ill. keresztelés 1785. május 29-én van bejegyezve.

³³ Feketityen jún. 12-én kelt beadványukban. O. L. Imp. C. H. 1785 Fasc. 2546. 73. Ans. No. 5.

³⁴ O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2547. 83. Ans. No. 4.

Ekkorra tehát, legalább is egy részük, megérkeztek új lakóhelyükre.

Kik és hányan távoztak el Kunhegyesről? Az első kérdésre az előadottak alapján könnyű a felelet: főleg a szegényebb népréteg, az irredemptusok. Voltak köztük redemptusok is, ez látható némelyikük nagyobb állatállományából és ők maguk is írják a zombori adminisztrációhoz intézett június 12-i beadványukban, hogy redemptus földjeiket eljövételük miatt kénytelenek voltak elkótya-vetyélni. Már t. i. az, akinek volt. A vagyonosabb redemptus elemet hiába keresnénk mégis köztük, Válovits összeírásában senkit nem találunk, aki feltűnőbb vagyonnal indult el Kunhegyesről. Nem a törzsökös kunhegyesi lakosság adta e kivándorlók zömét, hanem a beszivárgott elemek. Kitetszik ez a kunhegyesi tanács 1784. okt. 2-i jegyzőkönyvéből, hol „a régi redemptus lakosok”-kal állítatnak szembe s ezt írják róluk: „...még az illy egyenetlen és engedetlen népekkel meg nem volt terhelve az helység, szinte úgy elég tétetett a transennáknak minden részben mint most”. — A másik kérdésre, hogy t. i. hányan és névszerint kik távoztak el, egész pontos feleletet nem tudunk adni. A 250 eredeti jelentkező Válovits összeírásában 217-re csökken. A közben jelentkező 33 karcagi család kipótolná ezt megint két és félezázra, de amint a kivándorlási mozgalom jobban átesap a többi nagykunsági helységekre is, különválnak a kunhegyesiektől s azokhoz esatlakoznak, akik Karcagról, Kunmadarasról, Kisújszállásról készülődnek Bácskába. A Válovits által összeírt kunhegyesiek se költöznek le mind, ellenben találunk új neveket is Feketity első lakosai közt. Mivel úgy a kunhegyesi jelentkezők, mint a feketityi első lakosok névsorát ismerjük, módunkbál áll összehasonlítást tenni a kettő között. A feketityi első lakosok közt mintegy 160 olyan családot találunk, akik Válovitsnál is szerepelnek. Akik ezeken felül találhatóak az első lakosok közt — kiknek adatait Köröskényi kamarai mérnöknek, egy későbbi fejezetben közlendő összeírásából ismerjük — azok nagyrészt szintén kunhegyesiek lehetnek; kisebb részük máshonnan jött, főleg Tiszaburáról. Az első lakosok felsorolásánál feltűntetjük majd, hogy — megállapíthatólag — ki honnan jött Feketityre.

Itt kell szólnunk azokról a tiszaburai családokról is, akiket a kunhegyesiek, az említett 33 karcagi család kikapesolódása után, megnyertek a feketityi településre. Hogy hányan és kik voltak, nem tudjuk. Az első lakosok közt található Bátsi Fereneről biztosan tudjuk, hogy burai volt. Róluk egyébként a feketehgyi ref. egyház első jegyzőkönyve ezt mondja: „Azonba minthogy a Kun-Hegyesből származandó lakosok közül sokan ezen új lakó földre való eljövételről magok önként lemondottanak: kellett a fellyebb meg határozott népeknek szá-

mát más helyekből és vármegyékből származandó lakosokkal is pótolni; kik közül tekintetes nemes Heves vármegyében fekvő Tisza Bura nevű helységből jött lakosok legszámosabbak valának, kiket a kun-hegyesi lakosok, magok közzé, még élőben lakó földökben, magok önként szettenek és hivtanak össze; kik is jollehet nem elsők voltak a lakó földnek meg nyeresében: meg kell mindazonáltal jó lélek esméret szerént vallani, hogy mind ezen új helységben való meg gyökerezésben, mind helység tartásban, mind az effélékre meg kívántató tehetségekben eleitől fogva különös, és bátran mondhatni, leg első ditséretet érdemlettenek ugyan azon Buráról szakadt edgynehány lakosok“.³⁵

A kivándorlás Kunhegyesen tekintélyes népcsökkenést idézett elő. Ha csak a biztosan megállapítható 160 körüli családot vesszük is számításba, akkor is jelentékeny a csökkenés. Pedig ennél többen vándoroltak ki. Kunhegyesen 1787-ben 553 család lakott, 3032 lélekkel.³⁶ Ehhez viszonyítva a 160-on felül kivándorolt családok számát, megközelítő eredményként azt mondhatjuk, hogy *Kunhegyes mintegy a népessége negyed részét veszítette el.*

³⁵ Kálmándi Pap János feketehegyi első ref. lelkész feljegyzése a egyház legrégebb jegyzőkönyvében.

³⁶ Thirring Gusztáv: M. o. népessége II. József korában. Budapest. 1938. 112. old.

V. FEJEZET.

A karcagiak, kunmadarasiak, jászkisériek és kisújszállásiak.

Megmozdulásuk; érintkezésbe lépnek a zombori kamarai adminisztrációval. — Első jelentkezők. — Az adminisztráció jelentése, a kamara elutasító válasza. — Az adminisztráció tovább érvel érdekükben. — Deputációzás; budai kiküldöttek s megbízóik. — Punctumok. — A kamara tiszta képet nyer. — Helytartótanácsi felterjesztés az udvarhoz. — Az 1785. okt. 6-i rendelet: még a tél beállta előtt letelepítendőek! — Leköltöztetésük előmunkálatai a zombori adminisztrációnál és a Jászkunságban. — Sterba Pál kiküldetése. — A nincstelenek ügye. — A puszták bérletének felmondása. — A települők aggályai és 1785. nov. 30-i folyamodványuk; az adminisztráció véleménye és a helytartótanács döntése. — Készülődés a távozásra: ingatlaneladások; örökségügyek; árleszorítás ellen currentálást kérnek. — Tartozások leróvása. — Végleges kimutatás a távozókról. — Az egyházak és helységek ajándékai. — Útlevelek. — Búcsúvétel. — Elvonuló csoportok: Karcagról egy csoport még 1785 tavaszán leköltözött. — Megérkezésük időpontja.

Erről a második, a kunhegyesiekénél jóval nagyobb, megmozdulásról először a zombori kamarai adminisztráció 1785. március 29-i jegyzőkönyvéből értesülünk: „...és mivel úgy hírlik, hogy Karcagon és a környező helységekben még többen lennének, kiknek kedvük volna itt Bácskában letelepedni, említett intéző — t. i. a kunhegyesiekhez ekkor kiküldött Válovits — a fenti felvilágosítást közölje velük, miszerint itt Bácskában még többen letelepülhetnek és akinek kedve lenne fenti helyről erre a vidékre költözni, jelentkezzék...”¹

A kamarai igazgatóság értesülése helyes volt, mert két hét mulva Válovits több száz új család települési szándékáról tesz jelentést: „Ez alkalommal a szomszédos helységekben, úgymint Kisújszállásról 300-an, Túrkevéről 200-an és Madarásról is

¹ O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2544. 62. Imp. No. 11.

200-an jelentkeztek körülbelül, akiknek kedvük lenne Bácskában letelepülni, de csak azzal a feltétellel, ha nekik külön pusztát tudnának adni, mivel más vallású emberekkel nem akarnak összekeveredni.² A túrkeveiektől itt mindjárt el is kell búcsúnunk, e település során többé nem találkozunk velük.

Válovits jelentésével az újabb jelentkezők ügye még nem terelődik hivatalos útra, csak az ő mozgolódásukkal is alátámasztja a zombori adminisztráció azt a javaslatát, hogy mennyire szükséges Velity pusztát is átengedni a kunhegyesieknek. Mintegy azt a látszatot kelti, mintha ezekből az újabbakból is akarna a kunhegyesiekkel együvé telepíteni.³ Ha így lett volna, éppen a zombori jószágigazgatóság győződött volna meg elsőnek arról, hogy ez a második mozgalom oly nagy méretű lesz, melyet Feketity és Velity — nem hogy a kunhegyesiek mellett, de azok nélkül se — nem lenne képes befogadni.

A kunhegyesiektől eltérőleg ez a második hatalmas raj nem Bécsben kezdi ügyét mozgatni, hanem alulról kezdi s előbb Bácskában néz szét, hol van megfelelő üres hely, melynek átengedését kérhetik. Tehát kérelmüket amazokénál határozottabb formában akarják benyújtani. Követeik többízben megfordulnak 1785 tavaszán Zomborban s itt nemcsak mindent megtudnak, hanem félig-meddig elő is jegyeztetik magukat a kamarai jószágigazgatóságnál a kiszemelt pusztákra.

És, mert Zomborban figyelmet érdemlőnek ismerik föl a mozgalmat, 1785. május 21-én fel is terjesztik Budára a magyar kamarához: „...naponta több és több ember jelentkezik onnan — t. i. a Kunságból — megbízottaikat ide küldve és kéri lehozatalukat, mint a csatolt összeírásban levő 389 család is, kik állatokkal eléggé el vannak látva...“ Elhelyezésükre nézve a legjobbindulatú véleményt nyilvánítja. Mivel Pacséron és Omoroviczán kívül más alkalmas puszták nincsen, jónak látná ide költöztetni őket, míg az itt levő 40 rác családot Bresztovácra, vagy Paraghára kellene áttelepíteni. Vagy ha a rácok itt maradnak, akkor az ügyis rosszfizető és civódó zombori polgároknak felmondani Pacsér és Omorovicza bérletét s így biztosítani számukra helyet. Hangsúlyozza, hogy telepítésük olcsóbb lenne, mint a birodalmi német bevándorlóké. Sürgős utasítást kér — már a gyakori jelentkezésük miatt is —, hogy mitévő legyen e kunságiakkal, kik mind helvét hitvallásúak, s lelkeszt. tanítót és oratóriumot is szeretnének maguknak.⁴

Mellékelve beterjeszti azokat az összeírásokat is, melyek a jelentkezők adatait tartalmazzák s amelyeket minden bizonynyal valamelyik érdeklődő küldöttség hozott le Zomborba.

² O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2543. 57. Imp. No. 14.

³ O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2545. 67. Ans. No. 32.

⁴ O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2545. 67. Ans. No. 30.

A négy összeírás a következőket tartalmazza:

I.

„Azoknak karczag-uj szállásiaknak neveik, a kik az fel-séges cameralis bátskai joszágnak lakására ajánlották magokat, Die 8. Apr. 785.

No.	Elmenendőknek neveik	Fele- séges személy	Gyer- mek	Ses- sió	ba- rom	Ser- tés	Juh
1.	Kantor Mihály	fel.	5	1	4	3	—
2.	Katona Tóth István	„	3	1	4	—	—
3.	Dobozi István	„	6	1	4	3	—
4.	Mészáros Gáspár	„	—	½	1	1	—
5.	Király János	„	4	1	8	5	—
6.	Bazso Péter	„	3	1	6	7	—
7.	Pap András	„	5	1	4	1	—
8.	Szabó Istvánné	—	2	1	5	1	—
9.	Arany János	fel.	4	1	7	—	—
10.	Dobray István	„	6	1	4	—	—
11.	Faragó István	„	4	1	3	—	—
12.	Ugró János-faber lig.	„	1	½	5	—	—
13.	Hupuczi György-faber	„	2	½	5	—	—
14.	Hajdu András	„	3	1	7	1	—
15.	Szilágyi István-fab. lig.	„	6	½	3	—	—
16.	Somogyi András	„	9	1	6	1	—
17.	Takáts András	„	4	½	4	2	—
18.	Kardos Ferencz	„	1	½	2	1	—
19.	Nagy Istvány	„	5	1	5	1	—
20.	Bus János	„	2	½	4	1	—
21.	Csikos István	„	—	1	4	2	—
22.	Sipos Ferencz	„	5	½	—	—	—
23.	Török Péter	„	1	½	—	—	—
24.	Nagy János	„	4	½	—	—	—
25.	Csányi Samuel	„	2	½	5	—	—
26.	Csáry János	„	—	½	2	—	—
27.	Lengyel Mihály	„	4	1	6	—	—
28.	Beke Péter	„	6	1	5	1	—
29.	Fazakas János	„	—	1	14	—	—
30.	Gánecos Mihály	„	3	1	4	3	—
31.	Toth Ferentz	„	3	1	10	9	—
32.	Csoby Mihály	„	6	1	8	3	17
33.	Juhász János	„	—	½	2	—	—
34.	Czina János	„	6	1	5	—	—
35.	Győrfy Miklos	„	3	1	6	10	—
36.	Borsos Mihály	—	4	½	4	2	—
37.	Faragó Gergely	fel.	2	½	2	—	—
38.	Dobozi Ferentz	„	4	1	7	3	—
39.	Király Peter	„	4	1	3	6	—

No.	Elmenendőknek neveik	Fele- séges személy	Gyer- mek	Ses- sió	Ba- rom	Ser- tés	Juh
40.	Varró Mihály	..	5	1	5	6	—
41.	Tarczay István és öttse Mihály nőtelen	..	1	1	4	3	50
42.	Pap Ferentz	..	—	½	4	—	—
43.	Sánta Mihály	..	2	½	—	—	—
44.	Sánta Istvány	..	3	½	—	—	—
45.	Tóth János	—	—	1	9	—	—
46.	Borbély Mihály	fel.	7	1	3	4	—
47.	Orbazi Gáspár	..	1	1	3	3	—
48.	Laszló Mihály	..	4	1	1	5	—
49.	Kováts Ferentz	..	4	½	7	3	—
50.	Kóty János	..	2	½	4	1	—
51.	Juhász Mihály	fel.	—	½	5	—	—
52.	Szentpéteri Istvány	..	1	½	1	2	—
53.	Fabiány János	..	5	½	2	4	—
54.	J. Hupuczi György fab.	..	3	½	—	—	—
55.	Kádár Istvány	..	4	½	—	—	—
56.	Kádár János	..	4	1	3	2	—
57.	Takáts Mihály	..	3	½	—	1	—
58.	Varga Istvány cothur.	..	4	½	—	3	—
59.	Takáts Sándor	..	—	½	—	—	—
60.	Takáts Andrásné	..	1	½	—	—	—
61.	Nagy Bálint	..	1	½	—	—	—
62.	Terjéki Istvány	..	3	½	—	—	—
63.	Morvaj Mihály nőtelen	..	1	½	—	2	—
64.	Mészáros Istvány	fel.	6	1	7	3	11
65.	Ketskés Ferentz	..	—	½	—	1	—
66.	Erdélyi Ferentz	..	4	½	—	—	—
67.	Puskás Mihály nőtelen	—	1	½	4	—	—
68.	Szües Istvány	fel.	4	½	1	1	—
69.	Sülye Mihály	..	5	½	1	—	12
70.	Balog Istvány	..	4	½	—	2	—
71.	Balog Mihály	..	—	½	—	—	—
72.	Balogh Ferentz	..	2	½	1	4	—
73.	Hajnal János	..	1	½	—	—	—
74.	Toth Janosné	..	5	½	—	1	—
75.	Boldisár András	..	3	1	6	—	—
76.	Nagy Balint	..	2	1	4	2	—
77.	Takáts András	..	3	½	—	2	—
78.	Szabó Péter	..	—	½	—	2	—
79.	Czina János	..	2	½	—	6	—
80.	Nagy Péter	..	2	½	2	—	—
81.	Hupuczi János	..	2	½	—	—	—
82.	Kováts Mihály	..	4	1	7	5	—
83.	Kiss Pál	..	3	1	9	3	—
84.	Ferenczy István	..	5	½	4	—	—
85.	Nagy Ferencz	..	2	½	4	1	—

No	Elmenendőknek neveik	Fele- sége személy	Gyer- mek	Ses- sió	Bar- rom	Ser- tés	Juh
86.	Boros János	..	1	½	1	1	—
87.	Szabó Mihály	..	6	½	—	1	—
88.	Boros György	..	—	½	—	—	—
89.	Balla István	..	4	1	4	—	—
90.	Adám Péter	..	2	1	2	1	—
91.	Hupuczi Ferentz	..	—	½	—	—	—
92.	Takáts Péter	..	2	½	—	—	—
93.	Tasy István	..	4	¼	—	—	—
94.	Karats Ferencz	..	2	½	—	—	—
95.	Pető János	..	2	½	—	—	—
96.	Berky András	..	2	½	2	4	—
97.	Csordás Pál	..	8	1½	5	2	3
98.	Hógye Mihály	..	4	1	6	3	—
99.	Bonnár István	..	1	½	—	1	10
100.	Czina Andras	..	6	1	2	—	—
101.	Pap András ötsöstül	..	2	1	—	—	—
102.	Gaal István	—	—	½	2	—	—
103.	Süllye János	fel.	3	1	6	—	—
104.	Pálffy György	..	8	1	2	3	7
105.	Toth Mihály nótelen	—	1	½	4	—	—
106.	J. Dobray András	fel.	3	½	—	1	—
107.	Sandor György	..	3	1	5	—	—
108.	Nyester Péter	..	3	1	6	1	—
109.	Vajó András	..	3	1	4	3	—
110.	Balla Ferentz	..	1	½	—	—	—
111.	Molnár György	—	—	½	5	—	—
112.	Dobray András	fel.	5	½	—	—	—
113.	Szabó János	fel.	5	½	—	—	—
114.	Lázók János	..	—	¼	—	—	—
115.	Sánta Mihály	..	2	1	—	—	—
116.	Sánta András	..	1	¼	3	2	—
117.	Gyökeres Mihály	..	1	½	—	—	—
118.	Mándoky András	..	—	½	—	—	—
119.	Szücs György	..	7	1	—	—	—
120.	Czina András	..	7	1	5	6	36
121.	Ar Szabó István	..	3	½	2	2	—
122.	Tasnady András	..	5	1	2	2	—
123.	Toth István	..	1	1	5	7	30
124.	Nemes János	—	—	1	2	—	—
125.	Fejér István	fel.	3	1	—	—	3
126.	Sebők János	..	5	1	5	5	45
127.	Szilágyi Mihály	..	1	½	2	—	—
128.	Pap Josef és János vargák	—	2	½	—	—	—
129.	Hajdu Janos szücs	fel.	—	½	—	—	—
130.	Paloczi István	..	2	1	—	1	—
131.	Kopetzi László és veje Kováts Mihály feles	..	4	1	13	6	25
132.	Farkas Miklós	—	3	½	4	1	—

No.	Elmenendőknek neveik	Fele- séges személy	Gyer- mek	Ses- sió	Ba- rom	Ser- tés	Juh
133.	Hangyasi Samuel	fel.	2	1	8	2	—
134.	Motsi David	„	6	1	4	—	—
135.	Toth Gáspár	„	9	1	4	—	—
136.	Fabján Andras	„	—	1	5	—	—
137.	Antal Janos testvérje	„	1	1	6	—	—
138.	Miklosi János	„	6	1	4	—	—
139.	Józa Mihály	„	4	1	4	—	—
140.	Kováts Ferentz	„	4	1	5	—	—
141.	Safrány András	„	4	1	4	1	10
Summa		254	416	103¼	—	—	—

II.

„Madaras helységéből

No.	Elmenendőknek neveik	Lé- lek	Ses- sió	Ba- rom	Ló	Juh	Ser- tés
1.	Kantor György	4	½	7	—	—	8
2.	Kováts András	9	½	—	4	—	1
3.	Szél Istvány	6	½	—	4	—	1
4.	Szél János	8	1	8	—	—	4
5.	Szél Mihály	2	1	4	—	—	4
6.	Vörös István	2	1	—	—	—	—
7.	Vörös Mihály	1	½	—	—	—	—
8.	Gyütő Mihály	2	½	—	—	—	—
9.	Gyütő Pál	5	1	—	2	—	—
10.	Gesztény János	8	½	2	—	—	3
11.	Molnár György	4	½	—	4	—	—
12.	Pap Mihály	5	1	3	—	—	2
13.	Szél Andras	5	½	5	—	—	3
14.	Simon János	5	½	—	3	—	1
15.	Simon Janos	4	½	3	3	—	4
16.	Patsi Mihály	7	1	1	—	40	5
17.	Csipkés János	2	1	11	—	—	—
18.	Kantor János	3	½	2	—	—	—
19.	Dajka István	4	½	—	4	20	3
20.	Szalaj Andras	5	½	—	—	—	—
21.	Magyar János	6	½	1	—	—	2
22.	Rivisz Andras	4	½	—	—	—	1
23.	Rátz Ferentz	3	½	—	2	—	2
24.	Turi István	5	½	—	—	—	2
25.	Turi János	5	½	—	—	—	2
26.	Saska Mihály	4	1	8	—	—	5
27.	Kardos Tamás	5	1	—	—	—	—
28.	A Kis István	3	½	—	—	—	2

No.	Elmenendőknek neveik	Lélek	Sessio	Ba-rom	Ló	Juh	Ser-tés
29.	Nagy Mihály	3	½	—	—	—	1
30.	Varga Andras	5	½	—	—	—	1
31.	Borus István	4	½	4	—	—	—
32.	Kun Ferencz	3	½	—	—	—	1
33.	K. Konez János	2	1	2	—	—	1
34.	Görbe István	3	½	—	—	—	4

III.

„Privilegizált Jász Kiss Er segítségével lakóul ell szándékoskodó lakosoknak és facultassaiknak consignatioja.

Lakosok nevei	Kivántató sessio No.	Cseléd No.	Szarvas-marha No.	Ló No.	Juh No.	Ser-tés No.	
Balog Mihály	1½	3	3	3	—	1	
Virág Mihály	1½	4	8	3	11	1	
Németh Mihály	1½	7	4	3	—	4	
Bak Péter	1½	7	5	7	—	2	
Ongai Nagy János	1	4	1	3	—	1	
Csusz György	1	6	—	5	—	2	
Tóth Páll	1½	3	3	—	4	1	
Tóth Gergely	1	2	3	2	—	1	
Tóth Samuel	1½	5	10	4	15	8	
Török János	2	4	2	2	—	2	
Guba Mihály	2	6	10	4	17	3	
Novák Mihály	1	7	5	3	2	—	
Boné Páll	1	2	1	3	—	—	
Tóth Miklos	1½	7	5	4	17	8	
Tanító István	1	5	—	3	—	—	
Szabó Gergely	1	2	3	2	—	1	
Gulyás György	1	7	2	4	—	—	
Kasnya Gergely	½	5	—	—	30	1	
Kováts Miklos	1	4	—	—	—	2	
Kováts János	½	2	—	—	—	—	
Kováts Mihály	1½	5	—	4	—	2	
Kerekjarto György	½	6	—	2	—	1	
Amrus György	½	6	2	—	—	—	
Buzás Mihály	1	5	4	3	—	2	
Balatony Andras	1	5	1	3	—	—	
Miklovitz János	½	1	—	3	—	1	
Rosa György	1½	4	3	2	—	1	
Summa	27	31	124	75	72	96	45

his accedit

Tóth Mihály 1 3 2 2 — 1

IV.

„Felsőes cameralis bátskai jószágba menendők kisujszállásiaknak nevei!

No.	Elmenendőknek nevei	Lé- lek	Ses- sio	Ba- rom	Loó	Juh	Ser- tés
1.	Borsos György	9	2	6	6	—	12
2.	Oros Ferencz	9	2	—	6	—	7
3.	Ujvarosi István	8	2	3	4	—	4
4.	Rosa György	7	2	6	7	—	6
5.	Rosa János	—	—	—	—	—	—
6.	Szántó Mihály	3	1	2	—	—	—
7.	Abri Andras	6	1	—	5	—	1
8.	Kiss Mihály	10	2	5	8	13	8
9.	Szilágyi János	5	2	4	7	—	6
10.	Z. Toth János	4	2	1	6	9	4
11.	Z. Toth Pál	6	2	—	6	18	3
12.	Németh Péter	5	2	—	—	—	—
13.	Németh Pál	1	½	—	—	—	—
14.	Hosszu István	8	2	—	—	—	—
15.	Nagy István	5	1	1	4	—	3
16.	Nagy Balint	3	1	3	—	—	4
17.	Cs. Toth István	3	1	6	—	—	2
18.	Eri Péter	4	1	8	—	—	2
19.	Sandor Mihály	4	1	3	2	—	2
20.	Szilágyi György	8	2	—	3	—	2
21.	Monoki Mihály	4	1	—	—	30	1
22.	Gara János	7	1	—	2	—	1
23.	Dajka János	5	1	—	—	8	—
24.	If. Gara János	4	1	2	—	—	3
25.	Oláh András	4	1	5	2	—	1
26.	Rátz István	3	1	3	—	33	—
27.	Kun Mihály	8	1	—	—	—	2
28.	Kaposi Josef	8	2	1	3	—	2
29.	Orso Mihály	4	1	3	—	—	1
30.	Dorko János	4	1	1	3	—	2
31.	Simai Mihály	8	1	1	3	—	2
32.	Asztalos Mihály	8	1	—	—	—	2
33.	Arva Mihály	5	1	2	—	—	2
34.	Mészáros Mihály	7	1	3	—	—	2
35.	Horvát Sandor	3	½	—	—	—	1
36.	Szöllősy György	4	2	6	—	—	8
37.	Molnár András	3	½	—	—	—	—
38.	Molnár István	3	½	—	—	—	3
39.	Molnár András	7	½	—	—	—	3
40.	Molnár Paál	1	1	—	—	—	—
41.	Molnár Mihály	4	1	3	—	—	6
42.	If. Molnár Mátyás	4	1	—	—	—	2
43.	Batori Mihály	1	1	2	8	—	7
44.	Pap György	8	½	—	—	—	—

No.	Elmenendőknek nevei	Lé- lek	Ses- sio	Ba- rom	Loó	Juh	Ser- tés
45.	Kása Mihály	7	1	—	—	—	1
46.	Horvat Mattyás	7	1	3	—	—	2
47.	Gódir János	4	1	—	—	—	2
48.	Réts Péter	4	$\frac{1}{2}$	—	—	—	—
49.	Bányai Mihály	3	$\frac{1}{2}$	—	—	—	1
50.	Szél István	6	2	—	5	—	2
51.	Mile János	2	1	2	4	—	2
52.	Mile András lakatos	1	$\frac{1}{2}$	—	2	—	—
53.	Ki Tot János	3	1	1	4	—	10
54.	Tollas János	7	$\frac{1}{2}$	—	—	7	2
55.	Toth András	7	1	—	4	—	15
56.	P. Kis Mihály	5	$\frac{1}{2}$	—	—	—	2
57.	Rátz András	2	$\frac{1}{2}$	—	—	—	1
58.	Dalu János	2	1	—	2	—	—
59.	Dalu Mihály	1	$\frac{1}{2}$	—	—	—	—
60.	Takáts Andras	5	1	—	—	—	—
61.	Szabó Ferentz	3	$\frac{1}{2}$	—	—	—	3
62.	Szabó István	1	$\frac{1}{2}$	—	—	40	—
63.	Kováts Mihály	6	$1\frac{1}{2}$	—	—	—	—
64.	Ungvari Paal	3	$\frac{1}{2}$	—	—	—	—
65.	Ungvari Mihály	3	$\frac{1}{2}$	1	—	—	—
66.	Takáts János	3	1	3	—	—	—
67.	Szillágyi György	4	1	2	4	—	—
68.	Kis János	1	1	3	2	—	—
69.	Kaposi János	1	1	2	—	—	—
70.	Kováts István	2	$\frac{1}{2}$	3	—	—	2
71.	Szabó Balás	3	1	—	3	—	3
72.	Varro Peterné	—	—	1	—	—	1
73.	R. Pap István	5	$\frac{1}{2}$	—	—	—	1
74.	Varga Andras	1	$\frac{1}{2}$	2	—	—	—
75.	Varga István	6	1	—	1	—	—
76.	Eszenyi György	7	$\frac{1}{2}$	—	—	—	—
77.	Míglintzi István	9	2	3	1	—	4
78.	Tuba Ferentz	4	1	3	—	—	3
79.	Pányi András	4	$\frac{1}{2}$	—	—	—	3
80.	Burkus János	3	1	—	—	—	—
81.	Mihály János	4	1	5	—	—	2
82.	Posztos Ferentz	3	1	5	—	—	1
83.	Monoki Josef	7	1	—	—	—	—
84.	Levai János	3	$\frac{1}{2}$	4	—	—	—
85.	V. Nagy Mihály	1	1	2	3	—	—
86.	Szappanos János	4	1	—	—	—	—
87.	Oros János	3	1	5	3	—	3
88.	Ádor Mihály	3	1	2	2	—	—
89.	Szabó Péter	5	$\frac{1}{2}$	2	—	—	3
90.	Fodor György	10	2	—	4	—	2
91.	Szilágyi István	6	1	—	1	—	—
92.	Szabó Ferentz	7	$\frac{1}{2}$	—	—	—	1
93.	Csipő János	1	$\frac{1}{2}$	3	—	—	—

No.	Elmenendőknek nevei	Lé- lek	Ses- sio	Ba- rom	Loó	Juh	Ser- tés
94.	Szőke János	5	1	1	—	—	3
95.	Göntzi Ferentz	5	1	6	—	30	1
96.	Beniam János	3	½	—	—	—	—
97.	Kása Ferentz	1	½	—	—	—	—
98.	S. Toth István	3	½	1	—	—	—
99.	Kotsis Mihály	6	½	—	—	—	5
100.	F. Kis Mihály	5	½	4	—	—	—
101.	Kardos Ferentz	5	½	—	—	—	2
102.	Majlát András	3	½	—	—	—	—
103.	Joh. Szabó István	5	½	—	—	—	2
104.	Kiss Mihály	5	1	—	3	—	5
105.	Szegő János	10	2	—	4	—	5
103.	Balog György	3	1	—	4	—	4
107.	Kurutz György	1	½	—	1	—	2
108.	Asztalos János	2	1	—	3	—	—
109.	Török András	5	½	—	—	—	1
110.	Nagy Ferentz	1	½	—	—	—	1
111.	Szabó István	4	½	1	—	—	1
112.	Doma Miklos	10	—	—	—	—	4
113.	Sos Mihály	6	1	—	—	—	2
114.	Nagy Péter	5	1	—	—	—	2
115.	Oros János	4	½	—	3	25	4
116.	Jánosi Sebestyén	7	½	—	3	—	—
117.	Jánosi György	7	1	—	3	—	1
118.	Gaál András	6	1	—	4	—	4
119.	Szabó Gergely	4	1	—	1	—	2
120.	Potsaj Mihály	6	½	—	—	—	8
121.	Sőres István	5	2	—	4	—	4
122.	T. Kása István	5	2	4	5	40	9
123.	Potsaj Gergely	4	1	1	—	—	1
124.	A. Kiss István	7	1	4	5	—	4
125.	Palágyi Ferencz	8	2	—	5	—	2
126.	Palágyi István	3	1	6	—	—	7
127.	Palágyi Ferentz	3	½	—	—	—	1
128.	Lévaj István	6	1	3	6	—	7
129.	Levaj Ferentz	5	1	4	—	—	6
130.	Csizj István	7	1	—	5	—	—
131.	Varga István	6	1	—	3	—	2
132.	Murányi Mihály	7	1	—	—	—	1
133.	Horvat Bálint	7	½	—	—	—	2
134.	Balog András	2	½	—	—	—	1
135.	Majlát János	5	½	—	—	—	—
136.	Toth Mihály	2	½	—	—	—	—
137.	Varga István	4	1	—	—	—	—
138.	Szakmari Pál	6	1	—	2	—	—
139.	Varga András	5	½	—	—	—	3
140.	Majlát János	8	½	—	—	—	2
141.	Daku Ferencz	4	½	—	—	—	1
142.	Kolosi Ferentz	3	¼	—	—	—	2

No.	Elmenendőknek nevei	Lé- lek	Ses- sio	ba- rom	Loó	Juh	Ser- tés
143.	Adam Mihály	3	½	—	—	—	2
144.	Nagy Adám	3	½	—	—	—	—
145.	Bentze Mihály	5	½	—	—	—	—
146.	Ö. Vékony Mihály	6	1	3	—	—	5
147.	Janó Péter	6	½	—	—	—	7
148.	Janó Paál	6	½	—	—	—	—
149.	B. Toth János	5	1	—	4	—	3
150.	Borsos Mihály	1	1	—	4	—	4
151.	Turi János	9	1	2	2	—	3
152.	Török Janos	5	1	—	3	—	—
153.	Szilágyi Istvánné	4	½	—	—	—	6
154.	Ö. Majlát István	4	1	2	—	—	2
155.	Farkas János	4	½	2	—	—	6
156.	Németh István	4	1	2	—	—	2
157.	Csáji István	5	2	5	6	—	3
158.	Csáji János	2	½	3	—	—	3
159.	Csáji András	3	½	—	—	—	3
160.	Csáji Mihály	2	½	—	—	—	—
161.	Szoboszlaj György	8	2	3	7	5	1
162.	B. Kis András	3	½	—	—	—	1
163.	T. Nagy János	6	½	—	—	—	2
164.	Balla András	5	½	—	—	—	1
165.	Balla Ferencz	4	½	2	—	—	3
166.	Nanasi Ferencz	5	½	2	—	—	3
167.	Cs. Varga György	4	½	2	—	—	—
168.	Cseh Mihály	4	1	—	—	—	2
169.	Péntek János	5	1	1	—	—	10
170.	Lénárt Gergel	1	½	3	—	—	—
171.	Pap Mihály	2	1	—	1	—	4
172.	Mursa Péter kováts	3	½	—	—	—	1
173.	Tury Sándor	3	1	—	—	—	3
174.	Tury Gábor	4	1	—	—	—	4
175.	Szarka Andras	4	1	—	—	—	2
176.	Balla Ferentz	6	1	5	5	—	2
177.	Balla István	2	1	2	—	—	4
178.	Balla György	3	1	—	2	—	2
179.	Karsaj Mihály	3	1	—	2	—	—
180.	Zubor Mihály	1	½	2	—	—	—
181.	Seprenyi János	5	1½	—	—	—	5
182.	Csuka Mártony	8	2	—	6	—	2
183.	Cs. Nagy Mihály	4	2	—	—	—	—
184.	Nagy Paál János	1	1	—	—	—	—
185.	Imre István	1	1	4	3	—	—
186.	Balási János	10	2	6	5	25	8

Summa

843 173½ 228 244 273 409

His accedunt ex Karczag

uj Szallas

670 103¼

Jász Kis Ér

127 32

summa totalis

1640 308¾-“ 5/

Összesítve a négy conscriptiót, látjuk, hogy Karcagról 141, Kunmadarásról 34, Jászkisérről 28 és Kisújszállásról 186, összesen tehát 389 család készül kivándorolni. A karcagiak lélekszáma 670, a kunmadarasiaké 146, a jászkisérieké 127 és a kisújszállásiaké 843, összesen 1786. Igényelnek összesen 330 és $\frac{3}{4}$ sessiót. Legjobb anyagi helyzetben a jászkiséri jelentkezők vannak, de a többiek állatállománya is nagyobb, mint a kunhegyesieké volt.

A zombori kamarai igazgatóság tehát utasítást kér e jelentkezők ügyében. De elutasítást, sőt rendreutasítást kap június 15-én, amiért e kunságiak ügyével foglalkozik s nem a németek elhelyezését végzi minden erejével.⁶

Az adminisztráció bajosan tudta volna magát tisztázni a részrehajlás vádjá alól. Nem vitás, hogy erre a magyar telepesanyag jobb minőségének felismerése vitte. Tehát éppen az, amivel maga a kamara is érvel a kunhegyesieknél: hogy t. i. az államnak haszna származik abból, ha a rác lakosság közé ilyen minden veszéllyel dacolni ígérkező népelemek kerülnek. Ám Pacsér és Omorovicza németekkel való betelepítése elhatározott dolog volt s a kamara most ehhez ragaszkodik. De csak átmenetileg. Mert egyfelől a települni szándékozók küldöttsége, másfelől az adminisztráció tüzetes helyzetjelentése megváltoztatják nézetét. Lássuk először az utóbbit.

A zombori adminisztráció 1785. június 30-án kelt terjedelmes iratában részletesen kifejti véleményét azokra a kamarai leiratokra, melyeket az utóbbi hetekben kapott, részint a jász-kunságiak elhelyezésére, részint általában belföldiek telepítésére, részint az új német telepeseknek az egyes pusztákon való letelepítésére, részint pedig Pacsér, Omorovicza és Kula puszták hasznosítására nézve. Jelenti, hogy a kunhegyesiek ugyan csak erejükhöz mért területet kaptak, mégsem maradt ki Fekety és Velity pusztákból annyi föld, ami szóba jöhetne e 400-ig való jász-kunsági újabb jelentkező elhelyezésénél. Így ezek részére, hacsak felsőbb parancsra vissza nem kell utasítani őket, legalkalmasabb lenne Pacsér és Omorovicza, melyeknél nagyobb olyan pusztaterület, hol valamennyien együtt elférnének s szabad vallásgyakorlatnak örvendhetnének, az egész bácskai kerületben nincsen. De a fennálló bérleti szerződést a zombori polgárokkal szemben hatálytalanítani kellene. Igaz, hogy a két pusztaterület német bevándorlók részére lett kijelölve, de azokat már elhelyezték Verbászon és Palánkán s akik

⁶ U. az. — „...den Vorschlag aber Omorovicza und Pacsér, denen Cumaniern zu überlassen, kann man nicht anderst als mit Verwunderung ansehen, indeme Sie Administration für die Unterbringung der deutschen Colonisten die heuer schon in ziemlicher Menge überzählig im Bácsér District sind, gar nicht zu sorgen scheint.“

ezután érkeznek, Szekity, Petau, Puszta Kula, Györgyén, Pelikovity és Radonity szabad praediumokon elhelyezhetők, nemkülönben a már meglévő községekben található üres telkeken, melyeknek száma jelenleg 712 $\frac{1}{2}$. Pacsér és Omorovicza az érkező németek részére ez évben egyébként se jöhetne szóba, mert kb. 16.000 hold földet kellene rajtuk az új telepesek részére megszántani, amihez az adminisztrációnak csak kevés robot áll rendelkezésére. A régebbi alattvalók az 1785. évi telepítésekhez ezen a tavaszon megszántottak már 10.000 holdat s nem szívesen vállalnák még ezt a 16.000-et is. Így is sokat zugolódnak a telepítési munkáknál teljesítendő robotokért, mert olyankor vonja el őket saját munkájuktól, mikor nekik maguknak is legtöbb a tennivalójuk. Ez a 16.000 hold pedig gyeper, melynek feltörésében kidőlnének lovaik. De különben is idei robotjaik nagy részét már ledolgozták s már így is fizetett fuvarokat kell igénybe venni. A két pusztán kívül ebben az évben még 880 telepes házat kell felépíttetni a német bevándorlóknak. Ennél fogva több feladatot az adminisztráció nem bír vállalni. Tehát legcélszerűbb lesz Pacsért és Omoroviczát e 400 körüli jászkunsági családnak átengedni, amint felsőbb helyen már folyomódtak is értük.⁷

Olyan érvek sorakoznak itt fel, melyekkel az adminisztráció eléggé igazolja a két pusztának a kamarai intenciótól eltérő felhasználását. Nem mulasztja el hivatkozni arra az 1785. ápr. 5-én kelt királyi rendeletre sem, mely megengedi, hogy Bácskában az egyes községekben üresen levő sessiókon belföldiek is elhelyezhetők, a kunhegyesiekével azonos feltételek mellett. Ezzel is alátámasztja, hogy e jászkunságiak érdekében tett javaslatai nem állanak ellentétben az uralkodó akaratával.⁸ Az természetes, hogy az adminisztráció szabálytalan dolgot nem követett el a jelentkezők megbízottaival történt érintkezés során, mindössze felvilágosította őket a kilátások felől s buzdította kérelmük felsőbb helyre terjesztésére őket. S amint látjuk, beterjesztett javaslataival ő maga is igyekezett a sikert előmozdítani.

Utóbb ismertetett felterjesztése s a kamarának — ugyan csak június 30-án kelt — leirata, melyben a jelentkezőknek Budán benyújtott kérelmét küldi le Zomborba véleményadásra, elkerülték egymást.⁹

Miután ugyanis e települni szándékozók bácskai deputációzásaik során megismerték a lehetőségeket s Zomborban biztatást is nyertek, jelentkeznek kérelmükkel Budán a kamaránál is. A két pusztá kijárására helységenként megbízottakat

⁷ O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2546. 75. Ans. No. 1.

⁸ O. L. Ben. res. reg. 1785. Apr. No. 1.

⁹ O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2545. 71. Sess. ad N. 4. In. neg. Imp.

választanak, kiket, mint deputációt, Budára küldenek. A küldöttség tagjai ezek lettek: Kisújszállásról Tóth István, Oros Ferenc és Szilágyi János; Karcagról Mutsi Dávid, Dobozi István és Bézi János; Kunmadarásról Dajka István és Nagy János; Jászkisérről Virág Mihály — összesen kilencen.¹⁰ Költségeikről a megbízók gondoskodnak, összeadják a szükséges összeget, sőt fáradságukért egy-egy szakajtó búzával s egyéb ajándékkal is jutalmazták őket.¹¹

E „credentionatus deputatusok“ először is felszerelik magukat a szükséges iratokkal. Helységek elöljáróságaitól igazoló leveleket kérnek maguknak, egyúttal kérik a Bácskába készülő conscriptióba foglalását. A magistratusok nem egyformán teljesítik a kívánságot. A kisújszállási tanács a három megbízottnak a testimoniális levelet kiadja ugyan, de a saját maguk által készített összeírásnak, valamint a települési feltételeket elősoroló „Punctumok“-nak hitelesítését, mindaddig, míg felsőbb hatóságtól erre utasítás nem jön, nem teljesíti, „minthogy az instansok kérése sok terhes dolgokat involválna magában, mind az eő felsége adajával, mind más passivum adosságokkal restansok lévén az instansok“.¹² A kunmadarasi tanács is kiadja a két megbízott testimoniális levelét, igazolva, hogy mi járatban mennek s ugyancsak azt is, hogy a maguk készített lajstromban szereplő nevek „madarasi szegény contribuensek és nem valami haszontalan tsavargó emberek“, de magát az összeírást nem hitelesíti. A karcagiak három kiküldöttének igazoló levelét nem ismerjük, de a conscriptiót május 25-én hitelesítette a tanács. A jászkisériek névsorát elöljáróságuk május 24-én szintén hitelesíti.

Ezek az összeírások pusztán csak a neveket tartalmazzák. A megbízók neveit. A budai küldöttség tehát a következő lakosok képviselőjében indult a kamarához, illetve attól a következők áttelepítését kérte:

Karcagról: Kántor Mihály, Lengyel Mihály, Dobozi István, Tótt Ferentz, Pap András, Hajdu András, Szilágyi István, Mészáros Gáspár, Fábán János, Kis Péter, Juhász János, Varga János, Király Péter, Czina János, Bazsó Péter, Lovas János, Nyester Péter, Borbély Mihály, Nagy István, Takáts Mihály, Karats Ferentz, Karats Gáspár, Sipos Ferentz, Dobrai András, Dobrai István, Tótt Gáspár, Fábán András, Mutsi Dávid, Bézi János, Balog György, Farago István, Csenda Istvány, Bakó István, Szabó István, Tartsai István, Tartsai Mihály, Arany János, Oláh Mihály, Győrfi Miklós, Diószegi Istvány, Diószegi Mihály, Kádár János, Kádár István, Huputzi János, Juhász

¹⁰ O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2547. 83. Ans. No. 4.

¹¹ Győrffy i. m. 151. l.

¹² Kisújszállási tjkv. 1785. máj. 21., máj. 26. és jún. 3.

Mihály, Balla István, Balla János, Varró Mihály, Ádám Péter, Takáts András, Hangyási Samuel, Somogyi András, Kis János, Horváth Mihály, Mészáros István, Ugró János, Semők István, Dobozi Ferentz, Beke Péter, Csányi János, Koródi István, Tótt János, Bodnár István, Balog Ferentz, Balog Mihály, Balog István, Szabó János, Hajdu Ferentz, Tótt János, Vitaris János, Szabó János, Czina András, Karsai Márton, Jósa Mihály, Nagy Bálint, Rabatin János, Sebők János, Kotsis András, Farkas Miklós, Vajó András, Tótt István, Puskás Mihály, Sánta András, Huputzi György, Tasi István, Kováts Ferentz, Czina András, László István, László Mihály, Pap András, Takáts András, Sánta István, Csányi Samuel, Béres János, Nemes János, Csobi Mihály, Pető István, Czakó János, Kállai Ferentz, Gál István, Gántos Mihály, Kotsy György, Szabó Péter, Murvai István, Szüts István, Sándor György, Sije Mihály, Koti János, Borbély Péter, Ketskés Ferentz, Varga András, Kis István, More János, More István, Pazsa Mihály, Boldizsár András, Gyuró András, Kotsis István, Szabó János, Kováts Mihály, Borbély Mihály, Kis Pál, Ferentzi István, Nagy János, Molnár György, Nagy János, Szüts János, Boros Mihály, Kováts János, Kováts Ferentz, Varga János, Boros György, Szabó Mihály, Koródi György, Borsos Mihály, Palótzai János, Kálmán János, Kálmán András, Szabó János, Miklosi János, Nagy Péter, Sutrak István, Kiss István (összesen 143);

Kunmadarásról: Kántor György, Kováts András, Kontz János, Bél István, Bél András, Bél István, Dajka István, Vágó Gergely, Csipkés János, Potsi Mihály, Kantor Janos, Bél Mihály, Dávid István, Nyires Mihály, Veres István, Gyütő János, Gyütő Mihály, Gyütő Pál, Simon János, Nagy János, Kisari Mihály, Kis István, Kosárkető István, Csati Mihály, Kis Mihály, Novák János, Novak Janos, Lovas György, Fatsar Péter, Fatsar Mihály, Fatsar János, Révész András, Kiss István, Balogh Mihály, Kun Ferencz, Kardos Tamás, Dajka István, Huszty Bálint, Fagyal György, Varga András, Szarka Mihály, Boros István, Juhász András, Juhász István, Erdei György, Csörgő István, Geszteni János, Bánhegyesi Péter, Doma Mihály, Magyar Janos, Jónas András, Jónas Janos, Görbe István, Orbázy János, Nagy Mihály, Varga András, Sandor István, Murza Mihály, Koczó György, Koczó János, Lódy János, Somogy Péter, Zug Mihály, Ballog András, Ballog István, Vegh Gergely, Szabó László, Tokaj István, Kupas Istvan, Szilvásy Istvan, Németh Mihály, Balássy Joseph, Balássy Mihály, Molnár György, Bőszörményi Istvan, Iván Janos, Toth Mihály, Toth János, Antal István, Veres István, Saska Mihály, Béres János, Kalmar Istvan, Kerekes Mihály, B. Totth Mihály, Thury János, Thury István, Nemes István, Gönczy István, Sujmosi Janos, Nagy Samuel, Polcsik István, Dobi György, Szalaj György, Megya-

szaj Mihály, Molnár Mihály, Juhász Mihály, Dobaj István. Gál András, Sojmosy Gábor, Hajzer János, Mohácsy György. K. Toth János, Balogh Mártony, Balogh János, Balogh András. Fagyal András, Papp Mihály, Kiss György (összesen 109);

Jászkisérről: Virág Mihály, Balog Mihály, Németh Mihály, Bak Péter, Ongai Nagy János, Balatony György, Buzás Mihály, Csucs György, Tóth Mihály, Tóth Páll, Tóth Gergely. Tóth János, Gulyás György, Nagy Mátyás, Gatsal Mihály, Novák Mihály, Zöld János, Kósa Mihály, Kováts Mihály, Kováts Miklós, Kováts János, Sebők Mihály, Miklovitz János, Amrus György, Tanító Istvány, Szabó Gergely, Kondai Istvány, Szabó Mihály, Nemes Mihály, Kalla Tamás, Kasnya Gergely, Kováts András, Balatony András, Mike János, Szoboszlai Mártony. Kereszturi János, Molnár János, Szabó Istvány, Kósa Ferencz. Bóné Páll, Rétsi Istvány, Szőke Mihály (összesen 42);

Kisújszállásról: Német Péter, Német Paál, Hosszu István. Sz. Nagy István, Nagy Bálint, Ujvárosi István, Toth István. Éri Peter, Szilagyi György, Monoki Mihály, Monoki István. Oláh Mihály, Ö. Gara János, Dajka János, If. Gara János. Kun Mihály, Kaposi Josef, Ador István, Dorko János, Simai Mihály, Asztalos Mihály, Arva Mihály, Arva András, Balog György, Mészáros Mihály, Horvát Sandor, Szöllősi György. Molnár Andras, Molnár István, Molnár Paál, Molnár Matyás. Batori Mihály, Oros Ferentz, Pap György, ifj. Molnár Mihály. Kása Mihály, Horvát Mátyás, Gödir János, Réts Péter, Szél István, Toth András, P. Kis Mihály, Ratz Andras, If. Daku János, Daku Mihály, Takats András, Szabo Ferentz, Szabo István. Kováts Mihály, Ungvári Paál, Ungvári Mihály, Takáts János. Rátz Samuel, Borsos György, Kaposi János, Balási János, Kis János, Szabo Balás, R. Pap István, Varga István, Eszenyi István, Miglinti Istvan, Tuba Ferentz, Pányi András, Mihály Janos, Posztos Ferentz, Monoki Josef, Levai János, V. Nagy Mihály, Szappanos János, Oros Janos, Ador Mihály, Balla György, Szabo Péter, Fodor György, D. Szabo Ferentz, Csipő János, Csipő András, Szőke Janos, Göntzi Ferentz, Kotsis Mihály, Péntek János, Lenárt Gergely, Turi Gábor, Szarka András, Balla Ferentz, Balla István, Karsai Mihály, Seprenyi János, Imre István, G. Nagy János, Pányi János, P. Szabo András, Hertzeg Mihály. I. Szőke Gergely, Pányi Mihály, Pányi János, Balla Péter, Balla Mihály, Kujifai Paál, Bényei István, Fejer Mihály, Cs. Kis Mihály, Z. Kováts István, Pál István, Vég András, Szilagyi Mihály, S. Toth Mihály, Bentze Jakab. Szöllősi István. Kaposi Josef, Oros Mihály, Biró János, E. Takáts István, Uj Nagy István, Rosa István, Bodvai István, Béres Mihály, Dobos Mihály, Oros István, Kuli András, Somogyi Mihály, Palfi György, K. Farkas János, Hertzeg János, Pálfi János. Bárdi István, Eszenyi György, Szilagyi János, Ketze

István, Rosa György, B. Molnár Mihály, Kurutz György, Kurutz András, Mile János, Mile András, K. Toth János, T. Nagy János, Buga György, Szántó Mihály, Abri András, Szilágyi György, Kovats István, Varro Péterné, Kováts Paál, Szilágyi István, F. Kis Mihály, Buza Mihály, Kardos Ferentz, Kis Mihály, Majlát András, Szegő János, Asztalos Janos, Török András, Kurutz Ferentz, Szabo István, Doma Miklos, Sos Mihály, M. Nagy Péter, Oros János, Jánosi Sebestyén, Jánosi György, Gaál András, Szabo Gergely, Borsos Mihály, Turi János, Török János, Szilágyi Istvánné, Ö. Majlát István, D. Farkas János, Német István, Z. Toth Paál, Csáji István, Csáji János, Csáji András, Csáji Mihály, Szoboszlai György, B. Kis András, Ö. T. Nagy János, Balla Ferentz, Nánási Ferentz, Cs. Varga György, Z. Toth János, Mursa Péter, Zubor Mihály, Rátz Mihály, Cs. Nagy Márton, Cs. Nagy Mihály, Nagy János, Zilai András, Toth Dávid, Toth János, Toth Mihály, If. Toth János, Bene János, Takáts Péter, Jano Gáspár, B. Kis András, Lugosi János, Bikki István, Butsai István, Kalmár Sándor, B. Toth Janos, Kolosi István, K. Busi János, Szendrei István, Juh. Szabo János, Potsai Mihály, Potsai György, Lévai István, Ö. Palágyi Ferentz, Palágyi István, Palágyi Ferentz, Murányi Mihály, Horváth Bálint, Csizi István, Varga István, Balog András, Majlát Janos, S. Toth Mihály, Varga István, Juh. Csapó János, Molnár György, Szakmári Paál, Varga András, Varga Mihály, Majlát János, Kis János, Daku Ferentz, Kolosi Ferentz, Adám Mihály, Nagy Adám, Bentze Mihály, Vékony Mihály, Ö. Kis Mihály, Jano Péter, Jano Paál, Toth Janos, Varga György, Oros Mihály, Oros István, Kuli István, Kuli Mártony, Raso István, Nagy István, Kuji Ferentz, Gaál János, Varro János, Bak Mihály, Német András, Balog Mihály, J. Nagy Paál, Kurutz István, Szerető István, Bentsik István, Deme Péter, ifj. Kabai János, Dobai András, Ráso János, Ráso István, Borsos János, Ködmön Mihály, Kurutz János, Veres János, Balog János, Szüts András, Szakmári Janos, Nagy Gábor, Sas Mihály, Nagy Bálint, If. Molnar Mihály, Mátyus János, Ketzé András, Komaromi János, Biró István, Fodor András, Fodor Mihály, B. Szabó János, Áts Ferentz, Tőkés György, K. Molnár Mihály, Olaj Varga János, Varga Mihály, Varga György, Kováts György, Török János, Balla János, Pap Andras, Török Ferentz, Nagy András, Bodó György, Juh. Majlát István, Szabo János, Nánási András, Kurutz Ferentz, Kövesdi János, Farkas András, Nyári Paál, Ö. Noszko János, Nosko János, Balla Janos, D. Majlat István, Szabo Janos, J. Molnár György, Juh. Toth Ferentz, Kováts János, Nagy Mihály, Varga Ferentz, Szüts István, Temesi István, Csorai Ferentz, Göntzi János, Dobozi Mihály, Butsai Miklos, Molnár István, Szigeti

András, Kis György, Pálfi András, Tót István, Szél Gáspár (összesen 320).

A budai küldöttség által benyújtott összeírásokban tehát jóval több család szerepel, mint a Zomborba beadottakban: összesen 614. Ebből Karcagra csak két újabb jelentkező jut, míg Kunmadarasra 75, Jászkisérre 14, Kisújszállásra pedig 134. A közben eltelt idő a jelentkezők számát több, mint harmadrésszel növelte, ami a Zomborból hozott kedvező híreknek tulajdonítható.

A deputáció tagjai nem egyszerre érkezhettek Budára, mivel a kisújszállási iratainak hitelesítését még a június 3-i tanácsülés is tárgyalja, amit minden bizonytal otthon vártak ki. Viszont május 30-án már Budáról írnak Zomborba, ami azt mutatja, hogy egy részük ekkorra odaérkezett. A küldöttség vezetője és szószólója a kisújszállási Tóth István, akinek új lakóhelyükön jegyzőséget ígértek. Az általa 1785. november 1-én készült összeírásban már „Helys. not. Toth István“-nak is írja magát.¹³ Budai tartózkodásuk hetekig nyult, alaposan utána akartak járni mindennek. Erre vall az is, hogy május 30-án levélben a zombori adminisztrációhoz fordulnak és kérik a kunhegyesiekkel kötött telepítési szerződés másolatát. Hivatkoznak az adminisztrációnál már megtörtént jelentkezésekre, mely alkalommal Pacsér, Omorovicza és Györgye pusztákkal már meg is kínáltattak. Igazolják ezt Strássay Pál kulai uradalmi intéző csatolt soraival is. Említik Györgye pusztá megígértetését, amiről azonban másutt nem hallunk. A kulai provizor igazoló irata is csak a két előbbi pusztát említi.¹⁴ Kérelmüket az adminisztráció nem tudja teljesíteni, mert a kunhegyesiekkel — amint levelük felzetére ezt Frank Gábor assessor rávezeti — telepítési szerződés nem kötött s ismertette az azoknak adott beneficiumokat, jelzi, hogy május 21-én az ő ügyü-

¹³ Ezzel a Tóth-féle összeírással csak itt a jegyzetben foglalkozunk, mivel hivatalos használatára nem került sor. A Pacsérra készülő kisújszállásiakat sorolja fel, akik 317 családot, 1793 lelket számlálnak. Van összesen 936 vonómarhájuk, 250 fejőstehenük, 336 heverő jószáguk, 1668 juhuk, 610 sertésük, 293 cimborá jószáguk; 109 családnak nincs háza. Igényelnek összesen 359 sessió földet. — Pacséri ref. lelk. hiv. iratai közt.

¹⁴ „Alább írott ezennel recognoscalom, hogy kisújszállásiak, karcagujszállásiak, jászkisériek és madarasiak számossan jelentvén magukat tekintetes zombori adminisztrációnál és fölséges kamara Bács vármegyében lévő jószágában lakó helynek való pusztát kérvén, kiknek említett tekintetes zombori adminisztratio meg ígéré ugyan Pacsér és Omorovicza pusztákat, a hol elegendő lakó földük lészen, ol moddal, hogy előlt helységbéliek valamint kunhegyessiek, kik Feketity pusztára lakó helyeket áltol hozni fogják, királyi Ó Fölségétül instantia által föllebb írott Pacsér és Omorovicza pusztáknak megváltására engedelmet kérjenek. Költ Kulán 1. máj. 1785. Strássay Pál mp. kameralis tisztartó. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2547. 83. Ans. No. 4.

ket is felterjesztették Zomborból, várják meg tehát a kamara rendelkezését, vagy Budán sürgessék.¹⁵

De ők jobbnak látják úgy nekifogni a dolognak, mintha semmi előzménye nem lenne. Tehát nem várják meg az adminisztráció, ügyükben tett, felterjesztésének kamarai elintézését, hanem június 22-én kérvényt adnak be a kamarához, melyben előadják, hogy mivel eddigi jászkunsági lakóhelyeiken élet-lehetőségüket nem találják meg, letelepítésük végett a zombori kamarai adminisztrációhoz fordultak, hol biztatást is nyertek Pacsir, Omorovicza és Pusztakula átengedésére, a kunhegyesiekével azonos feltételek mellett. Ám ők ezeknél a feltételeknél nem állhatnak meg s a csatolt pontok szerint kérik letelepítésüket. A kérvényhez csatolják a fentebb elősoroltak conscriptióit, igazolóleveleiket és a kért beneficiumokat elősoroló „Punctumok“-at.¹⁶

E szerint a következő beneficiumokat szerették volna megkapni: 1. szabad vallásgyakorlatot; a prédikátor és egyházi alkalmazottak részére javadalmi földeket és kaszálókat; egyházi épületeikhez építőanyagot, követ, fát; 2. elegendő földet, melyből az egyes családok szántói és kaszálói, továbbá szőlők és temető kitélljenek; 3. robotjuk megváltását 5 krajcár egységáron s a dézsmának nyolcadban való megállapítását; 4. útiköltséget, házaik felépítéséhez anyagot és tíz tehermentes esztendő; 5. a regalék megváltását, köztük az italmérési jogot arra az időre is, mikor annak haszna az urbarium szerint a földesurat illetné; 6. végül kölcsöngabonát kérnek, valamint a hatvanig való árendás rác elvitelét Pacsérról, kiknek házaik illendő áron megváltanák.

A „Punctumok“ tényleg nagyobb igényeket fejeznek ki, mint a kunhegyesiek beneficiumai s arra vallanak, hogy a kérelmezők ismerték a birodalmi bevándorlóknak adott kedvezményeket, jóllehet kívánságaikkal ezeket meg se közelítik.

A zombori adminisztráció fentebb említett részletes jelentése és a települni akarók küldöttségének ez a kérelme szinte egy időben érkezik a magyar kamarához s ennek elgondolását Pacsér és Omorovicza puszták betelepítésére nézve megváltoztatják.

A kamara már június 30-án leküldi a deputáció iratait Zomborba véleményadás végett. Az adminisztráció azonban nem siet a jelentéssel, mert e leirat és az ő, szintén aznap kelt részletes felterjesztése elkerülték egymást s ez az előterjesztés tulajdonképen előre megadott válasz erre a most kézhez vett ügyre is. Így csak aug. 4-én küldi el jelentését, mely inkább csak sablonos válasz s mindössze annyi áll benne, hogy hivat-

¹⁵ U. az.

¹⁶ U. az.

kozva az uralkodó 1785. ápr. 5-i rendeletére, mely szerint bel-földiek telepítésénél a kunhegyesiek feltételeit kell normának tekinteni, megjegyzi, hogy a legfelső döntéstől függ a kért település. Ha az kedvező, leköltözésüknek nincs akadályá.¹⁷

Ilyen előzmények után a kamara eddigi merev álláspontjából enged és ez kifejezésre jut a zombori adminisztrációhoz intézett július 13-i leiratából, melyben már közömbös dolognak mondja, hogy a német telepesek Verbászra, a jászkunságiak pedig az így felszabaduló Pacsérra mennek. Hangsúlyozza azonban, hogy csak a jászkun hatóságok szabályszerű elbocsátó levelével vehetők fel.¹⁸ Erre szükség is volt, mivel a jelentkezők egy része, többnyire karcagiak, a Válovitstól nyert felvilágosítás alapján biztosra véve elhelyezését, már körülbelül a kunhegyesiekkel egyidejűleg lejött Bácskába, kész tény elé állítva a telepítő hatóságokat, főleg a zombori jószágigazgatóságot. Ez a tény, de meg a pontos, tervszerű előkészítés is tették szükségessé, hogy a helytartótanács útján megkeresse a kamara a jászkun kerületeket, miszerint a jelentkezettek telepítése csak úgy történhetik meg, ha jelenlegi lakóhelyükről elbocsátást nyernek és nyilatkozatot kér arra nézve, hogy a váratlanul leköltözött számos család elbocsátási ügye hogyan áll?¹⁹

A helytartótanács — melybe a magyar kamara 1785. aug. 11-én beolvasztatott — csak későn, aug. 29-én terjeszti fel az udvarhoz a jászkunságiak kérelmét, kik ekkorra alaposan elúnták a várakozást s amint Zomborban kijelentették, már Bécsbe készültek felmenni. De bizonytalanságban volt az adminisztráció is, hogy mit kezdjen a kérdéses pusztákkal? A már 450 családon felül jelentkezett kunságiak kapják-e meg, vagy németek jönnek ide is? Annál is inkább utasítást kér (szept. 10-én), mert ha sor kerül a letelepülésre, a zomboriak bérletét Szt. Mihály napján fel kell mondani.²⁰ Kétségtelen, hogy a késelemben az adminisztráció is hibás volt, mert a véleményezésre jún 30-án leadott ügyet csak aug. 4-én terjesztette vissza a kamarához.

Elég nehézkes előkészítés után lát tehát napvilágot a magyar udvari kancellária 1785. okt. 6-i rendelvénye, mely közli a helytartótanáccsal, hogy az uralkodó a jászkunságiak települési szándékát tudomásul vette, de mert az udvarnál nem ismerik a kérelmezett Pacsér, Omorovicza és Pusztakula praediumok helyi körülményeit, a helytartótanácsra bízzák, hogy őket itt, vagy más alkalmas helyen letelepítse. Az uralkodó kifejezett kívánsága, hogy ez még a tél beállta előtt megtörténjék.²¹

¹⁷ U. az.

¹⁸ O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2546. 75. Ans. No. 1.

¹⁹ O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2546. 77. Ans. No. 8.

²⁰ O. L. Imp. C. H. 1785. f. 37. p. 8.

²¹ O. L. Ben. res. reg. 1785. Oct. No. 34.

A helytartótanács okt. 18-án értesíti a magas döntésről a zombori adminisztrációt és a sürgős cselekvésre eléggé szabad kezét biztosít neki. Mivel már régebben javasolta Pacsér és Omorovicza praediumok átengedését, e kunságiak most már letelepíthetők oda. Ha itt nem férnének el, az adminisztráció megítélésére bízza akár Pusztakulának, akár más praediumnak további igénybevételét. Egyben felhívja, hogy küldjön ki valakit a jászkun kapitányhoz az átköltözés részleteinek megbeszélésére. Kedvezményeikre nézve a belföldiek részére addig adott beneficiumok az irányadók. — Egyidejűleg értesíti a helytartótanács a jászkun főkapitányt is, hogy mivel a magas rendelet értelmében még a tél beállta előtt meg fog történni az áttelepülés, a zombori adminisztráció kiküldöttével tárgyalja meg a részletkérdéseket; az elmenendők adótartozásait késedelem nélkül szedesse be s útlevelekkel ellátva bocsássa el őket.²²

Ürményi adminisztrátor nov. 11-én értesíti Almássy Ignác jászkun főkapitányt, hogy Bartal Pál tiszttartót fogja elküldeni a részletek megbeszélésére s kéri, hogy akkorra készíttesse el a szükséges iratokat. Egyben értesítse a jelentkezett családokat a kedvező magas döntésről s közölje velük, hogy leköltözésük tavaszra marad, nemcsak az idő előrehaladt volta miatt, hanem azért is, mert a két pusztta csak akkorra szabadul fel a bérlet alól s azokon még a mérnöki munkálatokat is el kell végezni.²³ Ugyanekkor a helytartótanácsnak jelenti, hogy Bartal kiküldetésére december közepe táján kerül sor.²⁴

A jászkun kerületek a szükséges iratok összeállítása iránt már november 15-i particuláris gyűlésükben intézkednek is, elrendelve elsősorban azok összeírását, akik esetleg már az ősszel le akarnak költözni.²⁵ Kérelmük kedvező elintézését szintén közzölték a távozni akarókkal, a helységekben szokásos publikáció útján; Kunmadarason ez november 21-én kora reggel történt meg.²⁶

December közepén tényleg megérkezett Zomborból a kiküldött, hogy az elköltözendőket számbavegye s a leköltözés részleteit mind velük, mind hatóságaikkal megbeszélje. De nem Bartal jött el, hanem Sterba Pál, a szántovai körzet tiszttartója. December 19-én járt Karcagon és innen készült tovább Madarásra.²⁷

²² O. L. Imp. C. H. 1785. f. 37. p. 11.

²³ Kunmadarasi közs. lt., A. szekr., 1. pole, 5. fiók, 1. fasc.

²⁴ Bartal Pál a zombori kincstári uradalom tiszttartója volt, tehát nem tartozott az adminisztráció belső tisztviselői közé. Ezek közül, részint más elfoglaltság, részint betegség miatt nem küldhettek ki senkit.

²⁵ Kunmadarasi közs. lt. id. hely.

²⁶ Jászay Mihály nagykunkerületi esküdt levele Tunyoghy János kunmadarasi bíróhoz 1785. nov. 20-án. Kunmadarasi közs. lt. id. hely.

²⁷ Kunmadarasi közs. lt. id. hely. Nagy Gáspár karcagi bíró levele Tunyoghy János madarasi bíróhoz.

Ekkor már a zombori adminisztráció is elhelyezésük részletekérdéseivel foglalkozik. A két praedium bérletét Szt. Mihály napján felmondta s november 11-i felterjesztésében a helytartótanácsnak előadja az elhelyezésre vonatkozó elgondolását. A két praedium összesen 36.902 holdból áll és 615 sessiót tesz ki. Eből közlegelőre, utakra, belterületre lejön 205 sessio, továbbá a pacséri rácok által már használt 60 telek, miáltal a jászkunságiak elhelyezésére 350 sessió marad, hatvan holdat számítva egy sessióra s 1200 négyszöglet egy holdra. Ezeket négyszáznál több család lesz elhelyezhető, tekintve, hogy egy teleknél többet senki se kaphat. A pusztákon átfutó völgy azonban egyetlen telep létesítésére szűk, így az egyik helység Pacsér praediumon, a másik pedig a 9247 hold kiterjedésű Omoroviczán épülne fel. Aggályának ad kifejezést amiatt, hogy a jelentkezők közt sokan vannak olyanok, kik eddigi lakhelyükön csak napszámosok és szolgák voltak s nem rendelkeznek a megkívánható állatállománnyal. Ha ezeknek is kell földet adni, akkor a két puszta nem lesz elég. Hivatkozik arra is, hogy leköltözésük az őszszel nem történhetik meg, mivel az idő a házépítésre már alkalmatlan. És a bérlők is csak április 24-én mennek ki a puszták-ból.²⁸

Midőn a helytartótanács ezt a kése delmet jelenti az udvarhoz, november 22-én értesíti az adminisztrációt is, hogy a két külön telep létesítését helyben hagyja, viszont az eddigi lakhelyükön napszámos és szolgálai sorsban élő jelentkezőkre nézve feleslegesnek tart minden aggodalmat. Ha értenek a földműveléshez, a családban levő munkáskezekhez mérten adni kell nekik is földet.²⁹

A pusztákat bérlő zombori polgárokat érzékenyen érintette a felmondás. Ezért 1785. november 14-én panaszkodó kérvénnyel fordulnak a helytartótanácsához, hogy nekik milyen káruk származik e felmondásból s nagy jószágállományuk legelő nélkül marad. Legalább a jóval kisebb Omoroviczát engedjék még nekik használni négy esztendeig, hiszen a telepítésre elegendő lesz Pacsér is. Ezáltal pótlódnék a kincstár vesztesége is, mely az új pacséri telepnek adandó szabad esztendők révén előáll. A jószágigazgatóság a véleményezésre kiadott kérelmet nem pártolja s így a helytartótanács 1786. január 24-én elutasítja azt.³⁰

A telepítésüket kért jászkunságiak többé nem kételkedhetnek Pacsér és Omorovicza puszták elnyerésében. De egy és más dolog még aggasztja őket. Míg a puszták átengedésére nézve igen, addig a június 22-én Budán benyújtott „Punctumok“-

²⁸ O. L. Imp. C. H. 1785. f. 37. p. 16.

²⁹ O. L. Imp. C. H. 1785. f. 37. p. 17. és 19.

³⁰ O. L. Imp. C. H. 1786. f. 189. p. 3—6.

ra egyáltalán nem kaptak határozott választ. Altalában beneficiumaikkal nem sokat foglalkoznak az iratok, alig többet, mint hogy többször utalnak a már említett 1785. április 5-i, a bel-földiek részére nyújtandó kedvezményeket engedélyező, kir. rendeletre. Ám ez a 614 jászkunsági család határozottan kinyilvánította már budai beadványában, hogy ennyivel nem elégedne meg. Aggasztja továbbá őket az, hogy a pacséri rácok eltelepítésének semmi híre.

E bizonytalanságot el akarva oszlatni, megbízottaikat újra Budára küldik és általuk 1785. november 30-án kérvényt nyújtanak be a helytartótanácsához, hogy egyfelől a pacséri rácokat fél év alatt telepítsék el onnan, házaikat ők becsértékben átváltják, másfelől pedig az újra betelepített „Alázatos punctumok“-ban kifejtett feltételeiket hagyják jóvá.

Figyelemreméltó, hogy ezekben már kevesebbet kérnek, mint a június 22-én benyújtottakban. A robotváltság egységárát hat krajcárban kérik megállapítani az ottani öttel szemben. S meglegednének hat szabad évvel, míg amott még tizet kértek.³¹

A helytartótanácsból a zombori adminisztrációhoz véleményezésre 1785. december 6-án leadott (s 1786. január 17-én megsürgetett) kérvényre az adminisztráció január 26-án terjeszti be válaszát. A Pacséron lakó mintegy 60 rác családra nézve megjegyzi, hogy áttelepíthetők lennének a szomszédos rác községekben található üres telkekre. Ez könnyebbé tenné a mérnöki munkák elvégzését is és eleve kizárná azokat a surlódásokat, melyek köztük s a helvét hitvallású új telepések között felmerülhetnek. De önként nem akarnak eltávozni, eltoloncolásuk pedig az uralkodó rendelkezéseibe ütköznék. Így a jászkunságiak a rácok mellett kapnak helyet, mintegy 200 sessió és Omoroviczán szintén 200-on. — Az „Alázatos punctumok“-ra tételenként ezt válaszolja: 1. semmi kétség nem fér ahhoz, hogy vallásukat, a felső rendeletek szerint, szabadon gyakorolhatják, mint a többi telepések is; az egyházi tisztviselők javadalmazására kért földek kimérésére a mérnök már utasítást kapott s a lelkész egy egész sessiót fog kapni; más egyházi alkalmazottak részére, kivéve a tanító fél sessióját, itt nem szokás javadalmi földet adni; 2. ami elegendő terület biztosítását illeti, ez a rendelkezésre álló 400-ig való telektől s a telepések vagyoni helyzetétől függ; ha mindegyik család egész sessió felvállalásának helyzetében lesz, akkor 400 családnál több nem fér el a két pusztán; de amint a Sterba tisztartó által készített összeírásból kitűnik, sok család szegényebb, mintsem hogy egész telket kaphatna, így a két pusztta körülbelül 500 családnak lesz elegendő;³²

³¹ O. L. Imp. C. H. 1785. f. 189. p. 1.

³² Sterba Pál jelentése és conscriptiója a levéltárban nincs meg, így nem tudjuk, mit tartalmazott. Csak annyit tudunk, hogy az admi-

a szőlőtelepítést a felsőbb hatóságok véleményére bízva, úgyszintén a vele kapcsolatos félesztendei italmérési jogot, csak éppen megjegyzi, hogy a pacséri rácoknak is van egy kevés szőljük és, hogy a vidéken rossz minőségű bor terem; 3. a robot megváltásának kérdése a szabad évek eltelte utánra hagyandó, akkor majd elvállik, hogy módjukban lesz-e a telepeseknek azt készpénzben megváltani; a nyolcadban megállapítani kért dézsmát hetedben javasolja megszabni, amint ez szokásban van a bácskai telepítéseknél; 4—5. a kért „bontakzó költség“-re, faanyagra és építkezési kellékekre, továbbá a hat évi tehermentességre vonatkozólag azt javasolja, hogy ahhoz a magas rendelkezéshez kell alkalmazkodni, mely belföldi eredetű telepeseknek 18 frt. házépítési segílyt, gabonakölesönt és három szabad évet engedélyez, mert ha itt eltérnének attól, a már a szerint letelepített belföldi lakosok is további beneficiumokat kérnének; 6. a földesúri jogok és regalék megváltására vonatkozó kérelmet szintén elutasítani javasolja; 7. a kért gabonát, kenyérnek és vetőmagnak, a kamarai magtárakból meg fogják kapni. — Pusztá Kulát, mely egyébként se határos a másik két pusztával, nem kaphatják meg, mivel az hérbe van adva Ferenczy Antal újvidéki tanácstagnak 1787. Szt. György napjáig évi 1000 forintért, ha pedig felszabadul, vagy állattenyésztési célokra tartják fent, vagy német bevándorlókat telepítenek le rajta. — Végül azt kéri, hogy helyi hatóságaik útján tiltsa el a helytartótanács ezeket a jelentkezőket az állandó követjárástól, mellyel csak haszontalanul terhelik az adminisztrációt s önmaguknak felesleges költséget okoznak.³³

A helytartótanács a javaslatot változatlanul elfogadja s tételenkénti válaszát 1786. február 14-én küldi meg a jászkun főkapitánynak. A rácok ügyében azt ajánlja, hogy próbálják meg barátságos úton rávenni azokat a távozásra. A szőlőtelepítést megengedi nekik, a szőlőterület azonban nem fog külön szerepelni a telekállománytól, így a fél éves italmérési jogra se tarthatnak igényt. A többi pontra nézve az adminisztráció javaslatát emeli érvényre. Ennek megfelelően eltiltatja őket a Bácskába való, időfecsérlő és munkahátráltató, lejáráskálástól egész József napig, a leköltözésükre megállapított időpontig.³⁴

A helytartótanács döntését az érdekeltekkel úgy közölték, hogy közülük mindegyik helységből négy-négy értelme-sebb embert 1786. március 13-ra Jászberénybe rendelték s 14-én, keddi napon, közölték velük és részletesen elmagyarázták nekik

nisztráció 1786. jan. 12-én terjesztette fel a helytartótanácsához és a nap-szamosok, szolgarendűek miatti aggodalma ezekre az iratokra támaszkodott.

³³ O. L. Imp. C. H. 1786. f. 189. p. 11.

³⁴ O. L. Imp. C. H. 1876. f. 189. p. 12.

mindazt, amit eltávozásukkal kapcsolatban tudniok kellett, hogy otthon társaiknak tovább adják.³⁵

Szintén február 14-én ír le a helytartótanács Zomborba is, hogy az „Alázatos punctumok“-ra adott javaslat elbírálásáról a települőkkel szembeni további mihez tartás végett, értesítse az adminisztrációt s egyben felhívja, hogy a két praediumon esetleg el nem helyezhetők részére gondoskodják majd másutt alkalmas helyről.³⁶ A zombori kamarai igazgatóság erre már régebben is gondolt; január 28-i felterjesztésében ezért ajánlja a helytartótanácsnak Szekity pusztá átengedését a feketehegyi új lakosok részére, hogy az így megnagyobbodott hely alkalmas lesz arra, hogy a Pacséron és Omoroviczán esetleg el nem férő, szintén református vallású, jászkunságiakat ide lehet áthozni.³⁷

Látni fogjuk, hogy ilyen intézkedésre nem került sor, a jelentkezettek elérték a két pusztán, jóllehet lejöttek azok a Sterba conscriptiójában harmadoszályúnak feltüntetett, napszámos és szolgarendű lakosok is, akiket mind a zombori adminisztráció, mind a jászkun kerületek vissza akartak tartani a településtől, de akiknek ügyét a helytartótanács felkarolja. Érdeklükben való rendelkezése helyes megítélésen alapszik: kizárásuk a császári és királyi kegyes szándékkal nem egyezne. Bizonyos, hogy éppen ezek voltak a leginkább megsegítendőek s áttelepítésük révén lehetett remélni, hogy hasznos és teherbíró lakosokká válnak.³⁸

Közeledvén a tél vége, az elmenendők hozzáfognak a készülődéshez. Csak állataikat és legszükségesebb ingóságait tudják majd magukkal vinni. Visszamaradó ingatlanaiknak kevés hasznát látnák, így kezdik azokat áruba bocsátani. Szórványos eladási ügyleteikkel találkozunk már 1785. végén, de a sok ház és föld csak a tél vége felé válik eladóvá, amikor minden körülmény tisztázódott s bizonyos, hogy mehetnek. Az ingatlant sokszor valamelyik visszamaradó rokon váltja meg, amihez más venni szándékozókkal szemben elsőbbségi joga van. Gyakran előfordul, hogy a család megoszlik: egy része elvándorol, más része otthon marad. Ilyenkor a távozók kiveszik jussukat. Néha vita is támad köztük s nem egy esetben instálnak új lakhelyükről a tanácsnál otthon maradt jussukért némelek. Az eladásra kerülő ingatlanok száma több százra rüg. azért mellőzzük valamennyinek felsorolását, csak bő szemel-

³⁵ Illéssy János nagykunkerületi kapitány levele a kareagi és mada-rasi bírákhoz 1786. március 8-án — Kunmadarasi közs. ltár id. hely.

³⁶ O. L. Imp. C. H. 1786. f. 189. p. 13.

³⁷ O. L. Imp. C. H. 1786. f. 189. p. 14.

³⁸ A helytartótanács ilyen értelmű rendelkezése, mind a jászkun kerületekhez, mind a zombori adminisztrációhoz 1786. január 31-én kelt. O. L. Imp. C. H. 1786. f. 189. p. 8—9.

vényt nyújtunk, amint azokat a karcagi, kunmadarasi és kisújszállási tanácsjegyzőkönnyvek megörökítették. Teljes felsorolást azért se adhatunk, mert a jegyzőkönnyvek nem minden ügyletnél említik meg az eladás okát s az eladó kivándorlását. S vannak olyanok is, akik az eladást nem improtokolláltatják s az csak később, mikor a felek közt valami vita merül föl, kerül a tanács elé.

Lássuk tehát az eladásokat.

Kurucz István és Ferenc testvérek Pacsér pusztára költöznek s eladják 30 forinton redimált földjüket Várad Sámuel lelkésznek 180 frt.-ért.³⁹

B. Molnár Mihály Pacsérra szándékozva menni, eladja 25 forintos redimált földjét és kaszálóját 125 frt.-ért, házasfelkét ugyanennyiért.⁴⁰

Herczeg János és Mihály testvérek, Pacsérra szándékozva menni, vagyonukat eladják Illéssy János districtualis kapitánynak 50 frt.-ért.⁴¹

Borsos György Pacsérra költözik s eladja 56½ forinton redimált földjét 280, házat pedig 60 forintért.⁴²

Tóth Kis Mihály és felesége házasfelküket adják el 31 frt. 17 kr.-ért.⁴³

K. Nagy András „Pacsérra kíván ő is lakni menni egész háza népével együtt“, 18 frt. 30 kr.-on redimált földjét eladja 92½ frt.-ért, házat pedig 50 frt.-ért.⁴⁴

A kisújszállási tanács 1786. febr. 7-i ülése a következő Pacsérra készülő lakosok eladási ügyleteit tárgyalja: ör. Farkas György portáját adja el 29 frt.-ért; Mile Szabó János szőlősföldjét 90½ frt.-ért; Szél Gáspár, István és Ferenc testvérek közös házasfelküket 85 frt.-ért; Ador István 25 forintos redimált földjét és házas portáját összesen 202 frt.-ért; Nyári Pálné, sz. Oláh Kata és Soós Mihályné, sz. Oláh Sára közös portájukat adják el; Áts Ferenc üres portát ad el 20 frt.-ért.

Öreg Varga András és ifj. Varga András házas portájukat adják el az otthon maradó fiúnak, ill. testvérnek, Jánosnak 50 frt.-ért.⁴⁵

Öreg Lévai Jánosné, István és Ferenc fiaival, Pacsérra szándékozva menni, házas portáját 68 frt.-ért és 28 for. redimált földjét 6 drb. ötödfüve menő tinóért adja el, amit Szőke Gergely, mint szomszéd is tudomásul vesz.⁴⁶

³⁹ Kisújszállási tjkv. 1785. dec. 31.

⁴⁰ U. ott 1786. jan. 29.

⁴¹ U. az.

⁴² U. ott 1786. jan. 31.

⁴³ U. ott 1786. febr. 1.

⁴⁴ U. ott 1786. febr. 6.

⁴⁵ U. ott 1786. febr. 13.

⁴⁶ U. az.

V. Tóth András Pacsérra készül és házas portáját 50 forintos redimált földjével együtt 352 frt.-ért adja el.⁴⁷

„Borsos János személlye szerént meg jelenvén előttünk, tészén örök vallást az eránt, hogy mivel Patserra mégyen lakni, életének jobb moddal lehető folytatása végett, ezen okból portáját rajta levő épületekkel el adta, által vallotta örökös jussal meg másolhatatlanul 80 vforintokért Füsüs András urnak és maradékainak. Mely eladásban s vevésben jelen volt atyafi Borsos Ferentz és András, ezeknek édes attyok is, Borsos János, úgy a szomszéd Kis István és Tóth Péter, nem ellenkeztek. Ugyan ekkor Borsos János az eránt is tett örök vallást személlye szerént, hogy a meg irtt okokból szántó és kaszáló földeit és 25 forintos portiót örökössen és meg másolhatatlanul el adta 128 forintokért Papai Jánosnak és maradékainak. Mely eladásban s vevésben jelen voltak a fent irt atyafiak és barázdas szomszéd D. Kis István s nem ellenkeztek“.⁴⁸

Kisújszálláson a legtöbb eladás 1786. február hónapban történt, de a március-áprilisi tanácsülések tárgysorozatát is főleg ezek adják. Sűrített ülésein is alig győzi tárgyalni a tanács a sok eladást. Áprilisban, amint az indulás közelget, az ügyletek megritkúlnak.

„Pacsérra szándékozván lakását venni Dobozi Ferentz s az okáért két lantz allya földjét Tóth Mihálynénak 42 forintokban és 30 krban örökösen által adgya“.⁴⁹

„Berki András portáját, egy rossz épülettel edgyütt, Sánta Jánosnak és maradékinak örökösen és meg másolhatatlanul 17 rforintokban, mivel Bátskában kívánnya lakását venni, által adta“.⁵⁰

„Olnódi Pál az portáját és házát minden hozzá tartozó épületekkel együtt, mint tulajdon maga keresményét Farkas Benedeknek és minden maradékinak örökösesen által adta 49 rforintokba, minthogy tekintetes Báts vármegyében kívánnya venni fijaival edgyütt lakását.“⁵¹

„Monori Janos portáját, rajta levő épületeivel edgyütt, 3 lantz allya földeit és két sor szöllejét, mellyek attyaról reá szállottak, testvér ötsének Monori Istvánnak 92 rforintokon, minthogy tekintetes nemes Báts vármegyében akarja lakását által változtattni, úgy el adta, hogy sem maga, sem maradéki vissza ne vehessék.“⁵²

A Bátskába távozó Szél Ferencet otthon maradó testvérei

⁴⁷ U. ott 1786. febr. 14.

⁴⁸ U. ott 1786. máj. 20.

⁴⁹ Karcagi tjkv. 1786. ápr. 29.

⁵⁰ U. ott 1786. máj. 3.

⁵¹ U. ott 1786. máj. 20.

⁵² U. ott 1786. máj. 26.

a jussból kielégítik 8 forinttal, egy harmadfü üszővel és egy tavalyi üszővel.⁵³

„Sebők János hasonlólul testvér öttsének Sebők Ferentz-nek és maradékinak az régi jussából két lántz allya földét 40 rforintokon, azonkívül az második jusbul, az az székes földbül harmadfél lántz allya földét redemptio áron, 12 rforinton és 30 kr.-on örökössen és meg másolhatatlanul által adta.“⁵⁴

„Tóth Gáspár, mivel tekintetes Báts vármegyében végképpen el vészi lakását, portáját rajta lévő épületeivel együtt Kiss Józsefnek és maradékinak 50 rforintokban örökössen által adta.“⁵⁵

Sajnos, a karcagi eladási ügyekről pontos képet nem nyerhetünk, mert a tanácsjegyzőkönyvek VII. kötete, mely a kivándorlással kapcsolatos legtöbb tanácsi határozatot tartalmazta, eltűnt. Csak 1786. áprilistól vannak adataink, amikor már az eladások zöme lebonyolódott.

A kunmadarasi tanács 1786. március 21-i ülése „alkalmatosságával az alább írtak tekintetes nemes Báts vármegyébe zombori dominiumba, signanter omorovitzai pusztára lakás végett szándékozván, alább nevezett örökségeket el-adták a következő madarasi lakosoknak; úgymint: 1. H. Polyik István eladta házát, portáját Juhász Varga Jánosnak 8 vforinton, egy köből búzán örökbe; 2. Pap Sámuelné eladta házát, portáját Pap Istvánnak, férje testvérjének 60 vfrtokon örökbe; 3. Dajka István eladta házát, portáját Szilágyi Andrásnak két tehénért, egy lóért örökbe; 4. Vig Gergely eladta porta nélkül való csupa házát K. Kun Istvánnak 7 vforintokon örökbe; 5. D. Kis István eladta házát, portáját Eszenyi Mihálynak 100.— Száz vfrtokon örökbe; 6. K. Somodi Péter eladta 21 rforint áru földét Fodor Pálnak 105.— Százöt rforintokon örökbe; 7. Sáfrány István eladta házát, portáját Bordás Mihálynak 56 rforintokon örökbe; 8. Foris István 12 rh. forint áru földét eladta Géresi Istvánnak 60.— Hatvan rforintokon örökbe; 9. Dajka István eladta nagykertbeli szőlőjét Kerekes Istvánnak 24.— Huszonnégy vforintokon örökbe. — A fent irt vevőknek vett jószágok eránt mai napon a contractusuk is ki adatott.“⁵⁶

„Cs. Kis Péter felesége Kontz Ersók nevezett férjével patséri új coloniára szándékozván, Kontz István testvér bátytyával attyáról való ház és portabeli jussára nézve előttünk atyafiságosan meg edgyeztek egy hámos lóba és 3 vforintokba. Földbeli jussára nézve pedig nevezett Kiss Péternek már ez előtt

⁵³ U. ott 1786. máj. 27.

⁵⁴ U. az.

⁵⁵ U. ott 1786. máj. 22.

⁵⁶ Kunmadarasi tjkv. 1786.. VI. k. 224. l.

bizonyos idővel 4 rh. forintokkal Kontz István által ki elégitte-tett.“⁵⁷

„Szarka Mihály és János Omorovica pusztára ujj coloniára menvén, az édes anyjától mind atyai, mind anyai jussokat ki vették; Mihály 5 rénesforint áru földel és egy tehénnel, János is 5 rforint áru földel, egy ló és egy tavalyi borjuval, mint a contractus tartya, meg elégedtek.“⁵⁸

„H. Kis Ferentz ez előtt circiter ötöd nappal bejelentette, hogy 26 frt. áru földét, minthogy az omorovitzai pusztára ujj coloniára szándékozik, Orosz Jánosnak örököszen eladta; melly pénzben már által is adott 4 ökröket és egy tehenet és 9 frt.-okat. Melly jelentésére Kiss Ferentznek tölle megkérdeztett, hogy az atyafiak azon földel megkináltattak-é? és hogy ezen eladás törvényesebb légyen, H. Kis György uram előnkbe hivattatott és azon földdel előttünk s általunk megkináltatott; melly föld megvétele eránt, noha egymással alkuba ereszkedtek, de mivel Kis György ur drágább és nem annyira tzéljához való ökrökkel akarta volna kielégíteni nevezett testvérjét, az egymással való alkujok meg nem lehetett; azomban az említett pusztára éppen induló félben lévén és az Orosz Jánosnak megalkudt föld árában való ökrök a vele lévő alku kezdetitől fogva szerentséjére lévén, ezen első alku ratihabiáltatott és afelől való kéz irás a nemes tanáts előtt ki is adatott.“⁵⁹

A vételár tehát gyakran nem készpénz, hanem az új telepre magukkal hajtható jószág. A családi vagyonból örök-részüket is többször így veszik ki.

Megtörténik, hogy az otthon maradó rokonsággal a meg-egyezés nem sikerül. Ilyenkor a tanács által akarják eligazítatni a vitás ügyet.

„Iffiu Győrffy Mihály instál azon, hogy mivel tekintetes Báts vármegyében végképpen innen által akarja magát szállítani, nagy kárával és hátra maradásával esik, hogy Győrffy Péter testvérje nem akarja atyafiságossan s igasságossan, mint még ki nem elégitett atyafiát, édes attyáról el maradtott javaiból excontentálni. (Határozat) Az törvényes utra igazítatik az instáns, ha atyafiságossan meg nem eggyesülhet meg irt testvérjével.“⁶⁰

„Varró Mihály néhai megholt felesége Szabó Sárától való gyermekei nagy attyokról N. Szabó Istvánról való jussokat Szabó Pálon és testvérjein keresvén patséri és omorovitzai pusztákra való menetel idején; melly jussokat atyafiságosan

⁵⁷ Kunmadarasi tjkv. 1786. márc. 28.

⁵⁸ U. ott 1786. ápr. 25.

⁵⁹ U. ott 1786. ápr. 27.

⁶⁰ Karcagi tjkv. 1786. máj. 20.

ki nem vehetvén, azon jussát gyermekeinek fent tartani kívánnya és pro futura cautela improtokolláltattya.“⁶¹

Akadnak óvatosabbak, kik ingatlanukat csak zálogba adják, gondolva arra, hogy esetleg az új colonia nem válik be s vissza kell jönniök. Ez esetben visszafogadtatásukra jogcímet találnak az itthon hagyott ingatlanban.

„Szél P. István 13½ rfrt.-u földet Sági Judith néhai feleségetül való Mihály nevezetü fiára nézendüt, 5 véka vetéssel edjütt nemzetes notarius Marjay Mihály uramnak zálogképpen 35 rforintokba által adta, olly conditióval, hogy ha a nevezett fiának idővel ne talám tán kedve leszen vissza jöni, vissza válthassa, addig pedig nevezett emtor ur minden impetitorok ellen békével birhassa.“⁶²

Bácskába költöző Szél Ferentz öt lánca földjét négy esztendőre árendába adta 47 frt.-ért; évente 1 frt.-al fog az összeg esökkenni s négy év mulva kiváltható.⁶³

1786. tavaszán az ingatlaneladások nagyon megritkulnak, bár évek mulva is vannak eladási esetek; részint az utánköltözők, részint azoknak az óvatosabbaknak ügyletei ezek, akik vagy esetleges visszajövetelükre gondolva, vagy pedig a később eladandó ingatlanért jobb árat remélve, megtartották vagyoniukat az elhagyott helységekből.

Mert a sok eladás, a nagy kínálat az ingatlanárakat le szorította. Az eladók igyekeznek ez ellen védekezni s szeretnének minél nagyobb vevőkört biztosítani. Ezért a jászkun kerületek 1786. március 14-i üléséhez fordulva, kérik, hogy currentáltassa a hatósága alá tartozó helységekből az eladó ingatlanokat. De a jászberényi részgyűlés nem hoz érdemleges határozatot, hanem csak azt, hogy alkalmazkodjanak a törvényhez, szabályrendeletekhez és a districtusokban szokásos adás-vételi eljáráshoz.⁶⁴ Ez azt jelentette, hogy az áruba bocsátott ingat-

⁶¹ Kunmadarasi tjkv. 1786. ápr. 5.

⁶² Kunmadarasi tjkv. 1786. márc. 23.

⁶³ Karcagi tjkv. 1786. máj. 27.

⁶⁴ „Tekéntetes Nemes Particularis Congregatio! Az alábbi írott nagykunmadarasi és Kardszagh helységének lakossai méltó tisztelettel jelentik, hogy mivel már Eő Felsége által jövő Sz. Joseff napjára kegyesen meg engedtetett legyen Omorovica cameralis pusztának meg szállása; de mivel mostani lakó helységekből lévén kevés jóságotskájok és örökségek, mellyektől ugyan minden jutalom nélkül tellyességgel meg válni szándékok nem vólna; noha már azon nevezett helységben ugyan azon jóságoknak el adó szándékokat magok köz lakossainak tudtokra adatták; mivel pedig azok nem felettébb kívánják meg venni; annak okáért alázatosan instállják az nemes districtusokat, méltóztassanak azon örökségeknek el adó szándékokat szokott currentalisok által a nemes districtusok meggyében currentaltatni. Sign. Berény die 14. Martii 786. Nagy Kun Madaras és Kardszagh helységeknél lakossai. — 786. 14. Martii sub part. congregatione lect. et resolut. est: conformiter se supplicantes legi, statutisque

lant először a rokonoknak kellett felajánlani s ha ezek elővételi jogukkal nem éltek, következtek a szomszédok s csak ezután jöhetett szóba más vevő. Az idézett példákól is láttuk ennek a jognak érvényesülését. Arra a helyi hatóságok ügyeltek, hogy az eladásoknál jogsérelem ne történjék és ha az eladás az elővételi joggal bírók megkérdezése nélkül történt, ezek eredményesen ellentmondhattak. A districtusok közzé is tétették, hogy „azok, akik valamely jussokat tartják azon jószágokhoz, melyeket az Omoroviczara lakás végett menni szándékozók el akarnak adni, azok a nemes tanács előtt jussokat világosítsák“.⁶⁵

Vannak, kik eladott ingatlanukat utóbb szeretnék visszaszerezni s visszaítéléséért instálják a tanácsot.

„Dobray István azon instál, hogy a multt esztendőben a házát el adván Tolnai Bálintnak, azon okbul, hogy Pacsérra mégyen lakni; de oda el sem indult; azért azon el adatott háza nékie itiltessen vissza.“ (Határozat:) „Mint hogy maga önként tulajdon tettzése szerént adta el a házát az instáns, ahhoz már semmi jussa nintsen, nékie vissza nem itiltethetik.“⁶⁶

„Győrfi Mihály és Ferentz, néhai Győrfi Miklós successori, édes attyok által el adattott portának és háznak vissza adattatásáért instálnak.“ (Határozat:) „Hermán Ferentz bébizonyítván, hogy több izben meg unszolta az instánsokat édes attyok által örök áron el adatott portájával, de nekik nem tett; az is bé bizonyosodott, hogy három izbe a város házához fassio végett meg jelentek, de az egy mást fel váltó közönséges bajok miá improtocolalni nem lehetett; mindenek felett mind ketten, mind az contributionalis cassának, mind az vársi szolgálatoknak praejudiciumával Patsérra kalóztak és előre hátra kaboroltak; azon háztul pedig a proportionalis terhet Hermán Ferentz hordozta, arra nézve az ház és porta Hermán Ferentznel továbbá is meg hagyatik s ezeknek impetitiók alól absolvaltatik. Annyival inkább, mint hogy már majd két esztendeig szabados birtokában tartatik“.⁶⁷

„Ifiu Mándoki János azon instal, hogy az elmult esztendőben Omorovitzára menvén lakni, a szöllejét minden fassio tétel és protocolatio nélkül a bátyjának egy csikóért el attá; azomba pedig még esztendeje sintsen; arra nézve vissza itelléséért esedezik.“ (Határozat:) „Minden megkivántató solemnitas nélkül lévén a kegyelmes regulationak 13-ik articulussa ellen azon szöllőnek adása és vevése, arra nézve az instánsnak, mint-

et consuetudinibus in casibus emptionum et venditionum relate ad hosce districtus stabilitis.“ Kunmadarasi k. It. id. hely.

⁶⁵ Kunmadarasi tjkv. 1788. máj. 17.

⁶⁶ Karcagi tjkv. 1786. máj. 13.

⁶⁷ U. ott 1787. jan. 20.

hogy még esztendeje sintsen az el adásnak, azon szőlő vissza ítéltetik.“⁶⁸

„Sopronyi Mihály azon instál, hogy a mely házat ör. hajadon leány Sopronyi Ersók Turi Sándornak el adott, ex jure praemptionis, mint atyafinak vissza ítélje a nemes tanáts, azon okból is, mivel az el adáskor contradictio által fenn tartotta.“ (Határozat:) „Az instáns innen Pacsérra ment lakni. az ide való visszajövetelre még engedelmet sem nyert magának. elsőben azt nyerje meg, annak utána praetensióját keresse törvényvel.“⁶⁹

Az elhagyott helységek tanácsainak sok munkát adnak még évek mulva is az elköltözöttek vitás birtokügyei. Ki ingatlanát szeretné visszanyerni, ki az otthonmaradt atyafisággal nem tud jussára nézve megegyezni.

Így a Kunmadaraszról Omoroviczára került Földes Nagy János 1788. febr. 9-én azért folyamodik, hogy itthon maradt jussából kitagadtván, jogait a tanács védje meg. — Ugyanekkor Gál Mihály omoroviczai lakos arra kéri a madarasi tanácsot, hogy atyai örökségét adassa ki a rokonsággal.

„Pacsérra lakni ment Kiss Péter az feleségét az eránt Patsérről haza küldötte, hogy Istvány nevü fia egy tehenét el foglalván és azt borjastul edjütt 23 rforintokon el adván, annak árát, mint tulajdon maga keresményét törvényessen ítélnék vissza.“⁷⁰

Pap András, aki Karcagról költözött Omoroviczára, a karcagi tanácsnál tiltakozását jelenti be itthon maradt édesapjának őt kitagadó végrendelkezése ellen.⁷¹

Persze, a József-napi leköltözésből nem lett semmi. Nemcsak az elhúzódo ingatlaneladások miatt, de azért sem, mert a magukkal hajtandó jószággal meg kellett várni a jobb időt, a legelők kizöldülését, mivel állataiknak a kinestár takarmányt nem adott s a magukkal vitt ingóság, házieszközök, élelmiszerek mellett képtelenek lettek volna még állataik részére is vinni a több hétre való élelmet. És túlkorán azért se érkezhettek, mert a puszták bérlete csak április 24-én járt le. Az 1786. január 26-án kelt uralkodói rendelet is, mely tudomásul veszi azokat az indokokat, melyek miatt az 1785. őszére parancsolt letelepítésüket akkor nem lehetett végrehajtani, április végében jelöli meg leköltözésük időpontját, hogy kellőképen ki tudják használni az alkalmas időt mind a tavaszi földmunkák elvégzésére, mind házaik felépítésére.⁷²

⁶⁸ U. ott 1787. ápr. 21.

⁶⁹ Kisujszállási tjkv. 1786. jún. 10.

⁷⁰ Karcagi tjkv. 1786. nov. 4.

⁷¹ U. ott 1787. dec. 13.

⁷² „... warum die allerhöchst anbefohlene Ansiedlung der Jaziger und Cumanier in dem Bácsér Bezirk vor Eingang des Winters nicht habe

E rendelet alapján értesíti Ürményi Mihály adminisztrátor (1786. márc. 15-én) a jászkun főkapitányt, hogy a Pacsérra és Omoroviczára készülők, a harmadik classisbeliek is, igyekezzenek húsvét körül leköltözni,⁷³ hogy minél előbb hozzákezd-hessenek a házépítéshez és földmunkákhoz.⁷⁴

Közeledvén az indulás ideje, a kerületi hatóságok intézkedtek, hogy a helységek előljáróságai beszédjék tőlük tartozásaikat, főleg az adót, amit egész esztendőre ki kellett fizetniök.⁷⁵ Így írták elő a már tárgyalt rendelkezések.

Maguk az elköltözők is beszédik követeléseiket. Ha szépszerével nem megy, a tanács közreműködésével.

Ilyen esetet olvasunk a kunmadarasi tanácsjegyzőkönyvben 1786. ápr. 3-i kelettel: „Fatsar János patséri és omorovitzai pusztákra ujj coloniára menni szándékozván jelenti, hogy Dus András urnak ő nálla egy darab földje 25 váltóforintokban zálogban vagyon; de mivel már ő a fent irt pusztákra el fog menni, kívánná, hogy Dus András uram a földét végye kezéhez és néki a pénzét adja meg. Mellyet Dus András uram tselekedni nem akarván, eő kegyelmének három quindena engedtettt, melly eltelvén, 25 vfrt.-okig említett Dus András uram exequáltatni fog.“

Vagy egy másik ügy: „Fatsar Péter 20 vforintu adósság eránt citáltatta Mohátsi Andrásné, minthogy Patserra szándékozik új coloniára; mellyet most meg nem fizethetvén, áldozó csütörtök tétetett terminusul, mellyre meg fizetni köteleztetik.“⁷⁶ Két hónap mulva is foglalkozik a tanács ezzel az ügygel: „Fatsar Péter az omorovitzai pusztára minden tselédestől menvén lakás végett, néhai Mohátsi Andrásnénál lévő 22 ftkból álló adósságát sürgetvén Mohátsi Györgyön, mint a meg holt árváinak tutorán; melly dolog a két felek között interpositionkra ekképpen intéztetett el, hogy Fatsar Péter kérésünkre 14 forintokba meg engedett. Mellyet Mohátsi György az árvák földéből lejendő rebonificatio reménysége alatt Fatsar Péternek megfizetett.“⁷⁷

bewirket werden können, haben zwar Seine Majestät zur allerhöchsten Wissenschaft zu nehmen, zugleich aber auch allergnädigst zu verordnen geruhet, dass sie noch vor geendigter Pachtzeit der Praedieu Pacsér und Omorovicza die nöthigen Vorkehrungen zu treffen sich angelegen halten solle, damit nach Verlauf derselben allsogleich und zwar mit Ende künftigen Monats April zu dem Häusser Bau mittels der dahin zur Ansiedlung bestimmten Jazyger und Cumanier selbst geschritten, diese Häusser bei guter Witterung hergestellt, auch der Sommer Anbau durch diese Colonisten verrichtet werden möge.“ O. L. Ben. res. reg. 1786. Jan. No. 108.

⁷³ 1786-ban a húsvét április 16–17-én volt.

⁷⁴ Kunmadarasi közs. lt. id. hely.

⁷⁵ U. az.

⁷⁶ Kunmadarasi tjkv. 1786. márc. 29.

⁷⁷ Kunmadarasi tjkv. 1786. máj. 26.

Nemcsak a közterhek lerovására, hanem a magántartozások kiegyenlítésére is ügyeltek a hatóságok. Még a kocsmai adósságok fölött se lehetett napirendre térni: „mért nem exequáltattya biró uram“, üzeni ezekre nézve is a nagykunkerületi kapitány 1785. őszén a madarasi bírónak.⁷⁸

Tartozásait nem mindenki tudta rendezni. Az ilyeneknek vagy zálogot kellett visszahagyniok, amire elegendő volt az otthon eladatlan ingatlan, vagy kezeset kellett állítaniok. A kunmadarasiak közül 36-an állítottak kezeset, több esetben maga a bíró vállakozva e szerepre. Viszont tizennégyen eladatlan, vagy öröklendő ingatlanukat hagyták zálogul. A többiek kifizettek mindent.⁷⁹

A magistratusok ügyeltek, hogy rendezetlenül ne hagyja a távozók közül senki a dolgait. Ezért az is megtörtént, hogy egyeseket nem engedtek el, hanem előbb lerovatták velük otthoni kötelességüket. Ilyen ügyet tárgyalt a karcagi tanács 1786. május 3-án: „Csőreg András cseledjei Dombi Mihály, Hegy-megi Gábor, pacséri pusztára akarván lakni menni, az üdőt ki nem akarják tölteni: arra nézve haza állíttatni s amellettsatisfactiót adattatni instál.“ (Határozat:) „Hogy ezen két eseléd, 12 páltza ütéseknek el szenvedések után haza állyon, meg határozatott.“

Mégis sok elintézetlen tartozás maradt s a helységek tanácsait még később is foglalkoztatják az ilyenek. Így Kardos Tamás Omoroviczáról 1786 őszén haza látogat Madarasra és a tanács segítségét kéri, hogy Dus Andrásón 8 frt. 34 kr. követelését behajtsa.⁸⁰ Az 1786. szept. 23-i karcagi tanácsülés Huputzi György Omoroviczára költözött volt lakos eladatlanul maradt házának megbecsülésére küld ki bizottságot, a hátrahagyott sok adóssággal kapcsolatban. — Az Omoroviczára költözött Mohácsi György kunmadarasi csaplárossága idejéből elmaradt kintlevőségei behajtására kéri (1790. dec. 11-én) a madarasi tanácsot. Ez teljesíti is kérését, hogy ne kelljen neki magának oly hosszú útra eljönnie pénze beszedése végett.

A helységeknek kimutatást kellett készíteniök az eltávozni szándékozókrol s ebbe fel kellett venni nevük mellett családtagjaik számát, állatállományukat és adósságaik kifizetését.⁸¹ Ez a kimutatás szolgált alapul útlevelük kiállításához.

Két ilyen kimutatást ismerünk csak: a madarasiakét és a kisújszállásiakét. Az előbbiben 1786. március 30-i kelettel 41,

⁷⁸ Jászay Mihály nagykunkerületi esküdt levele a kunmadarasi bíróhoz. Kunmadarasi közs. lt. id. hely.

⁷⁹ U. ott; kimutatás tartozásaik rendezéséről.

⁸⁰ Kunmadarasi tjkv. 1786. okt. 31.

⁸¹ Összeállításának módját Illéssy 1786. márc. 29-i leirata magyarázta el a helységeknek. Kunmadarasi k. lt. id. hely.

április 18-i kelettel pedig 64 család szerepel, mint akik a tanács-tól elbocsátást nyertek; összes lélekszámuk 497. Jármos ökreik száma 78, egyéb szarvasmarháiké 311, hámos lovaiké 224, heverő lovaiké 21, juhaiké 264, sertéseiké pedig 190. Tartozásait valamennyien rendezték, tehát vagy kifizették, vagy zálogot, ill. kezeset adtak.⁸² A kisújszállásiaiak egyik csoportjának absolutionalisa 1786. április 12-én kelt s 176 család részére szól. kik megközelítő pontossággal 900 lelket számláltak, a másik csoporté pedig május 30-i kelettel 30 család részére, kiknél a lélekszám nincs feltüntetve, de — az első csoporthoz viszonyítva — 100—150 lelket kithettek. A 206 család lélekszáma tehát meghaladta az ezret.⁸³

A távozók nem mulasztották el jelenteni magukat a tanácsnál valami segítségért. A kunmadarasiak dátumnélküli kéréseiket ismerjük: nem mintha érdemeiket hánytorgatnák, de mivel a „madarasi helységnek igaz szolgálatú, fizető, a publicumot gyarapító lakosai“ voltak, valami segítséget kérnek, amit „bölts elméjekkel“ a tanácsbeliek hasznosnak ítélnének számukra.⁸⁴ A kisújszállásiaiak tenyészállatokat kértek: „Patsér-ra költözendő szegénységig közönségesen azon instálnak, hogy egy pár csödört és ugyan annyi bikákat adjon a nemes tanács nékiek. Mely instantiájok a pacsiri szegénységnek tekintetbe vétetődvén, egy csödör és egy bika részekre kimutattatott“.⁸⁵ A karcagiak már Bácskából folyamodnak a tanács segedelméért: „A patschéri pusztára lakni le ment lakosok azon instálnak, hogy az nemes tanács hozzájuk a beneficiumbul valamely segedelemmel lenni méltóztasson“. A tanács megértéssel határozza: „Az instánsoknak a közönségesből 1 mén ló és egy bika rendeltetik. Ha pedig parochia építéshez kezdenek, akkor jelentvén magokat, valamely segedelemmel ezen tanács magát lenni igéri“.⁸⁶ Hogy a karcagiak miért csak utólag kérik a tanács segedelmét, annak alább adjuk magyarázatát.

Az egyház se bocsátott el őket üres kézzel. Úrasztali kegy-szereket kaptak. A kisújszállásiaiak egy cin kannát, ezzel a felirattal: „1772. Privilegiált Nagy-Kun Kis-Ujszállási Reform. Sz. Eklésia készítette“, továbbá egy cin tálat és tányért, végül egy arannyal futtatott réz kelyhet.⁸⁷ A madarasiak két cin kannát kaptak; a kisebbik felirata: „Madarasi Sz. Eclésiáié 1736.“. a nagyobbiké pedig: „A madarasi reformáta szent Eklésiáié. Anno 1765.“⁸⁸

⁸² Kunmadarasi közs. lt. id. hely.

⁸³ Kisújszállási városi lt. Capsa K., Fasc. 4.

⁸⁴ Kunmadarasi k. lt. i. h.

⁸⁵ Kisújszállási tjkv. 1786. ápr. 8.

⁸⁶ Karcagi tjkv. 1786. jún. 19.

⁸⁷ Az 1819-i canon. visit. jkve. Ref. lelk. hív. Pacsér.

⁸⁸ Dévay-Gyarmati i. m. 30—31. l.

Az ugyanabból a helységből elköltözők közös útlevelet kaptak, melyeket a jászkun kerületek állítottak ki, a fentebb említett kimutatások alapján. Csupán a madarasiakét ismerjük, melyet a kerületek particularis gyűlése Jászberényben 1786. április 18-án adott ki 114 családnak, igazolva, hogy mind köz-, mind magántartozásaikat kifizetve, Omorovitza kamarai pusztára költözködnek. Az irat a családfők nevein kívül más személyi és vagyoni adatokat nem tartalmaz.⁸⁹

Búcsúvételük eddigi lakóhelyüktől semmi esetre se történhetett közömbös lélekkel. Ünnepeyes búcsúztatásukról ugyan nem tudunk — nem is valószínű, hogy volt ilyen —, de hogy ünnepeyes érzésekkel néztek végig még egyszer az örökre elhagyott hajlékon, az ismerős utcákon és elszorult szívvel tekintettek vissza, míg a tornyokat is el nem nyelte a kunsági puszta, azt kiolvashatjuk azokból a búcsúzó sorokból, melyeket a magistratusokhoz intéztek. Kifejezik hálájukat a tanács atyai jóságáért, példaadásáért, bocsánatot kérnek, ha valamilyen hibáztak s áldást kívánnak a tanácsra és az elhagyott helységre.

A kisújszállásiai búcsúvételéről Győrffy István ezeket írja: „Kisújszállást az emigránsok 1786. ápr. 12-én hagyták el. Szem nem maradt szárazon itt sem, amikor búcsúztak. Hiszen senki sem ment úgy el, hogy valaki hozzátartozóját itt ne hagyta volna! — Itt is átadták írásban a kiköltözők búcsújukat. Oros Ferenc uram írta a szép levelet, melyet tíz nap mulva tartott tanácsülésen olvastak fel: „Nemzetes bíró uram! s becsületes nemes tanács! Közregi igaz mondás: Az háladatlan embernél nincs nagyobb tereh a föld hátán, mely mondásnak igazságát, mivel világos igaz, nemis szükség hosszasan mutogatnom. Negyvenhat esztendeje mióta ezen közönséges társaságnak tagjává lettem; megesmérem, melynek jótéteményeit az idő alatt tapasztaltam. Azért is nem akarván magamat a háladatlan s haszontalan földnek terhei közül valónak lenni, minekutánna Bácsérre szándékozom el indulni, az idén oda menendő néppel együtt háladatlan nem akarok a nemes tanácstól elmenni“, stb. Ezután bocsánatot kér, ha netalán vétkezett a nemes tanács ellen, áldást, virágzást kér a szülővárosára. „Ezen búcsúzó levél a nemzetes tanács előtt felolvastatott, kedvesen vétetett. Az egész elment községnek búcsúzása és elindulásoknak s tőlünk való megválásoknak örök emlékezetére azon búcsúzó levél archivumba tétetett.“ — Tóth János uram búcsúlevelét versben írta meg: „Negyvenöt esztendő miolta itt laktam — Sok utazásokkal kelmetekkel voltam — Hidegen mele-

⁸⁹ A neveket az útlevél, kevés eltéréssel, ugyanolyan sorrendben vette fel, mint ahogy az előljároság kimutatása tartalmazza. Pár új név is van benne. — Kunmadarasi k. lt. i. h.

gen gyakorta szenvedtem — Hogyha hibáztam, bocsássák meg nekem“, stb.⁹⁰

Reánk maradt a kunmadarasiak búcsúlevele is, mely valamennyiőjük nevében adatott át a tanácsnak. A búcsúvétel ünnepeles érzései megkapóan tükröződnek benne.⁹¹

Mivel a kivándorlók nem mind egy helységről valók, eltávozásuk se egyszerre s egy időben történik. Sőt az egy helyről indulók se együtt, hanem csoportokban kelnek útra.

Az első csoport éppen egy esztendővel hamarabb ment le, mint kellett, illetve szabad lett volna. Ezeknek emlékét őrzi az omoroviczai anyakönyv első kötetének eleje, mely a pusztának 1786-ban történt betelepítését megelőző időről örökít meg anyakönyvi eseményeket. A szülöttek és elhaltak anyakönyve így kezdődik:

„A születetteknek laistroma.

Mig predikátor nélkül vóltanak, születettek és a szomszéd helységekben meg keresztelettek im e következendők.

Anno 1785.

Beke Péter fia János

Nagy Bálint leánya Sára

⁹⁰ Györffy i. m. 153—154. l.

⁹¹ „Nemes Magistratus nekünk érdemünk felett kegyes uraink! Mind eddig is, nem a mi érdemünkhöz, hanem a magok szeretetéhez méréselve, reménységünk felett tapasztaltuk nemzeti urainknak bennünket sokszor boldogító jótéteményeket; most újra is tisztelő szívvel, ugyan azon szeretethez támaszkodván, mertünk edgyet kérni az uraktól: hogy velünk magok kegyessége szerént, gondolatunk felett, újra is jól tenni méltóztassanak; mutatván bennünk Istenünket követő munkájokat, midőn boldogították, a mint tsak tudják és bírják azokat, akik nem érdemlik. — Ezen bizodalmas vallástételünkhöz ragasztyuk siránkozó butszuzásunkat, melly szerént örök tisztelettel köszönnyük, emlegettyük mindenek előtt e földön, sőt Isten eleibe tanúbizonyásgul bé is mutattyuk az egben nemzeti urainknak erántunk mutatott atyáskodásokat, melly szerént lelkünkre nézve az idvességnek minden eszközeit, tisztán az isteni jelentés szerént, apostoli lélekkel tellyes tanitok és magok remek pelda adások által nekünk ki szolgáltatták: testünkre nézve pedig ez kedves hazának világi életünkre néző minden javait velünk az elégségig közlötték. Kérünk zokogó szívvel engedelmet, ha talám annyi sok jóért valamikor gonosszal fizettünk volna: és kívánnyuk, hogy az isteni munka erőlködjön nemzeti urainkat és áldott maradékaikat úgy boldogittani, hogy mi kitsinyek legyünk mindenkor kimondani, apostoli penna leirni, sőt angyali elme meg fogni. Nints egyéb hátra, hanem hogy e mi bujdosó társaságunk, ez édes hazának igaz első szülötte, meg áldva mehessen el és az áldo, a meg áldott is, mind ketten firol fira áldva is maradjanak, mig nem ujra edgy örökös hazát edgyütt ülnének az égben mind örökké. Maradunk a nemes magistratusnak alázatos szolgálai Omorovitzára költözök.“ Kunmadarasi közs. H. id. hely.

Béres János leánya Katalin
 Szabó Péter fia István
 Boros Mihály leánya Sára
 Balogh Ferenc leánya Sára
 Pap Kováts András leánya Sára
 Dobozi István leánya Katalin
 Dobos György fia István

Anno 1786.

Kóti János leánya Katalin
 Czina János leánya Katalin“
 stb.

„A megholtaknak lajstroma

Mig predikátor nélkül vóltanak: megholtak im e követ-
 kezendők.

Anno 1785.

Beke Péter leánya Sára 16 eszt.
 Pap András leánya Sára 2 eszt.

Anno 1786.

Vitaris János fia István 4 eszt.
 Vitaris János leánya Mária 1 eszt.
 Szabó Mihály fia Ferenc 1 eszt.“
 stb.

A bejegyzések Halasi Gózon Józsefnek, az omoroviczai első lelkésznek kezeírása, aki hivatalát 1786 őszén foglalta el.⁹²

Kik voltak és honnan kerültek ide e nevek viselői? A kérdés megfejtése egyszerű. Vegyük elő a jelentkezettek névsorait s abban az összeírásban, melyet a budai deputáció nyújtott be a kamarához, a karcagiak közt megtaláljuk őket, kivéve Dobos Györgyöt. Sajnos, valamennyiőjük nevét nem ismerjük, de ennyiből is megállapíthatjuk, hogy az előre leköltözött csoport nagyobb részt karcagiakból állott. E mellett bizonyít az is, hogy azért a segítségért, melyet a madarasiak és kisújszállásiak még otthonlételük alatt kértek, a karcagiak csak Bácskából folyamodnak a tanácshoz. Talán az 1786 tavaszán eltávozóik nem érezték magukat illetékeseknek a már leköltözöttek nevében is megfolyamodni ezt a segítséget, vagy pedig attól tartottak,

⁹² Az anyakönyv első bejegyzései nincsenek keltezve, így az összehasonlításnál az 1785. évi, valamint az 1786. év legelső néhány bejegyzésre kell szorítkoznunk, nehogy bevonjunk az összehasonlításba olyan neveket is, melyeknek viselői csak 1786. április végén, a rendszeres telepítéskor érkeztek meg.

hogy mivel nincsenek már az összes jelentkezettek együtt, nem venné kérelmüket a tanács komolyan.

Ez a csoport körülbelül a kunhegyesiekkel egy időben s lehet, hogy velük együtt is költözött le 1785 tavaszán, de nem Feketityre mentek, hanem arra a Pacsérra és Omoroviczára, melyek átengedését küldöttségeiknek a zombori adminisztráció még a tél végén kilátásba helyezte.⁹³ Vannak köztük olyanok is, akiket Válovits azon 33 család között írt össze, akik Karcagról a kunhegyesiekkel közös településre készülődtek. Korai lejövetelüket semmiképen nem szabad külön megmozdulás eredményének tekinteni, mivel neveiket a többi, ekkor még otthon levő jelentkezővel együtt találjuk az összeírásokban. Persze, a két pusztát átengedésének kérdése ekkor még nem dőlt el, sőt a hivatalok előkészítő munkája meg sem kezdődött. Így e korai leköltözötték a legnagyobb bizonytalanságban vannak.

A telepítés irataiban, nevezetesen a zombori adminisztráció jegyzőkönyvében 1785. június 25-én találkozunk velük először, amikor is a kamarai igazgatóság Bartal intézőt megbízza, hogy a már kimért, de még betelepítetlen pacséri 26 sessió kaszálóit az Apostagról és Karcagújszállásról jött telepeseknek szénarész vagy fizetés mellett adja ki lekaszálni. Ha pedig igaz, hogy a pacséri rácok a füvet, engedély nélkül részint lekaszálták, részint letiportatták barmaikkal, akkor a kártételt vizsgálja ki, az apostagiaknak és karczagújszállásiaknak pedig adjon másutt kaszálni valót.⁹⁴ Számuk nem jelentéktelen: 72 család. Az apostagiak nem lehettek sokan, többé nem hallunk róluk. Kitészik a jegyzőkönyvből az adminisztráció jóindulata, mellyel felkarolja bizonytalan sorsukat. Majd jelenti megérkezésüket a kamarának is, 1785. június 30-án: „... számos család a felsőbb hatóságokhoz fordult ezek — t. i. Pacsér és Omorovicza puszták — elnyeréséért, 72 család pedig, ennek reményében minden javaival, előzetes tudomásunk nélkül, egészen ide költözött“. Felveti annak gondolatát, hogy e családokat jó lenne Pacséron elhelyezni még az esetben is, ha a jászkunságiak többi része elutasításban részesülne és a két pusztát birodalmi bevándorlóknak tartatnék fenn.⁹⁵

A kamara rosszalását fejezi ki, hogy az adminisztráció ezt a 72 családot felvette úgy, hogy róluk nem küldött be előzetes kimutatást s nem gondolt arra, vajjon előbbi lakóhelyükről szabályszerűen elbocsátattak-e?⁹⁶

Az adminisztráció 1785. aug. 4-én jelenti a kamarának.

⁹³ Lásd Stráássay provizor 1785. máj. 1-én kelt igazoló sorait s idevágó fenti előadásunkat.

⁹⁴ O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2547. 81. Ans. No. 21.

⁹⁵ O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2546. 75. Ans. No. 1.

⁹⁶ U. az.

hogy az előre lejtött 72 család Pacserra telepedett s végleges elhelyezésüket is ide kéri. Utasítást kér, hogy mi történjék velük: letelepítse-e őket, vagy visszaküldje előbbi lakóhelyükre?⁹⁷ Majd (aug. 19-én) azt a gondolatot veti fel a kamarának, hogy el lehetne őket véglegesen helyezni a Feketityen kimaradt 10 üres session. Amit azonban a kamara sietve elutasít azzal, hogy még nincs tisztázva régi lakóhelyükről való elbocsátásuk.⁹⁸

Ügyekben végül is nem történt semmi különös intézkedés és elhelyezésük kérdése összeolvad az 1786 tavaszán érkezőkével s az ekkor érkező újabb karcagiakkal együtt Omoroviczán találják meg végleges helyüket. Nevüket ott olvassuk Omorovicza első lakosai között. Anyakönyvi eseményeiket pedig Halasi Gózon József lelkész az általa kezdett első anyakönyv elejére útolag feljegyzi.

Hogy a karcagiak többi része 1786 tavaszán pontosan mikor jött le, nem tudjuk. Homály fedi a jászkisériek távozásának körülményeit is.

A kunmadarasiak mind egy útlevelén szerepelnek, lehet, hogy egyszerre is indultak el.

A kisújszállásiak indulása — Gyórfy szerint — két csoportban történt: 1786. április 12-én és május 30-án. De ez nem biztos. Tény, hogy a tanács ezeken a napokon állította ki részükre kötelességeik lerovásáról az igazolást, tehát adta meg nekik az absolutionalist; de ez még nem útlevel, mert e kimutatást a tanács „a tekintetes és nemes districtusoknak pro confirmatione“ terjeszti be s csak ennek alapján született meg az útlevel. Hogy ezt mikor kapták kézhez az emigránsok, nem tudjuk. A két dátum alatt kelt kimutatás mindenesetre feljogosít annak feltételezésére, hogy legalább két csoportban kelték útra.

Van annak is nyoma, hogy némelyek le akartak már költözni 1785 őszén.⁹⁹ De ez csak egyesek terve maradt, megvalósulásáról semmit se hallunk.

Elindulásuk és megérkezésük napjait tehát pontosan meghatározni nem tudjuk, se azt, hogy útjuk merre vitt s hogyan telt el, csupán csak azt, hogy indulásukra a jelt, az említett január 26-i rendelet alapján, Ürményi adminisztrátornak az a levele adta meg, mely felhívta őket, hogy húsvét körül igyekezzenek leköltözni. Azt nem tartjuk valószínűnek, hogy az ünnepeket úton töltötték volna, inkább azt, hogy csak azok elmúltával indultak el (ápr. 16—17. után). Zömüknek 1786. április hó legvégén és májusban kellett érkeznie; egyes csoportok

⁹⁷ O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2547. 83. Ans. No. 5.

⁹⁸ O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2547. 83. Ans. No. 21.

⁹⁹ A jászkun kerületek 1785. november 15-i particularis gyűlésének határozata. Kunmadarasi k. lt. i. h.

jöttek később is. Erről maga a zombori adminisztráció a helytartótanácsához (1789. szept. 21-én) intézett felterjesztésében így nyilatkozik: „Pacsér és Omorovicza kamarai helységekre az ott lévő belföldi magyar családok még 1786. májusában és következő hónapjaiban telepítették“.¹⁰⁰ Megjegyzendő, hogy a pacséri anyakönyvben az első keresztelés 1786. május 10-én, az első temetés május 3-án van bejegyezve. A halottak anyakönyve pedig ezzel a fejléccel kezdődik: „Nomina in neoplantata ecclesia refor. Patsériensi defunctorum et sepultorum ab anni 1786. die 1. Maii“. A pacséri telep történetét így számíthatnánk 1786. május 1-től, de azzal a megjegyzéssel, hogy az első lakosok ekkor még nincsenek ott mind, mivel 30 családot a kisújszállási tanács csak május 30-án bocsát el s ezek nem érkezhettek meg előbb június közepénél. Az előadottakból világosan kitűnik, hogy a két község alapítását nem lehet egy meghatározott napra rögzíteni, mert a pusztákat megülő legelső új lakosok levonulása csoportokban s nem egyszerre, hanem több hét leforgása alatt történt. Ha azonban az elmúlt idők jelesebb eseményeit megünnepelni szerető utókor megemlékezését mégis egy valamely naphoz kívánná fűzni, legkevesebbet akkor tévedne, ha április 24-re esne választása, mert az első csoportok ekkörül kezdenek szállingózni — nem szólva a már ott levő 72 családról —, de meg egyébként is ettől a naptól kezdődnek az új lakosok jogai a zomboriak bérletéből kikerülő két pusztán.

A felsőbb rendelkezések nem terjeszkedtek ki annak meghatározására, hogy a több helységből származó csoportok új lakóhelyükön hogyan helyezendők el. Láttuk, hogy a 72 két családból álló első csoport ideiglenesen Pacséron szállt meg, végleges helye pedig Omorovicza lett. Az előkészületekről maradt feljegyzések e kérdést nyitva hagyják. Pl. a karcagi tanácsjegyzőkönyvek az onnan távozni akarókat pacséri pusztára szándékozónak is mondják, holott azok Omoroviczára kerültek. A kisújszállási tanácsjegyzőkönyvekben viszont Pacsér neve áll előtérben. Az iratok általában, egy kalap alá vonva az egész tömeget, „pacséri és omoroviczai pusztákra“ menendőknek említik gyakran őket. Úgy látszik, ezt a kérdést saját hatáskörben maga a zombori adminisztráció intézte el, ügyelve arra, hogy az egy helyről jövők együvé kerüljenek. Az indulás időpontjára az adminisztráció ezt már eldöntötte, mert a madarasiak Omoroviczára passuáltatnak s mint „Omorovitzára költözők“ búcsúznak el a tanácstól, a kisújszállásiak pedig „Bács Ér pusztának megülésére“ kapnak elbocsátást a magistratustól.

A kisújszállásiak mind Pacsérra, a karcagiak, kunmadarasiak és jászkisériek viszont Omoroviczára kerülnek, neveik itt szerepelnek az első lakosok között. De nem mindenkié, aki

¹⁰⁰ O. L. Imp. C. H. 1789. f. 136. p. 5.

jelentkezett, mert elég sokan meggondolták magukat s nem költöztek le, olyannyira, hogy a két puszta, melyek pedig először szüknek látszottak részükre, még máshonnan jövőknek is jut hely.

A jelentkezettek és az első lakosok névsorainak egybevetéséből megállapítható, hogy a kisújszállási elbocsátottak majdnem mind leköltöztek Pacsérra s ezáltal Kisújszállás népessége kb. 200 családdal s több, mint 1000 lélekkel csökkent, ami összlakosságának mintegy 20%-át tette ki.

A kunmadarasi elbocsátottak neveit is majdnem mind megtaláljuk az omoroviczai első lakosok között, ami Kunmadaras részére kb. 100 családnak és mintegy 500 léleknek elvesztését jelentette. Összlakossága nyolcadrészenek felelt ez meg.

Omorovicza első lakosai közül 120-ig való családról tudjuk megállapítani, hogy Karcagról jöttek és mintegy 30 családról a jászkiséri eredetet. E két helység összlakosságának esökkenése tehát nem érte el a 10%-ot.¹⁰¹

¹⁰¹ Thirring (i. m. 112. l.) 1787-ben Kisújszállás lakosságát 851 családban 4493 léleknek, Kunmadarasét 661 családban 3695 léleknek, Karcagét 1401 családban 7216 léleknek, Jászkisérét 521 családban 2764 léleknek mondja. Számításunkat ezekhez az adatokhoz viszonyítottuk.

VI. FEJEZET.

Az új telepek.

A három új község történetének napjainkig való végigvezetése kívül esik dolgozatunk keretein, mely kimondottan településük történetének tárgyalását tűzte ki célul. Így Feketehegy, Omorovicza és Pacsér történetéből ide nem tartozik több, mint az új lakosok elhelyezkedésének és meggyökerezésének leírása.

Az az egyöntetűség, melyet föntebb az előkészítő munkákban és a leköltözésben láttunk, folytatódik az elhelyezkedésnél is. A leköltözött népelemek egyforma módozatok és feltételek szerint nyernek elhelyezést a három új telepen. Beneficiumaik és kötelességeik — nem számítva kisebb eltéréseket — ugyanazok. A kapott földek fekvése és minősége egyforma: a termékenyebb alsóbácskai földekkel szemben a magasabb és kevésbé termékeny Telecskán vannak s ennek megfelelően telekállományukat is megegyező módon kapják. A terület a kincstár tulajdona, így mind a három telep a kamara földesúri hatalma alatt áll.

Végül ugyanazt a változást mutatja társadalmi és vagyoni helyzetük is: amaz visszaesést, emez pedig emelkedést. Az új telepek lakosai — kivéve azt a keveset, akik vármegyés helyekről jöttek — a Jászkunság szabad tagjai voltak, most pedig valamennyien jobbágyok, a kamarának mint földesúrnak jobbágyai lettek. Ezért a visszaesésért anyagi javakban találták meg kárpótlásukat. Jászkunsági lakóhelyeiken majdnem mindnyájan szegénységben éltek, itt pedig kedvező anyagi helyzetbe kerülnek.

A feletet arra a kérdésre, hogy településük sikerült-e, vagy nem, tehát meggyökerezésük legkézzelfoghatóbb jeleit, autonóm egyházi életük területén találjuk meg leginkább, így ezt részletesebben tárgyaljuk, mert a telepések áldozatkészségére, céltudatos együttműködésére leginkább itt volt szükség. Itt nehezettek rájuk, napi gondjaikon felül, a legjelentősebb terhek, a legnagyobb közös feladatok s ezek megoldásának mi-

kéntje kézzelfogható bizonyíték meggyökerezésük kérdésében.

Már itt megjegyezzük, hogy a három új egyházközséget s ugyanígy az idegenajkú bácskai ref. egyházakat is, a dunamelléki ref. egyházkerület kecskeméti tractusába sorozták be. A kecskeméti egyházmegye egykorú jegyzőkönyvében ezt olvassuk erről: „Miután Bács megyében néhány uradalom és kisebb birtok új település számára jelöltetett ki, ezek Ő Felsége II. József parancsából nagyobb részben németeknek adattak; minthogy a betelepülők között sokan vannak reformátusok, a tekintetes zombori kamarai igazgatóság levéllel kereste meg Őnagyságát, id. Ráday Gedeon bárót, hogy Őnagysága gondoskodjék a német nemzetiségű református jövevények számára a német nyelvben járatos prédikátorok kirendeléséről. Őnagysága ez ügyet a mi egyházkerületünkhöz tette át, valamennyi Bács megyei egyházközség a mi igazgatásunk, a kecskeméti egyházmegye és így valamennyi lelkipásztor a mi kormányzásunk alá rendeltetett“.¹ Az 1801. évi szalkszentmártoni kerületi gyűlés csatolta át őket az alsóbaranyai tractushoz, hova ma is tartoznak.

1. Feketehegy.

A puszták felmérése; Köröskényi mérnök jelentése; az első lakosok. — Üresen maradt sessiók. — Utántelepülők; a lélekszám emelkedése. — A község elhelyezése; építkezési gondok; a határ felosztása. — Beneficiumok — szolgálmányok. — A kezdeti nehézségek elmérgesedése. — Becsületkereső küldöttség. — Fekete-Tó állítólagos pusztá nevének felmerülése; e név eredete; oda irányuló áttelepülési terv s az ezt kérő második deputáció. — Panaszkodó beadványaik az uralkodóhoz. — Jobbágyszolgálmányaik megtagadása s a hatóságok erélyes fellépése. — Kunhegyesre visszatérők. — Nehezen kibontakozó egyházi életük hű tükörképe a bajoknak.

A nagyobbbrészt Kunhegyesről jött telepések Feketity és Velity pusztákon, valamint a verbászi remanentialis területen, mely Parasztinác és Kis-Dobra puszták maradék részéből állott, előzetes mérnöki felosztás szerint helyezkedtek el. E munkálatokat Köröskényi Mihály kamarai mérnök végezte, kit a zombori kincstári jószágigazgatóság 1785. január 8-án Zomborba rendel a szükséges megbeszélésekre. A terület felosztásával kapcsolatos kérdések eldöntése végett maga Ürményi adminisztrátor is kiment a helyszínre március 2-án² Köröskényi

¹ Esze Tamás ref. lelkész úr közlése.

² O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2542. 44. Ans. No. 20. és Fasc. 2543. 57. Imp. No. 17.

1785. július 9-én tett jelentést munkája eredményéről s ebből megtudjuk, hogy a verbászi maradék földet 3729, Feketity pusztát 6681, Velity pusztát pedig 3288 hold, az egész területet tehát 13.298 hold nagyságúnak találta. A negyedosztályúnak értékelt földből 1200 □-ölet vett egy holdra s így az egész terület 218 sessiót adott ki. Egy sessióra 38 hold szántót, 22 hold kaszálót és 1 hold belső telket, összesen tehát 61 holdat számított. Fél telekre 19 hold szántó, 11 hold kaszáló esett, negyed telekre pedig ennek fele. A belső telek az utóbbiaknál is 1 hold lett. Az egész terület $\frac{1}{3}$ része — 72 sessió — közlegelőnek maradt. A többi 146 sessióból 2 sessiót közterületnek, 4 sessiót pedig javadalmi célokra, szabadteleknek hagyott ki, nevezetesen: a lelkész részére 1, az uradalmi mézszárszékhez 1, a község közsükségeire 1, a jegyzőnek $\frac{1}{2}$ és a tanítónak $\frac{1}{2}$ sessiót. A telepek között kiosztásra kerülhetett tehát 140 egész telek.³

Pontos kimutatást készített Köröskényi arról is, hogy a telkeket kiknek osztották ki s az illetők mekkora állatállománnyal rendelkeznek. A július 11-én kelt conscriptio az új telep kialakulásának igen fontos irata, ezért szószerint közöljük és Köröskényi adatai után egy külön oszlopban feltüntetjük, hogy ki honnan jött.

„Conscriptio“⁴

incolarum praedium Feketity impopulantium, nec non facultatum, boum utpote jugalium, equorum curriferorum armentarium, item et succrescentium pecorum, nec non pecudum, pro distributione sessionalium constitutivorum, et respective inventione geometrica. Die 11. Julii 1785 in facie loci peracta.

No.	Nomen et cognomen	Sessionale constitutivum	N u m e r o					Honnan jött?	
			Boves jugales	Equi curriferi	Equi armentales	Pecora armentalia sen succrescentia	Pecudes Setigeri Oves		
1.	Sipos György	1	—	4	—	3	3	—	Kunhegyes
2.	Margity Mihaly	1	4	—	—	2	2	—	?
3.	Kasza Mihály	$\frac{1}{4}$	—	—	—	—	—	—	Kunhegyes
4.	Josa Istvan	1	2	4	—	2	2	—	Kunhegyes
5.	Ats Istvan	$\frac{1}{4}$	—	—	—	—	1	—	Kunhegyes
6.	Josa János	1	4	—	—	8	6	—	Kunhegyes
7.	Kelemen Istvan	$\frac{2}{3}$	—	3	—	3	1	—	Kunhegyes
8.	Gönczy Pál	$\frac{2}{4}$	2	—	—	2	3	—	Kunhegyes

³ O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2547. 83. Ans. No. 5.

⁴ O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2547. 83. Ans. No. 21.

No.	Nomen et cognomen	Sessionale constitutivum	N u m e r o				Pecudes		Honnan jött?
			Boves jugales	Equi curiferi	Equi armentales	Pecora armentalia sen succrescentia	Setigeri	Oves	
9.	Monar Ferencz	1	6	—	—	—	2	17	Kunhegyes
10.	Szilágyi István	1	4	—	—	1	6	—	Kunhegyes †
11.	Balogh János	1	4	3	—	6	2	24	Kunhegyes
12.	Győrfi János	1/4	—	—	—	—	—	—	?
13.	Josa Istvan	1	—	3	—	4	2	—	Kunhegyes
14.	Josa Ferencz	1	—	4	—	3	2	—	Kunhegyes
15.	Szabo János	1/4	—	—	—	3	2	—	Kunhegyes
16.	Óri Istvan	2/4	—	2	—	4	2	—	Kunhegyes
17.	Csoma György	2/4	—	2	—	—	2	—	Kunhegyes
18.	Balog Istvan	2/4	—	3	—	3	4	—	Kunhegyes
19.	Ondo Janos	1/4	—	—	—	—	—	—	Kunhegyes
20.	Fieze Mihaly	2/4	—	3	—	—	2	—	?
21.	Kotsits Ferencz	1	4	3	1	3	2	—	Kunhegyes
22.	Szabo Ferencz	1	2	2	—	2	2	20	Kunhegyes
23.	Juhasz Ferencz	1	—	4	—	2	4	13	Kunhegyes
24.	Kotsits Andras	2/4	—	1	—	3	2	—	Kunhegyes
25.	Öreg Kotsits Andras	2/4	—	1	—	3	2	—	Kunhegyes
26.	Toth Mihaly	1/4	—	—	—	—	—	—	Kunhegyes
27.	Nagy Péter	1/4	—	—	—	—	—	—	Kunhegyes
28.	Csoma Istvan	2/4	—	2	—	3	—	—	Kunhegyes
29.	Végső Pál	1/4	—	—	—	—	—	—	Kunhegyes
30.	Terög Istvan	2/4	—	2	—	2	2	4	Kunhegyes
31.	Balog Samuel	2/4	2	—	—	4	1	12	Kunhegyes
32.	Rapoti Istvan	1	—	3	—	1	1	—	Kunhegyes
33.	Rapoti András	1	2	4	1	2	3	—	Kunhegyes
34.	Gál Istvan	2/4	—	—	—	1	1	—	Kunhegyes
35.	Farkás György	1/4	—	—	—	—	3	—	Kunhegyes
36.	Varga Mihaly	2/4	—	1	—	2	2	—	Kunhegyes
37.	Farkás Istvan	2/4	—	3	—	5	4	—	Kunhegyes
38.	Varga János	2/4	—	3	—	1	8	—	Kunhegyes
39.	Szabo Mihaly	1/4	—	—	—	3	2	—	Kunhegyes
40.	Balogh Istvan	1/4	—	—	—	2	2	—	?
41.	B. Kotsits Andras	2/4	—	2	—	1	2	—	Kunhegyes
42.	Tar György	2/4	2	—	—	—	2	—	Kunhegyes
43.	Varga Andras	2/4	2	1	—	3	2	—	Kunhegyes
44.	Varga Péter	2/4	—	3	—	2	1	—	?
45.	Cseh Molnar Andras	2/4	—	2	—	4	—	—	Kunhegyes
46.	Bóros Istvan	1	—	3	1	—	—	—	Kunhegyes
47.	Nagy Istvan	2/4	—	2	—	2	1	13	Kunhegyes
48.	Kiss Andras	1	—	5	—	3	1	—	Kunhegyes
49.	Kőszegi János	1	—	5	1	4	2	—	Kunhegyes

No.	Nomen et cognomen	Sessionale constitívum	N u m e r o					Pecudes		Honnan jött?
			Boves jugales	Equi currieri	Equi armentales	Pecora armentalia seu suocrescentia	Setigeri	Oves		
50.	Buday János	2/4	—	3	—	—	—	—	Kunhegyes	
51.	Buday Andrasné	1/4	—	—	—	—	—	—	?	
52.	Szabo Janos	1	4	3	—	4	3	6	Kunhegyes	
53.	F. Toth Mihály	1/4	—	—	—	—	—	—	?	
54.	Ökrös Janos	2/4	—	4	—	—	—	—	Kunhegyes	
55.	Ökrös Mihaly	1/4	—	—	—	—	—	—	Kunhegyes	
56.	Szél Péter	2/4	—	3	—	2	—	—	Kunhegyes	
57.	Terebesi Mihaly	1	—	6	1	8	4	—	Kunhegyes	
58.	Pál Ferencz	1	6	—	—	10	3	—	Kunhegyes	
59.	Szitas János	1	4	—	—	1	2	—	Kunhegyes	
60.	Madaras Péter	1/4	—	—	—	—	—	—	Kunhegyes	
61.	Csete Ferencz	1	—	4	2	8	4	—	Kunhegyes	
62.	Kelemen Andras	1	—	5	3	5	4	—	Kunhegyes	
63.	Piros Peter	1/4	—	—	—	2	1	—	Kunhegyes	
64.	G. Balogh György	2/4	—	—	—	—	—	—	Kunhegyes	
65.	Vajo Ferencz	2/4	—	2	—	3	2	—	Kunhegyes	
66.	Nanasz Gergely	1/4	—	—	—	—	4	—	Kunhegyes	
67.	Kiss Nagy Mihaly	1	6	5	1	7	—	43	Kunhegyes	
68.	K Kovacs Janos	1	4	—	—	2	4	—	Kunhegyes	
69.	Saiti György	2/4	—	2	—	—	2	—	Kunhegyes	
70.	Ovary András	1/4	—	1	—	—	—	—	?	
71.	Ban Istvan	2/4	—	3	—	2	—	—	Kunhegyes	
72.	Gesztí Gergely	1	—	5	—	—	4	—	Kunhegyes	
73.	Polik Istvan	1	—	4	—	1	2	—	Kunhegyes	
74.	Pénzes Istvan	1/4	—	—	—	—	—	2	?	
75.	Pénzes Andras	1/4	—	—	—	—	—	—	Kunhegyes	
76.	Geczi Péter	1/4	—	—	—	—	—	—	Kunhegyes ?	
77.	Totth János	2/4	—	2	—	—	2	—	Kunhegyes	
78.	Kovacs Istvan	2/4	—	3	—	—	—	—	Kunhegyes	
79.	Orosz János	1/4	—	—	—	—	—	—	Kunhegyes	
80.	Ban János	2/4	—	—	—	—	—	—	Kunhegyes	
81.	Barta András	1/4	—	—	—	—	—	—	Kunhegyes	
82.	Horvath Joseff	2/4	2	—	1	2	1	—	Kunhegyes	
83.	Erdey Istvan	1	—	3	—	—	1	—	Kunhegyes	
84.	Szabo Mihaly	1/4	—	—	—	—	—	—	Kunhegyes	
85.	K Nagy Mihaly	1	—	4	1	4	1	—	Kunhegyes	
86.	Kovacs Samuel	2/4	2	—	—	8	1	—	Kunhegyes	
87.	Kovacs Istvan	1/4	—	—	—	3	1	—	Kunhegyes	
88.	Biro Mihaly	1/4	—	—	1	2	1	—	Kunhegyes	
89.	Ola István	1/4	—	—	—	—	—	—	?	
90.	Utsökös Mihaly	2/4	—	3	1	1	—	—	Kunhegyes	

No. Nomen et cognomen	Sessionale constitutivum	N u m e r o				Pecudes		Honnan jött?
		Boves iugales	Equi currieri	Equi armentales	Pecora armentalia seu succrescentia	Setigeri	Oves	
91. Fazikos Istvan	$\frac{2}{4}$	—	3	—	—	1	—	Kunhegyes
92. Bodi Mihaly	$\frac{3}{4}$	—	2	—	—	1	—	Kunhegyes
93. Biro Laszlo	$\frac{2}{4}$	—	2	1	2	3	—	Kunhegyes
94. Szendy Mihaly	$\frac{2}{4}$	—	2	—	1	—	—	Kunhegyes
95. Szendy János Öregh	1	2	3	1	3	2	15	Kunhegyes
96. Simon Herschl Judaeus	—	—	—	—	—	—	—	?
97. Erdős János	$\frac{2}{4}$	—	—	—	—	—	—	Kunhegyes
98. Szendy Janos Iffiu	1	2	3	1	3	2	12	Kunhegyes
99. Szikeli Janos	$\frac{1}{4}$	—	—	—	—	—	—	Kunhegyes
100. Toth Andras	$\frac{1}{4}$	—	1	—	1	—	—	Kunhegyes
101. Kadar András	$\frac{1}{4}$	—	—	—	—	—	—	Kunhegyes
102. Jakab Istvan	$\frac{2}{4}$	—	2	—	—	—	—	Kunhegyes
103. Borza Tamás	$\frac{2}{4}$	2	—	—	7	—	—	?
104. D Toth Mihaly	$\frac{2}{4}$	—	—	—	7	—	—	Kunhegyes
105. Szabo Istvan	$\frac{2}{4}$	—	2	1	—	3	—	Kunhegyes
106. Papp Janos	$\frac{2}{4}$	—	—	—	—	1	12	Kunhegyes
107. Zsurki Istvan	$\frac{2}{4}$	—	3	—	1	—	20	Kunhegyes
108. Rétsi Janos	$\frac{1}{4}$	—	—	—	—	—	17	Kunhegyes
109. Koris Istvan	1	—	3	—	2	2	—	Kunhegyes
110. Toth Mihaly	1	—	6	—	3	5	—	Kunhegyes
111. Balogh Janos	$\frac{1}{4}$	—	—	—	—	—	—	Kunhegyes
112. Atsi János	$\frac{2}{4}$	—	3	—	1	2	—	Kunhegyes
113. Kiss Pál	1	4	2	—	—	1	—	Kunhegyes
114. Simon Andras	1	—	4	—	2	2	—	Kunhegyes
115. Educillum dominale	—	—	—	—	—	—	—	—
116. Domus communitatis	—	—	—	—	—	—	—	—
117. Schola puerorum	—	—	—	—	—	—	—	—
118. Bator János	1	8	4	1	15	9	—	Kunhegyes
119. Terebesy András	1	4	—	—	2	1	—	Kunhegyes
120. Jambor György	1	4	—	—	1	1	—	Kunhegyes
121. Losanszky Istvan	$\frac{2}{4}$	2	—	—	5	2	—	Kunhegyes
122. Sipos Gergely	1	—	5	—	6	1	—	Kunhegyes
123. Pető Ferencz	$\frac{1}{4}$	—	—	—	1	1	—	?
124. Fehér György	1	—	6	—	—	7	—	Kunhegyes
125. Kiss Istvan	$\frac{2}{4}$	—	2	—	—	2	—	Kunhegyes
126. Szabo Andras	$\frac{2}{4}$	—	2	—	1	3	—	Kunhegyes
127. Szombaty János	1	—	5	—	1	—	—	?
128. Kalay János	$\frac{1}{4}$	—	1	—	2	—	—	?
129. Rósa Mihaly	1	—	4	—	—	3	—	Kunhegyes
130. Nagy Laszló	1	8	—	—	8	11	—	Kunhegyes
131. Nagy András	$\frac{2}{4}$	2	—	—	5	—	—	Kunhegyes

No. Nomen et cognomen	Sessionale constitutivum	N u m e r o					Pecudes		Houman jött?
		Boves jugales	Equi currieri	Equi armentales	Pecora armentalia sen succrescentia	Sedigeri	Oves		
132. Lody Mihaly	1	—	5	—	7	4	—	Kunhegyes	
133. Gere Mihaly	¼	—	—	—	4	1	—	Kunhegyes	
134. Kiss Mihaly	1	—	5	—	2	4	—	Kunhegyes	
135. Major Istvan	1	—	6	1	3	1	—	Kunhegyes	
136. Kovacs János	2/3	—	3	—	—	4	—	?	
137. Törés János	2/3	—	2	—	1	1	—	Kunhegyes	
138. Vegso György	1	—	4	—	5	1	—	Kunhegyes	
139. Vékony Istvan	1	4	—	—	—	—	—	Kunhegyes	
140. Pal András	1	4	—	—	2	5	—	Kunhegyes	
141. Lőrincz György	1	6	—	—	6	2	—	Kunhegyes	
142. Kiss Gergely	1	—	3	—	1	4	—	Kunhegyes	
143. Balogh Janos	1	—	4	—	—	—	—	?	
144. Domus parochialis	—	—	—	—	—	—	—	—	
145. Macellum.	—	—	—	—	—	—	—	—	
146. Schola puellarum	—	—	—	—	—	—	—	—	
147. Kudar András	2/3	—	—	—	—	—	—	Kunhegyes	
148. Horvath Mihaly	¼	—	—	—	—	—	—	Kunhegyes	
149. Gönczy János	2/3	—	3	2	—	1	—	Kunhegyes	
150. Nagy Péter	¼	—	—	—	2	1	—	Kunhegyes	
151. Kudar György	¼	—	—	—	—	1	—	?	
152. Kiraly János	¼	—	—	—	3	—	—	Kunhegyes	
153. Szasz Mihaly	2/3	—	3	1	—	—	—	Kunhegyes	
154. Siposs Ferencz	2/3	—	3	1	1	—	—	?	
155. Végh Istvan	¼	—	—	—	1	1	—	Kunhegyes	
156. Szihalmi Istvan	2/3	—	3	1	3	4	—	Kunhegyes	
157. Végh György	¼	—	—	—	—	2	—	Kunhegyes	
158. Győri Istvan	¼	—	—	—	2	1	—	Kunhegyes	
159. Konez Mihalné	2/3	—	2	—	—	—	—	Kunhegyes	
160. Muranyi Mihaly	1	—	3	2	—	—	—	?	
161. Süveges Abraham	1	—	4	2	3	4	—	Tiszabura ?	
162. Domus notarialis	—	—	—	—	—	—	—	—	
163. Quaestor	—	—	—	—	—	—	—	—	
164. Barna Istvan	1	4	—	—	5	4	—	Tiszabura ?	
165. Tarko János	1	6	3	—	8	7	30	Tiszabura ?	
166. Batsi Ferencz	1	6	3	2	10	18	34	Tiszabura	
167. Olah János	1	8	4	3	18	19	30	Tiszabura ?	
168. Batsi Janos	1	4	3	—	8	13	32	Tiszabura ?	
169. Baksa Mihaly	1	4	4	—	6	6	22	Tiszabura ?	
170. Nyergess Martony	1	6	—	—	5	4	—	Tiszabura ?	
171. Fulep Istvan	1	4	4	—	6	4	—	Tiszabura ?	
172. Veszey Istvan	1	4	4	—	3	5	—	Tiszabura ?	

No.	Nomen et cognomen	Sessionale constitutivum	N u m e r o				Pecudes		Honnau jött?
			Boves lugales	Equi curriferi	Equi armentales	Pecora armentalia sen sucrescentia	Setigeri	Oves	
173.	Botlik Istvan	1	4	3	—	4	6	—	Tiszabura ?
174.	Lakatos Istvan	1	—	4	—	6	6	—	Kunhegyes
175.	Lukats János	1	8	3	2	4	5	26	Tiszabura ?
176.	Lukats Mihaly	1	4	2	—	3	3	—	Tiszabura ?
177.	Balas Mihaly	1	4	—	—	8	3	—	Tiszabura ?
178.	Pal Ferencz	1	4	3	—	1	2	36	Kunhegyes
179.	Kiss Szabo Andras	1	4	2	—	2	6	23	Kunhegyes
180.	Kiss Peter	2/4	—	3	—	—	5	37	Kunhegyes
181.	Szabó János	1	—	4	—	1	2	—	?
182.	Sapi Istvan	1	4	—	—	6	2	4	Kunhegyes
183.	Bordas Istvan	1	—	5	1	1	—	—	Kunhegyes
184.	Gere Istvan	1/4	—	—	—	—	2	—	Kunhegyes
185.	Kiraly Andras Iffiu	1/4	—	—	—	2	—	—	Kunhegyes
186.	Végh Mihaly	1/4	—	—	—	—	—	—	Kunhegyes
187.	Kiraly András	2/4	—	3	—	—	2	—	?
188.	Kovacs Mihaly	2/4	—	2	—	—	1	—	Kunhegyes
189.	Kesztey Mihaly	1	2	—	—	2	3	—	Kunhegyes
190.	Kotta János	1/4	—	—	—	—	2	—	Kunhegyes
191.	Szabó Mihaly	1	—	5	—	—	—	—	Kunhegyes
192.	Vaida Mihaly	2/4	—	—	—	3	—	—	Kunhegyes
193.	Kiraly Istvan	2/4	—	3	—	—	2	—	?
194.	Vörös János	1/4	—	—	—	—	—	—	?
195.	Hegedis János	1	4	—	—	3	3	—	Kunhegyes
196.	Kiss András	2/4	—	3	—	5	2	—	Kunhegyes
197.	Kiss János	1/4	—	—	—	—	—	—	Kunhegyes
198.	Kun Janos	1	—	4	—	2	3	6	Kunhegyes
199.	Kun Ferencz	1/4	—	—	—	—	—	—	Kunhegyes
200.	Kulesar Janos	1/4	—	—	—	—	1	—	Kunhegyes
201.	Halapy Istvan	2/4	—	3	—	1	2	—	?
202.	Kovacs György	2/4	—	2	—	5	2	—	?
203.	Domus quarterialis	—	—	—	—	—	—	—	—
204.	Perlaky Sándor	1	6	2	—	2	2	7	?
205.	Kovacs Ferencz	2/4	—	2	—	1	—	—	Kunhegyes
206.	Toth Joseff	1/4	—	—	—	—	—	—	Kunhegyes
207.	Borbely Marton	1	—	3	—	2	—	—	Kunhegyes
208.	Böndö Istvan	1/4	—	—	—	—	—	9	Kunhegyes
209.	Révisz János	2/4	—	3	—	2	2	—	Kunhegyes
210.	Kasza Mihaly	1/4	—	—	—	—	—	—	?
211.	Bonis András	1/4	—	—	—	1	2	—	?
212.	Barna Martony	1/4	—	—	—	—	—	—	?
213.	Révisz Istvan	1/4	—	—	—	1	1	—	?

No. Nomen et cognomen	Sessionale constitutivum	N u m e r o					Peendes		Honnan jött?
		Boves Jugales	Equi currieri	Equi armentales	Pecora armentalia sen succrescentia	Setigeri	Oves		
214. Toth Istvan	¼	—	—	—	—	2	—	Kunhegyes	
215. Szalay Istvan	¼	—	—	—	2	—	—	?	
216. Bonis Andras Öreg	¼	—	—	—	2	2	—	?	
217. Lőrencz Mihaly	¼	—	—	—	—	—	—	?	
218. Gere Pál	¼	—	—	—	—	—	—	Kunhegyes	
219. Paraso János	2/4	—	3	—	1	2	—	?	
220. Szél Gaspar	¼	—	—	—	—	—	—	?	
221. Érsek Péter	1	4	5	3	10	9	—	?	
Communitas	1	—	—	—	—	—	—	—	
Macellum dominale	1	—	—	—	—	—	—	—	
Parochus loci	1	—	—	—	—	—	—	—	
Notarius	2/4	—	—	—	—	—	—	—	
Ludi magister	2/4	—	—	—	—	—	—	—	
Pro advenientibus et remansis colonis supersunt	10	—	—	—	—	—	—	—	
Summa	144	214	369	41	445	419	526		

Signatum ut supra

Michael Köröskényi mp.
jur. geometra.⁵

Mivel a telekigénylések mértékét ugyanúgy ismerjük, mint a tényleg kiosztott földek nagyságát, megállapíthatjuk,

⁵ A nevek írásánál sok hibát látunk, nemcsak az ékezetek hiányát, de lényeges elírásokat is. A Válovits-féle összeírással egybevetve ezt a conscriptiot, nem lehet vitás, hogy a Monar név Molnárt, a Kotsits Kocsist, a Terög Törököt, a Nanasz Nánásit, a Geczi Gesztyt, az Utsökös Üstököst, a Losanszky Lossonezyt, az Atsi Átsot, a Kovacs Kovácsot, a Kesztey Geszteyt, stb. jelent. Feltűnő, hogy az összeírásban a 161—179. sz. alatti telepesek rendelkeznek legtekintélyesebb vagyonnal. Valamennyien 1—1 sessió földet is kaptak. Köztük Oláh János az új telep leggazdagabb embere; ha vagyoni helyzetüket az állatállományból ítéljük meg. Neveiket — egypár kivétellel — a Válovits által összeírt kunhegyesi jelentettek közt nem találjuk meg. Ellenben köztük van az a szintén vagyonosabb, Bátsi Ferenc, akiről biztosan tudjuk, hogy Tiszaburáról származott. Ennélfogva valószínűnek tartom, hogy a jelzett szám alatti nevek zöme azokat a tiszaburai családokat rejti, akiknek leköltözéséről a pusztánál többet alig tudunk.

hogy az uralkodó rendelkezése érvényesült a telekállomány kijelölésénél, nem pedig az igénylők, gyakran nem éppen szerény kívánsága és mindenki csak vagyoni helyzete és munkateljesítő képessége szerint kapott földet. Hiába kértek tehát némelyek 2 sessiót is, egynél többet senki nem kaphatott. Egy-egy sessiót 80 család kapott, felet 69, negyedét 62. Főleg az ígás állatok mennyisége döntötte el, hogy ki mennyit kapjon. Aki ilyenekkel nem rendelkezett, az csak negyed telket kapott, kivéve a sokgyermekes családokat, akiknél a sok munkás kéz elegendő erőt jelentett fél sessió megművelésére is. A 211 családnak kiosztottak így 7800 hold szántó és kaszáló területet, ehhez járult a közlegelő használata és a belső telek. A 212. család, az összeírás 96. sorszáma alatt felvett Herschl Simon zsidó, nem kapott földet.

Bár senki sem kapott több földet, mint amennyit az uralkodó rendelete megengedett, mégsem maradt ki 10 sessiónál több. Ezeket a lemaradt s későbbben érkező kunhegyesieknek szánták, amint a zombori adminisztráció 1785. aug. 19-én jelenti a kamarának.⁶ Az esetre pedig, ha ezek hamarosan meg nem érkeznének, javasolja e 10 üres telek átengedését azoknak a szintén helvét hitvallású családoknak, kik a Jászkunságból idő előtt leköltözve, Pacséron várják végleges elhelyezésüket. De a kamara ehhez nem járul hozzá.⁷

A kimaradt telkeknek azért rövidesen akad gazdájuk. Utántelepülők szép számmal jönnek Kunhegyesről, de máshonnan is. A kamara 1785. szept. 7-én az üres telkeken való elhelyezését rendeli el annak a Horog Mihály nevű szoboszlói embernek, ki röviddel előbb — nem tudni, mily előzmények után — királyi kegyelmet nyer; hogy elfogadta-e a kijelölt helyet, nem tudjuk.⁸ A feketehegyi ref. egyház anyakönyvében hamarosan feltűnnek olyan nevek is, melyekkel a legelső települők sorában nem találkozunk, de nem lehet róluk megállapítani, honnan jöttek. Harangozó István nevű új lakos Kunhegyesről jött.⁹ Tudunk három testvérről, kik Bajsárról jöttek: Farkas János, István és Péter.¹⁰ De biztosra vehető, hogy a később jöttek zöme szintén kunhegyesi. Az új telep ugyanis 1785. aug. 15-én azzal az indokolással kéri az uralkodótól a szomszédos Szekity praedium átengedését, hogy Kunhegyesről még 20 család érkezése esedékes, a már ott lévő 230-hoz, azonkívül még 60 zsellércsalád szeretne ugyanonnan lejönni.¹¹

⁶ A Köröskényi-féle összeírást felterjesztő jelentésében. O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2547. 83. Ans. No. 5.

⁷ O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2547. 83. Ans. No. 21.

⁸ O. L. Imp. C. H. 1785. f. 6. p. 1—2.

⁹ A feketehegyi ref. egyház legelső jegyzőkönyve.

¹⁰ Kálmándi Pap J. első lelkész feljegyzése a település eseményeiről.

¹¹ O. L. Imp. C. H. 1786. f. 189. p. 14.

Az utántelepültek közt tudunk tótokról is, kik az időközben megürült telkekre beköltöztek s rövid idő múlva beolvadtak a magyarságba és az akkor még egyedül lévő református egyházba.¹² Az anyakönyvben is feltűnnek ilyen nevek, mint Vlassek, Spetko, Bodik stb.

A beköltözés még később is folytatódott és az 1819-i püspöki látogatás jegyzőkönyve is felemlíti, hogy „noha már minden földek ki vagynak osztatva még is mind e mai napig szaporodnak“ a lakosok.

Ennek következtében a telep lélekszáma 1788-ra 25%-kal több, mint amennyit a természetes szaporodás ekkorra eredményezett volna. Iványi szerint az első telepeselek lélekszáma 963 volt.¹³ Az 1785—88. években született 31, 78, 86, 71, összesen 266 gyermek és bejegyeztetett az anyakönyvbe 11, 30, 71, 26. összesen 138 elhalálozás.¹⁴ A különbözet 128, ami a 963 kezdeti lélekszámmal 1091. Ezzel szemben 1788 végén a lélekszám 1350, a családok száma pedig 282.¹⁵

Témánkon kívül esik s Feketehegy még megíratlan történetének egyik fejezetét kell majd képezze a német nemzetiség megjelenése a községben. A sok vizsályt előidéző beköltözés, helyesebben beszivárgás Torzsáról és Szeghegyről történt az 1820-as években „Detsi Dániel rosszlelkű jegyző álnoksága s telhetetlensége miatt“.¹⁶

Az új községet a völgyben helyezték el, mely itt elég széles. Pár kilométerrel feljebb itt nyert elhelyezést az 1769-ben települt Hegyes község is. A völgy nemcsak a szélviharok ellen nyújtott védelmet, hanem kutak ásására is alkalmasabb volt, mint a Telecska. — Házaikat ők maguk építették föl, amint azt még leköltözésük előtt magukra vállalták.¹⁷ A vertfalnak való agyagot helyben megtalálták, de annál több gondot okozott az épületfa beszerzése. Pedig már Kunhegyesről való elindulásuk előtt gondoltak rá s Válovits útján kérték a zombori adminisztráció közbenjárását, hogy a szolnoki kincstári hivatalnál önköltségi áron beszerezhessék.¹⁸ A birodalmi német bevándorlók házeit előre megépítő zombori adminisztrációnak is az épületfa és a nád beszerzése adta a legtöbb utánjárást. Bácska akkor is fátlan vidék volt, melyen az egykorú térképek nem tüntetnek fel egyéb erdőséget, mint azt a keskeny

¹² Bakay K. centennáriumi előadása 1885. máj. 31.

¹³ I. m. III. köt. 34. old.

¹⁴ A jelzett négy év alatt elhaltak közül 8, 12, 58, 17. tehát összesen 95 — gyermek.

¹⁵ Kecskeméti ref. egyházmegye jkve.

¹⁶ Feketehegyi ref. egyház jkve.

¹⁷ O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2541. 9. Imp. No. 7.

¹⁸ O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2543. 57. Imp. No. 14.

erdősávot, mely a Duna árterületét kísérte.¹⁹ De a régebbi rác lakosok esztelen rablógazdálkodása miatt ez is mind kisebb térre szorult, amiről Cothmanu többször említett jelentése így szól: „Ézután a már nagyon pusztított karavukovai erdőn utaztam által, itt-ott elszórva s már korhadó cserfákat láttam nagy számban heverni, ezen hibát a szóntai erdőben is vettem észre; mert a rácoknak már szokásává lett, hogy csekély szükségre is 3—4 fát vágnak ki, s azokat aztán a földön hagyják heverni“.²⁰ Az erdőtlen vidék fahiányát még terhesebbé tették a telepítésekkel kapcsolatos tömeges építkezések. Innen van, hogy a kun-hegyesiek faanyag helyett, ennek beszerzésére, 12 frt. készpénzt kapnak házanként. A településüket megengedő 1784. november 25-i resolutio hivatkozik is a fahiányra.²¹ A zombori adminisztrációhoz intézett 1785. jún. 15-i folyamodványukban panaszkodnak is az új telepések, hogy fa és nád után annyit kell futkosniok s így házaik építése annyira leköti őket, hogy a mezei munkákra nem marad idejük.²² És a nyár jó része eltelik, de házaikkal még mindig nincsenek rendben. Ezért augusztus 15-én kéri az uralkodót, hogy a szolnoki kincstári raktárból önköltségi áron épületfát kaphassanak. Erre nézve a magyar udvari kancellária utasítja is a kamarát már szeptember 1-én, ez viszont a szolnoki kincstári hivatalt szept. 27-én.²³ Még a tél beálltára se készülnek el az összes házak s az adminisztráció 1786. január 28-án kelt felterjesztése arról számol be, hogy 200 házat már felépítettek ugyan, de még hiányzik a szükséges épületeknek kb. egyharmad része, elkészülésüket megakadályozta az anyag és a munkaerő hiánya. Pedig — amint megtudjuk ugyanebből a felterjesztésből — az adminisztráció még a telepések megérkezete előtt megtette a faanyag iránt Szolnokon a szükséges lépéseket. És a már megépült házak ebből a vízi úton érkezett, fából is épültek. Sőt a fa önköltségi árát le is vonta a 18 frt. összegben engedélyezett készpénzsegélyből.²⁴

A házépítés körüli gondok, de meg az idő előre haladt volta miatt is, 1785 tavaszán a szükséges földmunkákat elvégezni és elvetni a legtöbbben képtelenek voltak. Így az ezévi termésük csak kaszálóik szénájára korlátozódott.²⁵

A közlegelőt, mely határuk egyharmad részét alkotta, a község két oldalán s annak közelében jelölték ki, a kevésbbé termékeny helyen. A szántóföldeket a három nyomásos műve-

¹⁹ O. L. Kamarai térképek No. 830. alatti kötet 105. old. és a No. 668. alatti lapon.

²⁰ Cothmann jelentése, Iványi id. fordítása 36. old.

²¹ O. L. Ben. res. reg. 1784. Nov. No. 46. §. 7.

²² O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2546. 73. Ans. No. 5.

²³ O. L. Imp. C. H. 1785. f. 37. p. 6.

²⁴ O. L. Imp. C. H. 1786. f. 189. p. 14.

²⁵ O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2546. 73. Ans. No. 5.

lésnek megfelelően úgy mérték ki, hogy az első és második kalkatura a parasztináci részre, a harmadik pedig a szenttamási határhoz esett.²⁶

Beneficiumaik nem egyszerre alakulnak ki. Sajnos, az uralkodóhoz Bécsben benyújtott első kérelmüket csak körvonalakban ismerjük s nem tudjuk, részletezték-e abban a települési feltételeket, vagy csak általánosságban jelölték meg a kívánt beneficiumokat, miszerint megelégednének néhány szabad évvel s ezalatt a közterhek némi csökkentésével.

A részükre engedélyezhető kedvezményeket a zombori kamarai adminisztráció javaslata körvonalazza: kapjanak tehetségükhöz mért nagyságú földet, ingyenes épületfát, házanként 6 frt. segélyt, legalább 3 évi tehermentességet, végül kölcsöngabonát.²⁷ Az 1784. november 25-i kir. rendelet kevés változtatással engedélyezi is ezeket a beneficiumokat: Feketity pusztát és a verbászi telepítésekénél kimaradt területet megkapják, 1, $\frac{1}{2}$, vagy $\frac{1}{4}$ sessiót kap minden család; épületfa helyett házanként 12 frt. segélyt és házi eszközök beszerzésére 6 forintot engedélyez családonként, azonkívül kölcsöngabonát és 3 szabad évet.²⁸ De a jelentkezők ezt keveslik és kérik Velity pusztát is, továbbá a sessiónként megállapított 7 frt. taksa elengedését, az évi 104 nap robot csökkentését, terményeikből heted fizetésének engedélyezését, vallásuk szabad gyakorlatát, oratorium részére telket s végül egy malmot.²⁹ A föntebbiek során láttuk, hogy Velityt meg is nyerték. S mivel a zombori adminisztráció megígérte, hogy a tehetségükhöz mért telekállomány mellett házanként 18 forintot, kölcsöngabonát és 3 évi tehermentességet, továbbá lelkész és tanító tartására engedélyt, közszükségeikre 1—2 tehermentes sessiót, végül Szt. Mihály naptól újévig bormérési jogot fognak kapni, ezeknek a beneficiumoknak reményében kötelezték magukat a településre, vállalva egyben a következő szolgálmányokat: heted fizetését terményeikből s bárányaikból; minden ház után évi 1 frt. adó fizetését; az urbanium szerinti naturalék beszolgáltatását, vagy ezek helyett egész sessiónként évi 51 kr. készpénzt; egész telkenként évente 52 nap ígás, vagy 104 nap kézi robotot; végül minden 4 sessió után évente egyszeri kétnapos fuvart.³⁰ Persze, e szolgálmányokhoz hozzájárultak még a szokásos állami, megyei és községi adók és közmunkák, melyeknek teljesítésére nézve külön mértéket nem állítottak fel részükre.

Bár a település a beneficiumok és szolgálmányok ilyen

²⁶ O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2547. 83. Ans. No. 5.

²⁷ O. L. Imp. C. H. 1784. Fasc. 2540. Sess. 9. No. 7.

²⁸ O. L. Ben. res. reg. 1784. Nov. No. 46. §. 7.

²⁹ O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2545. 71. Imp. No. 1.

³⁰ O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2544. 62. Imp. No. 11. és Fasc. 2545. 67. Ans. No. 30.

mértéke szerint jött létre, Válovits ottjártakor mindezt kötelezőleg el is fogadták, leköltözésük után nem sokkal mégis újabb kedvezményeket kérnek. A zombori adminisztrációhoz beadott, 1785. június 12-én kelt folyamodványukban ezeket kívánják: 1. szabad éveik 1786-tól számíttassanak, mivel folyó évi adóikat eddigi lakóhelyükön egész évre kifizették; 2. már a szabad évek alatt is kérik a bormérés, mészárszék és bolt hasznát, melyekre anyagi megerősödésük érdekében szükségük lenne, mert régi lakóhelyükön házaikat, földjeiket olesó áron kényszerültek eladni s a hosszú út is sok kárukkal járt, késői megérkezésük miatt pedig nem tudtak már szántani és elvetni s erre az évre csak a szénából remélhetnek valami hasznot, olyannyira, hogy e beneficiumok mielőbbi elnyerése nélkül nem is gondolhatnak templom, paróchia és iskola építésére; 3. Szekity pusztát átengedését is kérik, ha másként nem lehet, legalább bérletként, 4. végül szőlőültetésre alkalmas hely kijelölését kérik, amint ezt Ürményi zombori kamarai adminisztrátor szóban megígérte, mert Kunhegyesen is volt szőlőjük s épen akkor kellett otthagyniok, mikor már termőre fordult.³¹

Kérelmüket a zombori adminisztráció már június 18-án továbbítja a magyar kamarához: az első kérés teljesítését méltányosnak találja, mert adójukat régi lakóhelyükön október végéig tényleg kifizették, így szabad éveik november 1-vel kezdődhetnek; a második kérést javasolja leegyszerűsíteni a negyedévi bormérés engedélyezésére, t. i. Szt. Mihály naptól újévig, annál is inkább, mivel közszükségeikre kaptak egy szabad sessiót; a harmadik kérést egészen elutasítandónak véli, mivel már úgyis megkapták Velity pusztát s ha Szekityet is elnyernék, a kincstári uradalom nem tudná hol ledolgoztatni velük és a szomszédos községekkel robotjaikat s azok év végén kihasználatlanul törlendőkké lennének; elutasítandónak tartja a negyedik kérést is, mert ezen a vidéken rossz bor terem s ha termelésére mégis engedélyt kapnának, akkor meg kellene engedni nekik az urbarium szerinti féléves bormérési jogot is, ami viszont az uradalmi kocsmának jelentene kárt, mert akkor Szt. Mihálytól Szt. György napig a lakosok a saját termésű rossz borokkal ellátnák a községet s az uradalmi kocsmában nem fogyna a bor.³² Természetes, hogy ilyen véleményezés mellett a kamara nem teljesítette a kívánságokat s július 6-án kelt rendelkezésében csak a szabad évek kezdetére vonatkozó kérésnek ad helyt.³¹

³¹ O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2546. 73. Ans. No. 5.

³² Ezt a kedvezőtlen véleményezést Frank Gábor assessor írta alá. Ürményi Mihály adminisztrátor ekkor nem tartózkodott Zomborban. Ő a szóban megígért szőlőtelepítést minden bizonnyal megengedhetőnek véleményezte volna.

De Szekity pusztától csak nem akarnak elállni s 1785. augusztus 15-én egyenesen az uralkodótól kéri átengedését, azzal az indoklással, hogy Feketehegyen eddig 230 család telepedett le, 20 család érkezése rövidesen várható s emellett Kunhegyesről még 60 zsellércsalád szeretne leköltözni s így mostani területük a 300 családra szaporodó lakosságnak kevés lesz. Érvelnek, hogy Szikityet a kincstár jobban tudja hasznosítani ezen a módon, mint most. Reájuk nézve pedig elsőrendű érdek lenne elnyerése, mert községükhöz közel van. Annyira közel, hogy tyúkjaikat és libáikat nem tudják az oda való átjártól visszatartani. S jelenlegi földjeik közé is annyira beékelődik, hogy ha csak kerülni nem akarnak, azon kell átjárniok. Szőlőültetésre alkalmas hely kijelölését is kéri, mivel előbbi lakóhelyükön nagy részüknek volt szölleje és földjeik művelése mellett a szőlőmunkákra is jutna idejük. Ezen az orvos és patika nélküli helyen egészségüket a nyári betegségekkel szemben nem is tudják másként megvédeni, mint a gyümölcs és bor mértékletes fogyasztásával.³³

A magyar udvari kancellária szeptember 1-én leküldi a folyamodványt véleményezésre a magyar kamarához, ez pedig szept. 20-án a zombori adminisztrációhoz, mely 1786. január 28-án kedvező véleményezéssel terjeszti azt vissza: mivel Szekity valóban hosszan és keskeny sávban nyúlik el Hegyes és Feketity közt, célszerű lenne átengedni nekik, de úgy, hogy azok a jászok és kunok is, akik Pacséron és Omoroviczán nem férnek el s szintén református vallásúak, ide lennének elhelyezendőek. De, a most Raczkovics Dávid újvidéki polgár bérletében levő, 5582 $\frac{1}{2}$ holdas pusztának ilyen felhasználását csak 1787-re javasolja. A szőlőtelepítésre nézve se pártoló, se elutasító véleményt nem nyilvánít, hanem csak utal arra, hogy a terület ehhez elég magasan fekszik s a felmérést végző mérnök szerint lenne is szőlőskertek részére alkalmas hely; mivel a folyamodóknak előbbi lakóhelyükön is volt szöllejük, döntsék el a felsőbb hatóságok, hogy ezirányú kérelmük teljesíthető-e, avagy nem.³⁴

A február 14-i kamarai felterjesztés változtatás nélkül továbbítja e javaslatot az udvarhoz és erre jelenik meg a márc. 13-i rendelet, mely a kérést teljes egészében elutasítja azzal, hogy a Szekity beékelődő fekvéséből származható határpereknek a határok pontos, szembetűnő megjelölésével kell elejét venni. Az uralkodó kifejezett akarata az, hogy Szekityre biro-

³³ O. L. Imp. C. H. 1786. f. 189. p., 14.

³⁴ A felterjesztést Ürményi adminisztrátor írta alá, így érthető, ha az adminisztrációnak a szőlőtelepítésre nézve 1785. június 18-i elutasító javaslatát nem ismétli meg, sőt jóakarató semleges álláspontra helyezkedik.

dalmi német bevándorlókat telepítsenek, amennyiben az állattenyésztés érdekei a pusztá betelepítését megengedik. A szőlőtelepítést nem lehet megengedni azért, mert azon a vidéken silány bor terem. Inkább arra kell ügyelni, hogy a tehetségük szerint kapott földeket eredményesen megműveljék.³⁵

Beneficiumaik ügye ezzel nyugvópontra is jut. Ismételt kérelmükkel sem tudnak elérni többet, mint ami leköltözésük alapja volt. Csak a szabad esztendők kezdetére vonatkozó kérésük teljesül, ami méltányos is volt. Első lelkészüknek a településükről írott feljegyzése említi, hogy a három tehermentes év után még fél esztendő mentességet kaptak, a török háborúban tanúsított magatartásuk jutalmaként.³⁶

Kisebb-nagyobb fennakadások nélkül egy új telep életének megindulását bajos elképzelni. Az átültetett palánta visszaesik s csak azután indul fejlődésnek. A kezdeti nehézségek Feketehegyen is jelentkeztek, de ahelyett, hogy lassan elsimultak volna, mind jobban elmérgesedtek, pusztán az új lakosokban rejlő, belső okok folytán. Az első egy-két év még eltelt csendben, zavarokról nem szólnak forrásaink. De annál inkább jelentkeznek a bajok 1787-től kezdve, hogy valóságos zavar-gássá fajuljanak.

A zavaros helyzetet látszólag Bács-Bodrog vármegye egyik tisztviselőjének egy megjegyzése idézte elő, aki 1787-ben hivatalos szemlét tartott az új telepen s ellenőrző méréseket végzett. Nagy meglepetésére talált olyan lakosokat is, akik nem tudták megmutatni, hogy melyik a nekik kiosztott föld. Ebből a tisztviselő jogosan következtette azt, hogy az ilyenek földjük megművelését elhanyagolták, nem gondoltak majdani kötelességeik teljesítésére s csak dologtalanul lézengtek az új telepen, élve a kincstári kölcsöngabonából. És bitangoknak nevezte az ilyeneket. Ezt a kemény, de minden bizonnyal nem alaptalan megjegyzést sokan zokon vették. És — amin nem lehet csodálkozni — igazságtalannak tartották s elégtételre gondoltak. Csoma György is magára vehette a sértő megjegyzést és szervezni kezdte társait elégtétel szerzésre. Deputációra, a felsőbb hatóságoknál való eliárásra gondoltak. De ehhez pénz kellett. Ezt Bátsi János bírótól akarták megszerezni, közügynek tüntetve föl vállalkozásukat. Az azonban nem teljesítette az erőszakos követelést. Így, lehetséges, nem is lett volna semmi az egész tervből, ha nézeteltérés nem támad a Kunhegyesről és máshonnan származott lakosok között, amire az 1787 tavaszán

³⁵ O. L. Ben. res. reg. 1786. Mart. No. 51.

³⁶ Szabad éveik nem az 1785—86—87. esztendők voltak, mint ahogy Kálmándi Pap feljegyzése említi, mert hiszen a kamara 1786. július 6-i rendelkezése jóváhagyja azt a kérelmüket, hogy a mentességüket 1785. november 1-től számítsák. Így a 3 év 1788. okt. 31-én telt le. Ehhez jött még fél év.

történt dinnyeföld osztás miatt került sor. Abban a reményben, hogy ezek a földek majd szőlőültetésre is felhasználhatók lesznek, mindenki jól ki akarta választani a maga parcelláját. S a földhöz való nagyobb és kisebb juss körül vita támadt a kunhegyesi eredetű s máshonnan jött telepesek közt, kiváltképpen Csoma György és a Bajsáról szakadt Farkas testvérek között. Ez aztán felmelegítette a már-már feledésbe merült becsületkereső deputáció tervét. Pénzt adnak össze s Csoma Györgyöt és Áts Istvánt deputációba küldik. Hogy pontosan milyen rendeltetéssel, nem tudjuk. Lehet, hogy a becsület mellett a földhöz való nagyobb jusst is tisztázni akarták.

A két kiküldött 1787. május végén Kunhegyesen is megfordult, hol községük megbízottainak mondták magukat, jól lehet nem a község, mint ilyen, küldte ki őket, sőt nem is az összes lakosok, hanem csak a nyugtalanabb elemek. Kérték szép szóval, majd fenyegetőzve a tanácstól az adósságok miatt visszatartott útlevelüket. Talán a dinnyefölddel kapcsolatban felmerült nagyobb juss bizonyítására lett volna rá szükségük. De az iratot nem kapták meg.³⁷

Körülbelül egy hónapi távollét után érkezett vissza Feketehegyre a két ember, állítva, hogy Budán is jártak s a helytartótanácsnál magával Niczky gróf elnökkel is beszéltek, aki felvilágosította őket afelől, hogy tévedésnek és félreértésnek lettek áldozataivá, mert nem Feketehegyre, hanem a Kun-ságban lévő Fekete-Tóra kellett volna települniök, ahol a mostaniaknál több beneficiumot élveztek volna. Ezért, ha haza érkeznek, írják össze azokat, akik Fekete-Tóra át akarnak költözni s újra jelentkezzenek.

A hír egészen lázba hozta az elégedetlen elemeket és elfeledkeztek mind sértett becsületük, mind nagyobb jussuk kereséséről s egyetlen céljuk lett Fekete-Tónak, mint valami ígért földjének megnyerése.

Meg kell jegyeznünk, hogy az új községnek csak egy része volt érdekelve ebben az egész ügyben, míg a komolyabb rész teljesen ártatlan volt a keveredésben és nyugodtan, ábrándok kergetése nélkül végezte mindennapi munkáját. A megyei tisztviselő kemény szavait nem vették magukra, mert nem is vonatkozott rájuk. Ezek nem is vették komolyan a deputációzást és eszük ágában sem volt máshova átköltözni. És mivel Csomáék nem hoztak írást magukkal a helytartótanácsból, el se hitték szavukat. Nem hitte az előljárási sem és a conscriptio összeállítását megtagadta. Pedig az érdekelt lakosok a hevenyészve felépített, még lakatlan lelkészlakban összegyűltek adataik bemondására. Császár János községi jegyző azonban nem engedett a kényszerítésnek, hivatalos írást kért, mely neki

³⁷ Kunhegyesi tjkv. 1787. máj. 31.

kötelességévé teszi az összeírás megejtését. De mert ilyen nem volt, nemcsak hogy megtagadta azt, hanem „mindnyájokat intette, feddette, és ezen költött és lármás dolognak tökéletes le tételére kérte. Kinek feddőzéseinek helyt nem adván, a conscriptiot tsak ugyan megtevék, választván magoknak edgy Szél Gáspár nevezetű paraszt notariust, a ki ezen conscriptiot végbe is vitte“.³⁸ Aztán bevonultak a kocsmába, inni egyet a jól végzett munkára. És kezdték kárhoztatni azokat, akik az összeírásból kivonták magukat. Tettlegességre is sor került. Áts István boros fővel egy dorongot ragadott s a tervet legjobban ellenző Butor Jánost fejbe akarta ütni. Az, szerencséjére, félreugrott.

Csoma György és Áts István pedig újra pénzt és élelmiszereket gyűjtöttek társaiktól és elindultak a conscriptióval Budára, hogy megszerezzék Fekete-Tó kunsági pusztáit. Híveiknek pedig meghagyták, hogy addig, míg ők odajárnak, ne dolgozzanak, nehogy kárba vesszen fáradságuk, ha sor kerül az elköltözésre.

E zavaros ügyre csak a feketehegyi feljegyzésekben található adatok, így nem tudjuk, hogy Csomáék tényleg jártak-e Budán, vagy csak szavuk nagyobb hitelére költötték a Niezkyvel való beszélgetést, hasonlóan ahhoz, ahogy Kunhegyesen jártak el, hol községük megbízottainak adták ki magukat. Egyéb körülményeket tekintetbe véve, nem tartjuk valószínűnek a Niezky gróffal való beszélgetést. Az elnök volt annyira alapos ember, hogy véleménye nyilvánítása előtt betekintett volna azokba az iratokba, melyek a kunhegyesiek telepítését tárgyalták s nem jelentette volna ki előttük csak úgy vaktában, hogy félre lettek vezetve. A két megbízott kezében semmi hivatalos irat, meghatalmazás nem volt, nem kaptak ilyet községünktől se, mint ahogy Kunhegyesen se adták ki nekik ottjártukkor a visszatartott útlevelet. Nem valószínű, hogy iratok nélkül bebocsátották volna őket a helytartótanács elnökéhez. Egy ilyen kihallgatásnak nyomának kellene lennie a telepítési iratok közt, mert az elnök biztosan tájékoztatást, vagy véleményt kért volna az állítólag elébe adott ügyre a kamarai adminisztrációtól. De nincs szó erről sehol. Végül: Niezkynek tudnia kellett, ha egyszer a Fekete-Tóra való átköltözést ajánlotta nekik, azt, hogy ez a pusztta merre van, kinek a tulajdona és szóba jöhet-e a telepítésre? Hogy mennyire költött dolog volt e budai kihallgatás, mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy a Kunságban Fekete-Tó nevű pusztta nem is létezett! Így ez a név, nemkülönben a Csomáék híveivel való betelepítésének gondolata nem eredhetett Niezkytől.

A Fekete-Tó név másként keletkezett és került szóba. Kálmándi Pap János feljegyzése ezt mondja róla: „Ezen fely-

³⁸ Kálmándi Pap János feljegyzése.

lyebb említett Fekete Hegy a királyi resolútióban Fekete-Tónak jelentetik; a rázok pedig a meg szállítás előtt nevezték Feketitynek. Melly Fekete-Tó nevezetét ezen tekintetes nemes Báts vármegye hibásnak találván, még a megszállítás előtt ezen hibás nevezet a nemes vármegye által meg igazítottatott és Fekete-Tó egészen ki töröltetett“; Csomáék a nevet ugyanabból a forrásból hallhatták, ahonnan Kálmándi is vette és a többit hozzáköltötték.

Kálmándi szerint a királyi rendeletben Feketity helyett hibásan Fekete-Tó szerepelt. Hozzá kell ehhez tennünk azt, hogy a kir. rendeletnek abban a szövegében volt ez a tévedés, melyet Bács megye kapott kézhez. Mert az eredeti rendeletben a név hibátlanul található. Itt tulajdonképen az 1784. november 25-i rendeletről van szó, mely *Feketity* -et (sic!) a kunhegyesieknek átengedi.³⁹ De a többi ide vonatkozó rendeletben se található sehhol Fekete-Tó alak: az 1785. április 5-i rendelet szintén *Feketity*-et ír;⁴⁰ az 1785. május 17-i rendeletben *Velity* átengedésével kapcsolatban, *Feketits* alak olvasható;⁴¹ a Szekity puszta átadását megtagadó 1785. szeptember 1-én kelt rendeletben pedig már a *Fekete-Hegy* alakot találjuk.⁴²

A többi telepítési iratban leggyakoribb a *Feketity* alak, többször előfordul a *Feketics* és néhányszor a *Feketits* változat is. A betelepítés után a *Fekete-Hegy* név is használatba kerül, mely nem felsőbb rendeletre, hanem a pusztát megszálló magyar lakosság ajkán alakul ki s ők kezdik az iratokban először használni. Ezekén kívül egyszer találkozunk a *Feketégy*, egy-két esetben pedig a *Feketyty*, illetve *Feketiti* alakokkal. — A Fekete-Tó nevet is megtaláljuk Illéssy nagykunkerületi kapitány 1785. febr. 21-i relatiojában s az ezt felterjesztő főkapitányi jelentésben és ezek alapján a helytartótanács június 21-i iratában *Feketető* változatban,⁴³ végül az ezekkel kapcsolatos 1785. június 30-i kamarai protocollumban ugyancsak *Feketető* alakot találunk, de a határozati rész már *Feketyty*-et ír.⁴⁴

Hogy a Bács megyéhez került rendelet-szöveg Fekete-Tó alakot tartalmaz s hogy a Jászkun kerületek ugyanezzel a névalakkal kapták a rendelet szövegét, abban a magyar udvari kancellária nem hibás, mert tőle helyes névírással jött le a rendelet a magyar kamarához. Innen másolatban ment tovább az alsóbb hatóságokhoz, még pedig 1784. dec. 6-án Zomborba, dec. 28-án pedig a jászkun főkapitányhoz. Úgy látszik, a másolati

³⁹ O. L. Ben. res. reg. 1784. Nov. No. 46. §. 7.

⁴⁰ O. L. Ben. res. reg. 1785. Apr. No. 1. §. 8.

⁴¹ O. L. Ben. res. reg. 1785. Maj. No. 22. §. 4.

⁴² O. L. Ben. res. reg. 1785. Sept. No. 15.

⁴³ O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2545. 71. Imp. No. 1.

⁴⁴ O. L. Protocolla in neg. impop. 1784—85. — Kamarai írt.

példányokat készítő kamarai tisztviselő elnézte a Feketity nevet és Fekete-Tót írt helyette. Illéssy említett relatiojába ezért kerül bele tévesen e név s ezért volt szükség Bács megye részéről a helyesbítésre.

Elhamarkodott vélemény lenne a Feketehegyen bekövetkezett zavaros helyzetet és elköltözési szándékot csupán ebből az elírásból levezetni, mert egyéb ismertető jelek a puszta fekvését annyira meghatározták, hogy nevének elírása esetén is rá lehetett találni. De különben se lehetett semmi kétség azonosága felől, mert a településsel foglalkozó iratok zöme a helyes névírást használta. A zavar, az elégedetlenség oka az érdekelt lakosokban rejlett s néhány fokolompos izgatása annál nagyobb visszhangra talált náluk, minél jobban közelgett a szabad esztendő vége. Ravasz számítással arra gondolhattak, hogy ha áttelepülnek máshova, ott újabb szabad éveket nyernek s kötelességük teljesítésének megkezdését elodázhathatják. Ezt igazolják a további fejlemények is. És akaratlanul is fülünkbe csendülnek a kunhegyesi tanács komoly, kemény szavai: „Lármázó irredemptus lakosok“, „tomai goromba nyughatatlan szöllős gazdák“.

Ilyen körülmények között az új telepre nem származott jólét. Azért gyors egymásutánban két kérvényt is küldenek az uralkodóhoz, előadva siralmas helyzetüket. Az egyikben a földhiány és Bács vármegye kemény bánásmódja miatt panaszkodnak, melyet a helytartótanács 1788. május 27-én küld le sürgős kivizsgálásra és jelentésre a zombori adminisztrációnak és Bács vármegyének.⁴⁵ A másikat pedig a magyar udvari kancellária 1788. június 8-án adja ki a helytartótanácsnak, ez pedig jún. 26-án küldi tovább Zomborba, segítség nyújtására utasítva az adminisztrációt, mivel a telepesek éhínségről panaszkodnak.⁴⁶ Sajnos, ezek az iratok nincsenek a helyükön s csak a pár soros kísérő levelekből ismerjük panaszkodásuk tárgyait.

Csoma és Áts második kiküldetésének eredményéről nem tudunk semmit. Az előliáróság azonban megsokallta zavargó híveik dologtalan várakozását s felsőbb helyre jelentette az ügyet. Erélyes beavatkozásra mégis csak akkor került sor, midőn tehermentességük lejárt s meg kellett volna kezdeniök kötelességeik teljesítését. Az 1819. évi püspöki látogatás jegyzőkönyve így mondja ezt el: „...eleinte, mint többnyire kunok, robotra teljességgel nem akartak a lakosok járni: mivel azért az uraság rajtok sem szép szóval, sem fenyegetéssel semmit nem vehetne, végre a tekintetes vármegye és uraság részéről egy solemnis deputatio az helységben egy compánia katonával

⁴⁵ O. L. Imp. C. H. 1788. f. 103. p. 2.

⁴⁶ O. L. Imp. C. H. 1788. f. 129. p. 2.

megjelent s ki tanulván a nyughatatlanság fejeit, elsőbben is az akkori iskolamestert, harangozót mint irkálót, az ismeretes Szél Gáspárt, annak utána a többieket is keményen pálcázattatta s kötelességük teljesítésére hajtotta.“⁴⁷

A Fekete-Tó álma így foszlott szét és az elköltözésből nem lett semmi. Csak Kunhegyesre próbáltak néhányan visszatérni, de a tanács nem tűrte meg őket s mikor a feketehegyi bíró utánuk írt és kérte a magistratust, hogy a magukkal vitt adósságokat hajtsa be rajtuk, ezt a szigorú határozatot hozza: „Az itt lévő személyek azért ezen levélre elő hivattatván megmondattott nékiek, hogy az lakó földjökre vissza takarodjanak, és hogy mind a portiójokat, mind pedig egyéb adósságaikat is tökéletesen le fizessék.“⁴⁸

Természetes, hogy ilyen körülmények között egyházi életük is nehezen kap lábra és messze elmaradnak az egy évvel utánuk települt pacsériak és omoroviczaiak mögött. Pedig szinte kész gyülekezetként költöznek le Bácskába s egyházi természetű feladataikra előre készülnek. Oratoriumuk építésére, lelkész és tanító tartására, szabad vallásgyakorlatukra vonatkozó kívánságukat, melyek teljesülnek is, mindjárt az első lépéseknél felvetik a telepítő hatóságok előtt. A kunhegyesi gyülekezet rectorát, Kálmándi Pap Jánost, pedig hozzák magukkal lelképásztornak.⁴⁹ Feketehegyi szolgálata csak hat esztendeig tart s ismeretlen helyre távozik a kiforratlan gyülekezetből már 1791-ben. Utóda, Szalay István se bírja tovább 1803-nál a küzdelmeket, lemond állásáról és Cservenkára költözik s talán már útközben gyilkosság áldozata lett. Az utána következő Kozmai Sámuel is már 1810-ben eltávozik a daróci paróchiára. Csak a negyedik lelkész, Kertvélesesi Pál, tud huzamosabb ideig — 24 esztendeig — megmaradni köztük. Az első lelkészek gyors változását és szomorú sorsát nem annyira ók maguk, mint inkább a zavarokkal küzdő gyülekezet idézte elő.

Bár első lelkészüket magukkal vitték, a paróchia még három év múlva is befejezetlen, lakhatatlan. Nem is lett hosszú életű, 1810-ben már roskadozik. „Jellemző nagyon, hogy az a

⁴⁷ Feketehegyi ref. lelkészi hiv. iratai közt.

⁴⁸ Kunhegyesi tjkv. 1789. márc. 2.

⁴⁹ A feketehegyi egyházközség első anyakönyvének címlapján így ír magáról: „Tomus I. Matricula novae hujus reformatae ecclesiae Fekete-Hegy nominatae... coepta per primum loci pastorem Johann. Kalmándi Pap debrecinensem anno 1785-to, quo nimirum post incolas novos maximam partem antea Kun-Hegyesinos ex benignissimo indultu regio, ego quoque huc, ab ecclesia vocatus Kun-Hegyesino demigravi.“ — Kunhegyesről nősült s az ottani anyakönyv 1785. június 21-i bejegyzése ezt így említi: „Feketitsre (ahová sok kunhegyesi lakosok mentenek) ki boesáttatott prédikátor Pap János (ki idevaló rector volt) vette itt Nagy István hajadon leányát Ersébetet.)

ház soha egészen el nem készülhetett, vakolatlanul dőlt a semmiségbe“ — írja Szilády János lelkész 1885-ben.⁵⁰ Már 1813-ban, kölcsön pénzen, új paróchiát kellett építeni.

„A nyilvános istentisztelet számára ideiglenesen vályogból építettek bizonyos házat, amely majd alkalmas lesz, hogy imaházzá építtessék át.“⁵¹ Végleges templomukat későn, csak 1800. április 15-én kezdték építeni s 1803-ban adták át rendeltetésének. Toronnyal, harangokkal bíró templom volt ez, mely alapjaiban ma is fennáll.

„A legrégebb legkisebb harang még 1782-ben öntetett, úgy látszik, bár sehol megírva nincs, hogy ezt idetelepedésöknek mindjárt legelső esztendejében vették.⁵² A második 1800-ban öntetett, már egyenesen a feketehegyi ref. sz. ekklesia számára, mint meg van írva rajta, Butor János egyháztag költéségén. A harmadikat maga az egyház öntette 1815-ben.“⁵³

Első kegyszereiket eljövételükkor a kunhegyesi egyháztól kapták. Ezek kiegészítésére vásárolt Szabó András kurátor 1790. február 25-én egy keresztelő kannát rézből, március 23-án pedig egy nagy kannát, két cintálat s egy tányért úrasztali használatra.

Egyházi életüknek ez a néhány adata is arról beszél, hogy a komoly, alapos munka nehezen s elkésve indul meg. Lelkészeik gyors változása, első paróchiájuk szomorú története, a megkésett templomépítés, a csak öt év múlva beszerzett keresztelő kancsó a lelki egység, a közös cél szolgálatában való egyesülés hiányát mutatják. Szilády János nem túloz, mikor idézett vázlatában ezeket mondja: „... mily nehezen tudott lecsillapodni az az idetelepült nép. Évekig háborgott. Izgatóival szemben hiszékeny, felsőbbjeivel szemben gyanakvó volt a legnagyobb mértékben... világosan kiolvasható, hogy nehéz, keserves évek voltak azok a népre is, de méginkább a nép előljáróira, tanítóira, lelkészeire nézve. Csaknem három évtized telt el így a kezdet nehézségei között. Az évek szomorúságát különösen magán viseli a lelkészek élete is. Gyorsan váltakoztak s szomorúan tűntek el egymás után...“

A „lármázó irredemptus lakosok“-nak e magukkal hozott nyughatatlan természete, hiú reményekkel feltüzelve fontoskodó izgatók által, önmagától nem, csak testi fenyítéssel csendesedik bele a kötelességteljesítő rendes munkába. Meglehet, hogy e nélkül az erélyes beavatkozás nélkül szétzüllött volna a telep, bár semmiféle külső ok nem akadályozta

⁵⁰ Az egyházközség történetét előadó és a település száz éves fordulójára készült kéziratában. Ref. lelk. hiv. Feketehegy.

⁵¹ Kecskeméti ref. egyházmegye egykorú jkve.

⁵² Felirata: Brunner goss mich. in Ofen 1782. Joh. N. N.

⁵³ Szilády János lelkész id. vázlata.

megerősödését. Az első nemzedék viharzását ez lecsendesítette. A második nemzedéknél s a továbbiaknál erre már nem volt szükség, önmaguktól haladnak a rend és szorgalmas munka útján, pótolva azt is, mit a települő nemzedék elmulasztott vagy rosszul csinált meg.

2. Omorovicza.

A puszta felmérése. — Első lakosok. — Első tisztviselőiket hamarosan munkába állítják, hasonló ütemben készítik el középületeiket. — Beneficiumaik. — A szabad esztendők lejárta, eredménytelen kísérlet meghosszabbításukra. — Lépések a robot megváltására. — Urbéri szerződések, szolgálmányok. — Visszavándorlások. — Későbbi beköltözések.

Omorovicza eredetileg csupán 9247 holdból állott, tehát sokkal kisebb volt, mint a szomszédos Pacsér. Azok a zombori lakosok, akik a betelepítésig bérelték s tovább is bérelni szeretnék, ötször kisebbnek mondják Pacsér praediumnál.¹ A mérnöki munkálatok során a két puszta közti nagy különbséget kiegyenlítették s a rajtuk keletkezett két község határa megközelítőleg egyenlő lett; Omoroviczáé 19.467 holdat tett ki. A felosztást Szalay József mérnök végezte 1786. tavaszán. Kimerít 209½ sessiót, melyeknek egyenkénti állaga 38 hold szántó és 22 hold kaszáló volt, a belső telek s az osztatlan közlegelő nélkül. Javadalmasok részére 5 egész sessiót mért ki. A szántóföldeket három kalkatúrába osztotta be.²

A község első lakosai a következők voltak:³

Sz.	Név	Honnan jött?	Sz.	Név	Honnan jött?
1.	Sápi Szabó János	Karcag	10.	Király Péter	Karcag
2.	Tóth István győri	Karcag	11.	Kovács Ferenc	Karcag
3.	Nemes Mihály	Jászkisér	12.	Farkas Miklós	Karcag
4.	Német Pál	?	13.	Szücs István	Karcag
5.	Földvári János	?	14.	Kovács András	Jászkisér
6.	Nagy János ongai	Jászkisér	15.	Nagy János	Karcag
7.	Kerekes Mih. győri	Kunmadaras	16.	Zagyva János	Kunmadaras
8.	Novák Mihály	Jászkisér	17.	Szabó János	Karcag
9.	Konez János	Kunmadaras	18.	Molnár János Torma	?

¹ O. L. Imp. C. H. 1785. f. 37. p. 16. és 19.

² Dévay—Gyarmati: Nagy idők sodrában; 88—89. l.

³ Az első lakosok névsorát Dévay—Gyarmati könyvének 17—18. oldalairól közöljük. A nevek után megjelöljük az első betelepültek származási helyét, amint azt a (jelentkezésük során készült s főntebb már tárgyalt conscriptiókban megtaláljuk. Megjegyezzük azonban, hogy a származási hely tisztázására nézve a nevek egyezésén kívül más támpontunk nincsen.

Sz.	Név	Honnan jött?	Sz.	Név	Honnan jött?
19.	Szél István	Kunmadaras	70.	Márkus András	?
20.	Máthé István	?	71.	Fütő Mihály	Jászkisér?
21.	Juhász Mihály	Kunmadaras	72.	Dobár Mihály	Karcag
22.	Varga János	Karcag	73.	Tóth Pál	Jászkisér
23.	Juhász Péter	?	74.	Tóth Gergely	Jászkisér
24.	Miklós Kovács János	Karcag?	75.	Hupuczi János	Karcag
25.	Takács Sándor	Karcag	76.	Kóti János	Karcag
26.	Madarász János	?	77.	Kis István	Karcag
27.	Balatony András	Jászkisér	78.	Ambruzs Mihály	Jászkisér?
28.	Kondai István	Jászkisér	79.	Kósa Mihály	Jászkisér
29.	Sándor György	Karcag	80.	Pap András	Karcag
30.	Pap András	Karcag	81.	Balatony György	Jászkisér
31.	Balog Ferenc	Karcag	82.	Csucs Gergely	?
32.	Kántor Mihály	Karcag	83.	Buzás Mihály	Jászkisér
33.	T. Nagy János	Kunmadaras	84.	Kovács András	Kunmadaras
34.	Gulyás György	Jászkisér	85.	Pazsa Mihály	Karcag
35.	Dávid István	Kunmadaras	86.	Juhász János	Karcag
36.	Révész András	Kunmadaras	87.	Borsos Mihály	Karcag
37.	Tóth István Gomoja	?	88.	Bakó István	Karcag
38.	Somogyi István	?	89.	Léhi Pál	Kunmadaras
39.	Somogyi Péter	Kunmadaras	90.	Csobi Mihály	Karcag
40.	Béres János	Karcag	91.	Boldizsár András	Karcag
41.	Nagy Bálint	Karcag	92.	Mike János	Jászkisér
42.	Boros Mihály	Karcag	93.	Tóth János	Karcag
43.	Sánta András	Karcag	94.	Ambruzs György	Jászkisér
44.	Kósa Ferenc	Jászkisér	95.	Bodnár István	Karcag
45.	Karacs Ferenc	Karcag	96.	Kis János	Karcag
46.	Fütő János	Jászkisér?	97.	Hupuczi György	Karcag
47.	Horvát János hiai	?	98.	Léka András	?
48.	Szabó Péter	Karcag	99.	Balog Mihály	Karcag?
49.	Nagy Ferenc	Karcag	100.	Varga András	Karcag?
50.	Mészáros Gergely	Karcag?	101.	Molnár András	Kunmadaras
51.	Kádár János	Karcag	102.	Lengyel Mihály	Karcag
52.	Kádár István	Karcag	103.	Német Mihály	Jászkisér
53.	Biró Mátyás	?	104.	Balla István	Karcag
54.	Kis János	?	105.	Balog András	Kunmadaras
55.	Bak Péter	Jászkisér	106.	Szabó János	Karcag
56.	Csáti Mihály	Kunmadaras	107.	Balog István	Karcag
57.	Szénási János	Kunmadaras	108.	Mucsi Dávid	Karcag
58.	László Mihály	Karcag	109.	Balla János	Karcag
59.	Dajka István	Kunmadaras	110.	Buzás István	?
60.	László István	Karcag	111.	Pap Mihály	Kunmadaras
61.	Vitalis János	Karcag	112.	Kun Ferenc	Kunmadaras
62.	Kovács Ferenc	Karcag	113.	Solymosi János	Kunmadaras
63.	Czina András	Karcag	114.	Dezsi Pál	?
64.	Doma Mihály	Kunmadaras	115.	Erdei György	Kunmadaras
65.	Gesztén János	Kunmadaras	116.	Fábián István	?
66.	Halasi Kis István	Kunmadaras	117.	Boros György	?
67.	Kovács Márton	?	118.	Kovács István tetétleni	?
68.	Boros György	Karcag	119.	Puskás Mihály	Karcag
69.	Berki András	Karcag	120.	Beke Péter	Karcag

Sz.	Név	Honnan jött?	Sz.	Név	Honnan jött?
121.	Pető István	Karcag	172.	Sótész Mihály	?
122.	Murvai István	Karcag	173.	Karsai Márton	Karcag
123.	Hajdu Ferenc	Karcag	174.	Máthé István	?
124.	Kis István	Karcag	175.	Borus Gergely	?
125.	Kereszturi János	Jászkisér	176.	Tigyi András	?
126.	Szilágyi István	Kunmadaras	177.	Szabó János	Karcag
127.	Kis Péter	Kunmadaras	178.	Lovas János	Karcag
128.	Lovas György	Kunmadaras	179.	Kovács Mihály	Karcag
129.	Facsar János	Kunmadaras	180.	Tóth Pál	?
130.	Nagy István	Karcag?	181.	Antal János	Karcag
131.	Hajdu András	Karcag	182.	Kis János	?
132.	Sebők Mihály	?	183.	Kenderessi János	?
133.	Juhász István	Kunmadaras	184.	Gönczi János	Kunmadaras
134.	Gyuró András	Karcag	185.	Tarcsai István	Karcag
135.	Vincez György	?	186.	Kovács Mihály	Jászkisér
136.	Kis Péter kádár	Karcag	187.	Dombi Mihály	Karcag
137.	Sebők János	Karcag	188.	Kálmány István	Kunmadaras
138.	Tóth István	Karcag	189.	Faragó Mihály	Kunmadaras
139.	Czina János	Karcag	190.	ifj. Gál István	Kunmadaras
140.	Palóczy János	Karcag	191.	Bojtár Mihály	Kunmadaras
141.	Csobi Péter	?	192.	Gál Mihály	Kunmadaras
142.	Tigyi Mihály	?	193.	Gönczi András	Kunmadaras
143.	Czina András	Karcag	194.	Tóth Péter	?
144.	Kóródi János	?	195.	Károlyi János	?
145.	Szatmári András	Kunmadaras	196.	Fóris István	Kunmadaras
146.	Juhász Mihály	Karcag	197.	Körtélesi Sámuel	?
147.	Kocsis István	Karcag	198.	Fodor János	Kunmadaras
148.	Sebők Mihály	Jászkisér	199.	Balog Mihály	Jászkisér
149.	Takács András	Karcag	200.	ifj. Pócsi Mihály	Kunmad.?
150.	Koczó György	Kunmadaras	201.	Juhász András	Kunmadaras
151.	Tóth Mihály	Jászkisér	202.	Szt. Iványi János	Kunmadaras
152.	Nagy Mátyás	Jászkisér	203.	Faragó János	Kunmadaras
153.	Polyik István	Kunmadaras	204.	Mándoki András	Karcag
154.	Mezei István	?	205.	Vig Gergely	Kunmadaras
155.	Rác András	Karcag	206.	Balla Mihály	Kunmadaras
156.	Sipos Ferenc	Karcag	207.	Kardos Tamás	Kunmadaras
157.	Léka Gergely	?	208.	Szél Ferenc	Karcag
158.	Borus Mihály	Kunmadaras	209.	Sebők Mihály	Karcag
159.	Görgei János	?	210.	Sz. Péteri József	?
160.	Gál István	Karcag	211.	Sáfrány István	Kunmadaras
161.	Kis Mihály	Kunmadaras	212.	Virág Mihály	Jászkisér
162.	Kurucz János	?	213.	Csáti István	Kunmadaras
163.	Kurucz János ifiu	?	214.	Béreczi Mihály	Kunmadaras
164.	Vig János	?	215.	Facsar Mihály	Kunmadaras
165.	Bereczky Mihály	?	216.	Facsar Péter	Kunmadaras
166.	Kis Mihály	?	217.	Győrffi Mihály	Karcag
167.	Csipő Gergely	?	218.	Murza Mihály	Kunmadaras
168.	Domján Mihály	?	219.	Dobi István	Kunmadaras
169.	Zádori János	?	220.	Sz. Péteri István	Karcag
170.	Fejér György	?	221.	A. Kis István	Kunmadaras
171.	Domján István	?	222.	Nagy Mihály	Kunmadaras

Sz.	Név	Honnan jött?	Sz.	Név	Honnan jött?
223.	Kis András szücs	Kunmadaras	274.	Szalai György	Kunmadaras
224.	Kis Ferenc	Kunmadaras	275.	Kis Péter cselebi	Karcag
225.	Facsar András	Kunmad.?	276.	Kovács Miklós	Jászkisér
226.	Tóth János	Jászkisér	277.	Böszörményi Mih.	Kunmadaras
227.	Virág Ferenc	?	278.	Tanított István	Jászkisér
228.	Dávid János	Kunmadaras	279.	Sándor József	?
229.	Győri István	?	280.	Dezsi Péter	?
230.	Szoboszlai Márton	Jászkisér	281.	Kóródi János	?
231.	Jónás András	Kunmadaras	282.	Perge Mihály	?
232.	Novák János	Kunmadaras	283.	Kerekes János	?
233.	Novák Ferenc	Kunmadaras	284.	Kis György	Kunmadaras
234.	Német Mihály	Kunmadaras	285.	Dajka István	Kunmadaras
235.	Gannai István	Kunmadaras	286.	Husztai Bálint	Kunmadaras
236.	Nagy Bálint	Karcag	287.	Miklavicz János	Jászkisér
237.	Czina János	Karcag	288.	Molnár János kőrösi	?
238.	Magyar János	Kunmadaras	289.	Vincze Mihály	?
239.	Solymosi Gábor	Kunmadaras	290.	Dobai Mihály	?
240.	Borus István	Kunmadaras	291.	Keckés Ferenc	Karcag
241.	ifj. Borus István	Kunmadaras	292.	Tóth Gáspár	Karcag
242.	Solymosi János	Kunmadaras	293.	Karai István	?
243.	Borbély Mihály	Karcag	294.	Molnár Györgyné	Karcag?
244.	Dobozi István	Karcag	295.	Nemes Mihály	Kunmadaras
245.	Nagy János	Karcag	296.	ifj. Tóth Gáspár	Karcag?
246.	Tarcsai Mihály	Karcag	297.	Varró Mihály	Karcag
247.	Veres István	Kunmadaras	298.	ifj. Varró Mihály	Kunmadaras
248.	Kálmány János	Karcag	299.	Lódi János	Kunmadaras
249.	Fejér István	Kunmadaras	300.	Dobi György	Kunmadaras
250.	Kálmány János	?	301.	Somogyi András	Karcag
251.	Juhász János	Karcag	302.	Facsar Mihály	Kunmadaras
252.	Kis Mihály	Kunmadaras	303.	Szarka Mihály	Kunmadaras
253.	Tóth József	?	304.	Fodor István	Kunmadaras
254.	Kálmány András	Karcag	305.	Kovács András	Kunmadaras
255.	Tóth Gergely	?	306.	Vékás István	Kunmadaras
256.	Dobozi Ferenc	Karcag	307.	Körtéllesi Mihály	?
257.	Ónadi Pál	Karcag	308.	Sz. Péteri József	?
258.	Szél Mihály	Kunmadaras	309.	Jósa Mihály	Karcag
259.	Pap Sámuelné	Kunmadaras	310.	Pap Mihály	Kunmadaras
260.	Béres Ján. madarasi	Kunmadaras	311.	Vizesi Mihály	?
261.	Pócsi Mihály	Kunmadaras	312.	Balla Péter	Karcag
262.	Fagyal György	Kunmadaras	313.	Fodor István	?
263.	Balog György	Karcag	314.	Kántor György	Kunmadaras
264.	Karacs Gáspár	Karcag	315.	Sánta András	Karcag?
265.	Bazsó János	?	316.	B. Nagy János	Kunmadaras
266.	Pap János	Karcag	317.	Veres István	Kunmadaras
267.	ifju Szél István	Kunmadaras	318.	Czina Mihály	?
268.	Bazsó Péter	Karcag	319.	Molnár János	Jászkisér
269.	Bézi János	Karcag	320.	Ördög András	?
270.	Monori János	Karcag	321.	Mucsi Dávid	?
271.	Vizesi György	?	322.	Csizi György	?
272.	Fodor Mihály	Kunmadaras	323.	Mezei Mihály	?
273.	Kovács Mihály. bodn.	?	324.	Kovács Kis Péter	?

Sz.	Név	Honnan jött?	Sz.	Név.	Honnan jött?
325.	ifjú Kovács Kis Péter	?	330.	Tóth István	?
326.	Boldog Bálint	?	331.	Lukács Gábor	?
327.	Balatony Mihály	?	332.	B. Varga István	Karcag
328.	Vég András	?	333.	Csákvári András	?
329.	Kis Gergely	?	334.	B. Tóth István	?

Kétségtelen, hogy ebben a névsorban van pár olyan család is, akik máshonnan kerültek az új telepre, amit a biai, tetétleni, kőrösi megkülönböztető nevek is sejtetnek. Nem vonhatjuk kétségbe mégsem, hogy a megkérdőjelezettek zöme Karcagról, Kunmadarásról és Jászkisérről való, csak a jelentkezés során felvett összeírásokban nevük nem szerepel.

Az Omoroviczára költözők lelkipásztort, tanítót, jegyzőt nem hoztak magukkal. Ami érthető is, hiszen nem egy helyről jöttek s — láttuk föntebb — egy tekintélyes csoport egy évvel előbb lejött, így nem volt alkalmuk előre megtárgyalni leendő községük minden kezdeti ügyét. De amint megérkeznek, azonnal gondolnak a vezetés feladatát végző tisztviselők munkabaállításával. Mivel Nagykőrösről ajánlottak nekik egy jegyzőnek alkalmas fiatalembert, azt, névszerint Tóth Józsefet, le is viszik a jegyzőségre. Ő viszont a tanítói állásra hozott magával egy fiatalembert Nagykőrösről, Daru Istvánt, aki a nyár folyamán elkészült iskolában ősszel már meg is kezdte a tanítást és végezte az énekvezéri teendőket, sőt tartotta a könyörgéseket is mindaddig, míg első lelkipásztoruk meg nem érkezett.

Még 1786. nyarán felépítik a községházát is. Sárfalból, nádtetővel készült ugyan, de átmenetileg megfelelt, míg a saját házai felépítésével terhelt és elfoglalt telepeseknek erejük és idejük nem jutott megfelelőbbnek építésére. Ez lett az első jegyző lakása is, sőt ideiglenesen a paróchia is. Egyik szobája „helység házának tétetett“, a másik pedig Tóth jegyzőnek, majd az ősz folyamán megérkező első lelkésznek is nyújtott ideiglenes hajlékot.

A teljesen reformátusokból álló lakosság egyházi szervezkedése akkor kezdődik meg, mikor 1786. november 22-én közejük érkezik első lelkészük, Halasi Gózon József. Már november 25-én közgyűlésre hívja össze a népet s gondnokot és egyházfit választat. Az előbbi tisztségre Kiss Ferenc, emerre pedig Somogyi István „érdemes emberek“-et választották meg.

Lelkészük megérkeztéig a legszükségesebb gyülekezeti teendőket Daru tanító szolgálata pótolta, egyéb esetekben pedig a pacséri lelkészhez fordultak, aki hivatalát előbb elfoglalta, mint Halasi Gózon. Így az első négy házasságkötés Pacséron történt.⁴

⁴ Dévay-Gyarmati i. m. 49. l.

Egyházi életükkel kapcsolatos kellékeik beszerzése, épületeik elkészítése nem kis terhet jelentett. Halogató tervezéseknek, késelemnek mégsem találjuk semmi nyomát. Első harangjukat már 1787. szeptember 2-án hazahozták Pestről, súlya 2 mázsa és 94 font volt s az egyház költségén készült.

Hamarosan nekilátnak a templomépítésnek is. „1788. d. 28. Apr. Az Isten háza építéséről beszélgetvén, Lengyel Mihály akkori érdemes bíró adott ki a pascuumból be vett pénzből Komáromba fáért és deszkáért öreg Rátz Mihály és Kun István deputatusoknak három száz forintokat és ugyan akkor határozottatott, hogy minden gazda az építendő templomhoz száz vájagot vessen. Mellyet cselekedtek is, kivált a buzgobbak nagy hűséggel. Határozodott akkor egyszersmind, hogy a tekintetes nemes vármegyénél jelentés tétessék a szent szándékra nézve, hogy ámbár a felséges király kegyelmes akarattya a vallás szabados gyakorlása, mind azáltal valami dolog által abba meg ne gátoltassanak. D. 22. Junii hozzá fogtak az építéshez Bíró János és Dobár Mihály sármüvesek, melly epületnek hossza, az ugy nevezett farozattal edgyütt 15 öl, a szélessége pedig egy lábnyi hijján hat öl, a belső világosságra nézve. D. 9. Junii a tekintetes nemes vármegye rendelése hozzánk érkezett tekintetes nemes és vitézlő Latinovics József szolga bíró ur által, mellynek tenore e volt: hány lélek vagyon Omoroviczán? Mennyi capacitasu épületet akarnak? Micsoda fundusból? sat. A lelkek száma azon idő szerént meg haladta az 1700-at. Az épület ki volt mérve. Fundusul pedig ajánlotta minden gazda tehetsége szerént a maga szivességét, melly ment circa 980 forint. D. 25. Julii a fa és deszka Komáromból megérkezven ács mester Lakatos Márton és Szabó István omoroviczai lakosok meg fogadtattak, ily kötés alatt, hogy nap számra (valamint a sármüveseknek, ugy nekik is) a szent ekklesia fizet 24 krajcárt és eledelbeli intertentiot. A sármüvesek die 12. Aug., az ácsok pedig karacson előtt egy héttel elvégezték a munkát, ugy annyira, hogy die 25. Dec. karacson első napján az isteni tisztelet a templomba tartatott azon szentírásbeli helyről, melly van Esa 49:13.“⁵ — A templom mennyezete és belső berendezése csak ezután készült el. De 1791. nyarára teljesen befejezték s aug. 14-én felszentelték. Ez lett az első magyar református templom Bácskában. Ünnepeyes használatba vételén még vidékiek is megjelentek. Tornya egyelőre nem volt, ezt csak 1811-ben építették föl, miután földesuruktól engedélyt nyertek a hozzá való téglák elkészítésére. A vályogtemplom 1822-ig szolgált s ez év ápr. 12-én tették le a téglából épülő új templomuk alapkövét.

Az első paróchia építéséről nincsenek adatok. Mint a

⁵ Az egyházközség első jkve a lelkeszi hivatalban.

községháza, ez is csak ideiglenes épületként készülhetett s 1809-ben újat és jobbat építenek.

Az iskolai élet is gyors fejlődésnek indul. Már 1789-ben beállítják a második tanítót Zana Gergely, 1790-ben pedig a harmadikat ifj. Szilágyi Sámuel személyében.⁶

Mindezek eredmények, melyek arról beszélnek, hogy a település sikerült, a nép éretten gondolkodott, vezetőire hallgatott s az áttelepüléssel járó nehézségeket sikeresen leküzdötte. Zavargásokról, izgatókról nem szólnak a feljegyzések. Egy alkalommal említ az egyház első jegyzőkönyve egy kis zavart: 1790. június 9-én támadt valami zenebona a községben, talán a templomépítkezés körül, de az is lecsendesült, amint a régi kurátort Facsar Jánossal kicserélték.

Beneficiumaik kialakulásának ügyét föntebb már láttuk. Eredetileg sokkal több kedvezményt kértek, mint amit a kunhegyesiek kaptak, később ebből engednek, de azt se kapják meg. A telepítést lebonyolító hatóságok általában az urbárium pontjait tartják szem előtt, ettől csak annyi eltérés van, hogy kilenced helyett hetedet fizetnek terményeikből a földesúrnak. Megkapták a szabadévekre a kölcsöngabonát, házanként a 18 frt. készpénzsegélyt, a 3 évi adómentességet s a lelkész és a község részére az 1—1, a tanító és jegyző részére pedig a ½—½ sesió tehermentes földet. Ezen felül — tehát a feketehegyiektől eltérően — engedélyt nyertek szőlőültetésre is, mellyel kapcsolatban urbarium szerint járt nekik a fél éves bormérési jog Szt. Mihály naptól Szt. György napig.

Három éves mentességük 1789 nyarán lejárt s ettől kezdve a kincstárral, mint földesúrral szemben kötelesek szolgálmányikat teljesíteni. Az ezévi gabonatermésük hetedet már be kellett szolgáltatniok. Ami méltánytalanság volt és vitára adott alkalmat. Mert igaz ugyan, hogy mentesség 1786 nyaratól 1789 nyaráig illette meg őket, viszont az is igaz, hogy ez kiterjedt gabonatermésükre is. A hetedmentességet csak az 1787. és 1788. évi aratásuk után élvezték, mivel a település évében nem tudtak, késői leérkezésük miatt, se elvetni, se aratni. Ezért jogos volt az a kérésük, mellyel a zombori adminisztrációhoz fordultak, kérve 1789-re is a hetedmentességet. — Az adminisztráció 1789. szept. 21-én kelt felterjesztésében a helytartótanáctól kér utasítást, rámutatva, hogy a 3 év alatt valóban csak két tehermentes aratást élveztek.⁷ A helytartótanács nem tartja illetékesnek magát a döntésre és felterjeszti kérésüket az udvarhoz. A magyar udvari kancellária 1789. okt. 29-i rendelete teljesíti

⁶ Az új telepre és egyházközségekre vonatkozó és a szövegben hivatkozás nélkül felsorolt adatokat az egyházközség első jegyzőkönyvéből merítettük.

⁷ O. L. Imp. C. H. 1789, f. 136. p. 5.

is kérelmüket és visszaadatja nekik a kamarauradalmi intéző által beszedett hetedet.⁸ Tehát gabonájuk után a tizedet — helyesebben hetedet — csak 1790-től kezdve fizették.

Szerették volna a mentességet egyebekben is élvezni még tovább, de ilyen irányú folyamodványukat a helytartótanács 1789. július 28-án elutasítja azzal, „hogy a legfelső helyen megállapított szabadévek a megszabott időn túl nem hosszabbíthatók meg“.⁹

Szolgálmányaik megszokása nehezen ment, de nem vitte őket olyan rendellenességekre, mint a feketehegyieket. A robot megváltására már előre gondoltak és települési feltételeik közt ott találjuk, hogy „Az Urbarialis obligatiot ne robotálással, hanem pénzben válthassák meg, a' robott meg váltasa pedig a cruciferis 5 mindenből, a desma pedig 8-tzadra kegyesen határozódjon“.¹⁰ Később pedig a robot megváltását 6 krajcáros egységáron kérik. Előre nem kapnak erre ígéretet, de a szabad évek utáni anyagi helyzetüktől függően, annak megkönnyítését kilátásba helyezik.¹¹ Midőn azután robotolási kötelezettségük érvénybe lép, mindjárt lépéseket tesznek annak megváltására. A kérdést persze nem az döntötte el, hogy nekik, a privilegizált Jászkunság volt fiainak, szokatlan és kényelmetlen a robotolás, hanem az, hogy a szomszédos kamarai uradalmakban szükség van-e robotjaikra, vagy nem. Ha az uradalmak nem tudták felhasználni a robotokat, azokat a következő évben már nem volt szabad — az úrbéri rendelkezések szerint — igénybevenni s év végén törölni kellett. Mivel a kérelem időpontjában a betelepítetlen kincstári puszták eléggé megfogytak, viszont a robotköteles telepések megsaporodtak, a kamarai jószágigazgatóság nem tudta ledolgoztatni az összes robotokat és készséggel belement részbeni megváltásukba.

Omorovicza község nevében Lengyel Mihály bíró, Juhász Péter, Kun István, Szarka Mihály és Borus Mihály esküdtek írták alá azt az úrbéri szerződést, mely 1792. november 1-től 1795. október végéig három esztendőre úgy rendezi szolgálmányaikat, hogy a robot felét 8 kr. egységáron megváltják, míg 26 napi ígás vagy 52 napi kézi robotot természetben teljesítenek minden sessió után évente. A házas és házatlan zsellérek évi 18, illetve 12 napi kézi robotjukat készpénzben róják le. A hosszú fuvart 4 sessióként természetben kellett leszolgálniok. Házanként fizették az 1—1 frt. füstpénzt. A földesúri háztartáshoz járó naturalekat minden sessió évente 51 krajcárral váltotta meg. Egyben kötelezték a telepések magukat, hogy az urasági

⁸ O. L. Ben. res. reg. 1789. Oct. No. 85.

⁹ O. L. Imp. C. H. 1789. f. 136. p. 2.

¹⁰ O. L. Imp. C. H. 1785. Fasc. 2547. 83. Ans. No. 4.

¹¹ O. L. Imp. C. H. 1786. f. 189. p. 12.

pénzbeszedő útján a fizetéseket pontosan teljesítik, tudomásul véve, hogy a rossz fizetők helyére a kamarai jószágigazgató-ság más jobbágyokat hoz.¹²

A szerződést három évenként megújították. Ismerjük azt a „contractus urbarialis“-t is, melyet 1798. november 1-től 1801. október végéig kötöttek. Ez évente $26\frac{3}{4}$ nap ígás, vagy $53\frac{1}{2}$ nap kézi robotot kíván tőlük sessionként, melyben benne van a másfél nap kézi, illetve $\frac{3}{4}$ nap ígás robotra átszámított hosszú fuvar is. Évi robotjaik másik felét 8 krajcár egységáron válthatták meg. A házas zsellérek, akiknek, mint kézműveseknek, cselédeknek és pásztoroknak, a természetbeni robot hátrányukkal járna, évi 18 nap kézi robotjukat szintén megválthatják 8 krajcár egységáron. A más házában lakó házatlan zsellérek viszont 10 krajcár egységáron válthatták meg évi 12 nap kézi robotjukat. A többi fizetnivalókat az urbarium szerint kell teljesíteniök. A fizetés két részletben történik: első fele Szt. György napig, a második fele Szt. Mihály napig. Aki fizetési kötelezettségét nem tudja, vagy nem akarja Szt. Mihály napig teljesíteni, az ellen végrehajtást foganatosítanak s helyébe mást állítanak, aki a terheket pontosan fogja viselni. Mind a jobbágy, mind a zsellér házak után évente 1—1 frt. fizetendő. A háztartási naturalek helyett minden sessió évi 51 krajcárt fizet.¹³

Azzal hát nem dicsekedhettek, hogy új otthonukban gondtalan az életük. A szokatlan jobbágyors számos telepest gondolkodóba is ejtett és sokan visszakíváncsoznak az elhagyott szülőföldre. A visszaáramlás a szabadévek vége felé kezdődik meg, de az elhagyott helységek tanácsainak tilalmába ütközik. Lássunk ilyen visszatérési eseteket.

„S. Szabó János Omorovitzárul küldött missilis levele által azt instállya: hogy Kardszagon el adatott háza és fölgye néki vissza íteltessen, vagy pedig számára uj porta adattasson.“ (Határozat): „Meg irattatni rendeltetett, hogy tsak tartozkodyon Omorovitzán, minthogy szabad akarattya szerént vette oda lakását.“¹⁴ Sági Szabó János hiába ismétli meg kérelmét, június 14-én a tanács másodsor is elutasítja s ugyanekkor megtagadja Nagy Bálint hazatérési kérelme teljesítését is, minthogy önként mentek el és Kareagon minden vagyonukat eladták. — Juhász János kérését az 1788. aug 30-i tanácsülés utasítja el: „A felsőségnek testimoniuma mellett menvén omorovitzai uj coloniára az instáns, nintsen hatalmában ezen tanátsnak hogy ötet ismét vissza fogadja“. — Huputzi Györgyöt is visszautasítják szeptember 20-án.

¹² Dévay-Gyarmati i. m. 93. l.

¹³ Contractus urbarialis inter regio camerale dominium Zombor ab una, parte vero ab altera inter subditos camerale possessionis Omorovicza... Ref. lélk. hiv. Paesér.

¹⁴ Kareagi tjkv. 1788. febr. 2.

A kunmadarasi tanács szintén szigorúan kezeli a visszatérni szándékozók ügyét. — „Zagyva János Omoroviczáról lakosnak vissza szándékozó, ház vétele eránt instantiat adván bé, resolvaltattott: hogy ötlet ez nemes tanáts helységek lakosságának sem esméri.“¹⁵ — Voltak persze, kik előzetes engedély nélkül jöttek haza. „Omorovitzáruul haza jött lakosok, Nagy János, Fagyal György, Gál Mihály, Gál István, Szél István, Novák János, Zagyva János, Szinási János, S. Szél Istvánné fel hivatattván, nemzetes districtualis kapitány ur parantsolattya mellett nékiek meg hagyattattott, hogy 15 napok alatt visszamenyenyenek Omoroviczára lakni, vagy akárhová tettzik; ugy az többieknek is ez meg fog parantsoltatni.“ A kiutasító határozatot 1789. május 24-én hozta a tanács, de eredménytelenül, mert a nevezett visszavándorlók ügyével még az ez év szeptember 21-i tanácsülés is foglalkozik: „Omoroviczáról visszajött személyek, u. m. Novák János, Nagy János, Zagyva János, Szinási János és többek fel hivatattak, és nékiek meg mondatott ujra, hogy 24. Maii anni currentis No. 3. tett protocolatio szerént jöllehet már quindenáztattak, akár Omoroviczára, akár másuvá lakni el mennyenek, de még is el nem mentek. Most az facultatum conscriptio itt érvén, hogy az Eő Felsége quantuma fizetése alól ki ne maradjanak jószágok ugyan fel vétetik az conscriptiora, de ezzel lakosunknak bé nem vétettek, sőt nekik most is meg mondatott, hogy magoknak más lakó helyet keressenek“. — Ám ezek a conscriptióba való felvételen nekibátorodván s ezáltal a lakhatási jog elnyerését remélvén, nem mentek el, sőt Novák János, Nagy János, Szénási János és Zagyva János instanciát adtak be visszafogadtatásuk érdekében. Erre nézve a tanács 1789. szeptember 27-i ülése jegyzőkönyvében ezt olvassuk: „Die 24. Maii és 21. Sept. anni curr. tett protocollatio szerént, már quindenazva és meg intetve lévén, hogy önként le mondván az instansok helységünkben való lakásról, s a tekintetes nemes distractusoktól is vissza utasittatva lévén lakta földökre oda, vagy akár hová másuvá, a hova tettzik lakni el mennyenek. Most is a nemes tanáts több betsületes lakosok meg edjezéséből meg határozta, hogy lakosoknak az instansok bé nem vétetteknek, hanem minthogy már a tél közelget, s ennek bé jövőségig magoknak lakó helyet és hajlékot nehezen szerezhethének, felebaráti szeretetből meg szenvedí az helység, hogy a télen itten ki telelhetnek de jövő tavasszal magoknak más lakta földet keressenek, mert tovább tavasznál meg nem szenvedtetnek itten lakni, a' midőn ha ki nem mennek, erővel is szekérre rakattatván ki vezetnek, ezekből következik, hogy az instansoknak semmiféle örökséget szerezni nem lészen szabad“.

A madarasi tanács talán tényleg felebaráti szeretetből nem

¹⁵ Kunmadarasi tjkv. 1789. márc. 6.

szerzett érvényt a többszöri erélyes hangú határozatnak, mert a visszaszivárgottak ügye még mindig nem zárul le. A visszatérők ugyanis magukal hozták Omoroviczáról állataikat is, de földjük nem lévén, egyik-másik csak úgy bitangolva tartotta azokat. Az emlegetett Novák Jánosnak ilyen ügye kerül 1790. július 15-én a tanács elé: „Novák Jánost ez előtt is maga fő bíró ur meg kapván, hogy tilalmas helyen legeltette lovait, s akkor keményen meg fedvén, de öregségeért mint másokat meg nem tsapatván, meg engedett nékie; most ismét tilalom rontásban, holott Omoroviczáról jöven vissza még lakosnak sem vétetett bé, találatván, 12 pálczákkal meg tsapattatott“.

A visszatérési esetekkel kapcsolatban két dolgot le kell szegeznünk: egyik az, hogy az ilyen esetek közvetlen oka, amint azok datálásából láthatjuk, a jobbágysággal járó szolgalmányok teljesítésének közeli volta; minél elriasztóbbak voltak a jobágy-sors küszöbön álló kötelezettségei, annál vonzóbb lett a nemrég elhagyot szülőföld képe; a másik megjegyzendő tény pedig az, hogy a leköltözöttek számához képest a visszatérők aránylag kevesen vannak. Enek oka egyfelől az elhagyott helységek tanácsainak hideg elzárkózása, másfelől pedig az, hogy a telepítés sikerült és a leköltözöttek valóban otthonra találtak Bácskában.

A visszaszállingózottak telkei gazdátlanul maradtak Omoroviczán, ezekre újabb levándorlások is történtek. Mohátsi György 1788-ban hagyja el Kunmadarast, hogy családjával együtt Omoroviczára költözzék, amint ezt a máj. 30-i tanácsjegyzőkönyvből megtudjuk. — A zombori kamarai jószágigazgatóság is ezért engedhette meg Pap Mihály, Pap András, Hajnal István, Iván János, Szücs Pál, Semsei György, Kálmán János, Dobi György, Tóth Péter, Tóth Mihály, Tokai György, Kenyeres Ferenc, Erdélyi János, Juhász Gergely és Bánhegyesi Ferenc kunmadarasi lakosoknak az utólagos leköltözést.¹⁶

Az utólagos beköltözéseket nem tudjuk pontosan nyomon követni, de tényként kell megállapítanunk nemcsak az anyakönyvekben feltűnő újabb nevekből, hanem a lélekszám rohamos emelkedéséből is.

A legelső lakosok lélekszámát nem ismerjük, csak azt tudjuk, hogy 334 családot alkottak. Mivel azonban a Karcagról, Kunmadarásról és Jászkisérről jelentkezett családok — miként ezt a közölt összeírásokból megállapíthatjuk — átlag 4.5 tagot számláltak, közel járunk az igazsághoz, ha az omoroviczai első családokat is 4.5 tagúaknak véve, lélekszámukat másfélezerre tesszük. Két év mulva, templomépítésükkel kapcsolatban, azt jelentik a vármegyének, hogy lélekszámuk meghaladja az 1700-at. A kecskeméti ref. egyházmegye idézett jegyzőkönyve

¹⁶ Dévay-Gyarmati i. m. 17. l.

szerint 1788 végén a családok száma 394, lélekszámuk pedig 1894. Az 1797. esztendő végére a lélekszám már 2595-re emelkedett.¹⁷

Ennek az ezer főnyi szaporulatnak felét se teszi ki a természetes szaporodás. Annál kevésbé sem, mivel a gyermekhalandóság ijesztően nagy. A születések és elhalálozások száma adatai 1785—97. években a következők voltak:¹⁸

1785-ben	született	9,	meghalt	2,	ebből	gyermek	1
1786-ban	„	22	„	33	„	„	26
1787-ben	„	82	„	69	„	„	45
1788-ban	„	128	„	124	„	„	98
1789-ben	„	103	„	77	„	„	59
1790-ben	„	120	„	93	„	„	65
1791-ben	„	128	„	88	„	„	60
1792-ben	„	133	„	50	„	„	37
1793-ban	„	145	„	42	„	„	29
1794-ben	„	141	„	163	„	„	140
1795-ben	„	115	„	97	„	„	75
1796-ban	„	121	„	40	„	„	18
1797-ben	„	132	„	65	„	„	36
Összesen	„	1379	„	943	„	„	689

Tehát az újszülöttek fele korai sírba hanyatlik. Így ezekben az években a természetes szaporulat nem több 436 léleknél.

A népesség növekedésének nagyobb része az újabb beköltözőkre esik, akiknek beszivárgása, az alapréteget adó jászkun-sági tömeg elhelyezkedése után, még sokáig tart.

3. Pacsér.

A puszta felmérése és a kiosztott jobbágytelkek méretei. — Három nyomásos földművelési rendszer. — Szőlők, belső telkek. A község elhelyezése. — Telekkönyv, az ebben szereplő első lakosok, telekállományuk és származási helyük. — Javadalmi földek. — Szolgálmányaik. — Kérvényük a rácok eltelepítése és beneficiumaik ügyében. — Szabad éveik meghosszabbítását kérik. Az 1789. évi tized ügye. — Lépések az úrbéri terhek megváltása iránt. — Inséges évek. Állítólagos eltelepülési tervük. — Visszaköltözések s ezek tilalmazása a kisújszállási tanács és a jászkun hatóságok részéről. — Későbbi leköltözők; máshonnan jöttek. — Az állítólagos 110 miskolci család ügye. — A lakosok száma a be- és elköltözések miatt sokáig ingadozik. — Egyházi életük kibontakozása; első lelkészük; templom; torony; harang; iskola és egyéb épületeik. — Községi ügyvitel. — Surlódások a rácokkal.

¹⁷ Báthory-féle névtár; Budapest, Ráday könyvtár.

¹⁸ A lelkészi hivatalban levő anyakönyv szerint.

A puszta felmérését és a telepítés mérnöki munkálatait Quits Antal kamarai mérnök hajtotta végre 1786 első felében, Szalai István mérnök segédkezése mellett. Elkészítette a terület vázrajzát és összeállította a telekkönyvet, az összes jobbágyok nevének és telekállományának pontos feltüntetésével.¹

A 18.000 holdnyi területből szántóföld lett 7414 hold és 600 □ öl, kaszáló 4333 hold és 600 □ öl, közlegelő 5775 hold és 100 □ öl, szőlő 233 hold és 600 □ öl, az utak és kutak részére kihagyott helyek nélkül. A község belterülete, a rác faluval együtt, 399 hold és 800 □ öl nagyságú volt.

Annak nincs nyoma, hogy a rácok által használt területet újra felmérték volna. Ez minden bizonnyal nem is történt meg, mivel telkeik már szabályszerűen ki voltak mérve s most tulajdonképpen csak folytatni kellett ezt a munkát a zomboriak bérletéből visszatért határrészeken. A főntebb említett szántó, kaszáló és legelő terület magában foglalja a rácok sessióit is.

A kijelölt 197¼ sessió negyed, fél, háromnegyed, egész, ötnegyed és másfél telek mennyiségben került kiosztásra a jobbágyok között.

A negyed osztályúnak értékelt földből egy egész sessióra — ugyanúgy, mint Feketehegyen és Omoroviezán is — 38 hold szántót és 22 hold kaszálót számítottak, a belső telek és a közös legelő mellett. De ez csak papíron és átlagban kifejezett érték, mert a parcellázások során majd minden telek eltért ettől s pár négyszögöllel kisebb vagy nagyobb lett, amint helyszíni adottságok ezt befolyásolták. Mind a kaszáló-, mind a szántóparcellákról megállapíthatjuk ezt.

Sok kaszáló pontosan 22 hold, de sok van 22 hold és 300 □-öl, 22 hold és 900 □-öl, vagy 22 hold és 750 □-öl nagyságú is. A ¼-es sessió kaszálója 16 hold és 600 □-öl. A fél sessióhoz tartozó kaszáló 11 hold, vagy 10 hold és 900 □-öl. A negyed sessió kaszáló legtöbb esetben 5 hold, pár esetben kevesebb, vagy több 300 négyszögöllel. Kaszálóját mindenki egy darabban kapta s valamennyinek hossza 300 öl, szélessége pedig a telekállomány szerint változott: a másfél sessióba tartozóé 135—137, az ötnegyedesé 112—117, az egész sessióhoz tartozó 89, a háromnegyedeshez tartozóé 66—70, a felesé 43, a negyedesé pedig 20 öl volt.

A szántóföldek három kalkatúrára oszlottak, mindegyik kalkatúra nagysága 2471 hold és 600 □-öl volt. A kalkatúrák megint két egyenlő részre oszlottak. Minden jobbágy mind a

¹ Bár a munkát már júniusban befejezte — a telekkönyv 1786. jún. 22-én kelt, — a hivatalos bizottság csak december 20-án szállt ki, hogy a felülvizsgálatot megejtse, ellenőrző méréseket végezzen s az új jobbágyokat telkeikbe bevezesse. A bizottság tagjai: gróf Balucanti alhadnagy, mérnök, Horváth Mihály bácsmegyei alszolgabíró és Kováts György bácsmegyei esküdt. — Grund-Buch an neu angelegten cameral Ortschaft Paesir, anno 1786. den 22-ten Junii. Ref. Iek. hiv. Paesér.

három kalkatúrának mind a két részében kapott földet. Tehát szántóföldjét mindenki hat parcellában kapta ki, melyek épügy egyenlők voltak, mint maguk a kalkatúrák, legfeljebb a helyszíni körülmények miatt (mint pl. a kút részére kihagyott hely, vagy a határvonal hajlása) volt köztük némi eltérés. A dűlők mélysége, tehát a parcellák hossza, mindig 200 öl. A parcellák szélessége pedig a telekállománytól függött. Az egész sessióhoz tartozó szántók szélessége 38–40 öl, a háromnegyedeshez tartozó 28.5 öl, a feleseké 19 öl és a negyed sessiósoké 9.5 öl, mind a hat darabnál. Az egész telkes jobbágy tehát kapott hat, egyenként 6 hold és 400 □-öl terjedelmű szántóparcellát, összesen 38 holdat. A „háromfertályos“ kapott hat, egyenként 4 hold és 900 □-öles darabot, összesen 28 holdat és 600 □-ölet. A félsessió s hat, egyenként 3 hold és 200 □-öles darabot, összesen 19 holdat. A negyedtelkes jobbágy pedig ugyancsak hat, de egyenként 1 hold és 700 □-öles parcellát, összesen 9 hold és 600 □-öl terjedelemmel. Persze, ezek a szabályos méretek, melyektől, különösen a harmadik kalkatúrában, elég sok eltérés volt.

A hat darab szántóföld közül évente csak négy állt művelés alatt, kettő pihent. A földet ugyanis háromnyomásos rendszerben művelték, tehát egyik kalkatúrába őszt, a másikba tavaszt vetettek, a harmadik pedig ugar maradt s a jószággal járatták, míg sor nem került bevetésére. Az első kalkatúra Maria-Theresiopolis (Szabadka) felé feküdt, a második Omorovicza irányában, a harmadik pedig a Bajmok felé nyúló határreszen. A település évének őszen a második kalkatúrát vetették be, az elsőt pedig ugarnak jelölték ki. 1787 tavaszán a harmadikat művelték meg, őszen pedig az elsőt. S ez így ment körbe-körbe. Az őszi vetés mindig ugar után következett, a tavaszi vetés tarlója pedig ugar maradt. Ettől a rendtől nem térhetett el senki s az egyes parcellákat mindenki csak azzal vetette be, ami az illető kalkatúrára nézve soron volt.² Őszi vetésű terményeik évtizedeken keresztül a búza és a rozs, tavasziak pedig az árpa és a zab. Még az 1828. évi orsz. adóösszeírás is csak ezekről számol be.³

A szőlők, melyeknek „termése nem igen fáin qualitású, ugyan azért leg inkább a benne munkálkodó jobbágyok a magok házaikban szokták el költeni“, közvetlen a falu mellett feküdtek s közöttük kellett a földekre kijárni.

A belső telkek, tekintet nélkül a telekállományra, mind

² Lásd „Az originalis mappanak magyarra le fordítása“ jelz. iratot a pacséri református lelkészi hivatalban levő települési iratok között.

³ 1828. évi regnicolaris conscriptio. Bács-Bodrog vm., Pacsér. — Orsz. Levéltár.

egyenlő nagyok. Szélességük 15, mélységük 60 öl, tehát 900 □-ölesek. Az eltérés kevés, az is főleg a rác falura esik, melyet Quits mérnök eddigi állapotában változatlanul hagyott.

Az új telepet közvetlenül a rácoké mellett helyezték el, a völgy mentében lefelé; maga a völgy beépítetlen maradt: „... ezenn falu Teletska nevezetü... hegyen van építve és ennek majd a közepén találtatik egy mély völgy és így az falu mindjárt az ó falu mellé vagyon helyheztetve“.² Az új falu nagyon elütrött a régibb rác teleptől, mind egyenlő telkei, mind pedig rendesen megépített házai által. A rácok házainak nagy része, amint a telepítési iratok említik, csak nyomorúságos, földbevált putri volt, melyek rendetlenül, szétszórva épültek az elütrött nagyságú telkeken. Többnek a telke elérte a 2 holdat is, másoké 1—1½ holdas volt. Míg fele részük akkora, vagy pedig kisebb, mint amekkorát az új telepesek kaptak.

A belső területnek és a határnak ilyen felosztása mellett ülték meg Pacsér pusztát a túlnyomórészt Kisújszállásról származó telepesek, akiknek nevét és jobbágytelkeik nagyságát az 1786. június 22-i keltezésű telekkönyvből ismerjük. Alábbi felsorolásuknál ennek sorrendjét követjük és minden telepesnél megjelöljük azt is, hogy honnan származott, amennyiben ezt megbízható módon meg tudjuk állapítani a föntebb már tárgyalt conscriptióknak és a telekkönyvnek egybevetéséből és azokból az útlevelekből, melyeket előző lakóhelyükről való távozásukkor kaptak.

Az első lakosok tehát a következők voltak: ⁴

Sz.	Házszám	Név	Hány sessiót kapott?	Honnan jött?
1.	47.	Bajusz Mihály	1	Törökszentmiklós
2.	48.	Varga Mihály	1/2	Kisújszállás
3.	49.	Jánosi Sebestyén	1	Kisújszállás
4.	50.	Szél István	1	Kisújszállás
5.	51.	Bárdi István	1	Kisújszállás
6.	52.	V. Szabó János	3/4	Kisújszállás
7.	53.	Monori Mihály	1/2	Kisújszállás
8.	54.	Tuba Ferencz	1/2	Kisújszállás
9.	55.	Oros János	1	Kisújszállás
10.	56.	Nagy Mihály	1/2	Kisújszállás
11.	57.	Gombás István	1/2	Kisújszállás
12.	58.	Nagy Miklós András	1	Kisújszállás
13.	59.	Balla János	1/4	Kisújszállás
14.	60.	Dobozi Szücs Mihály	1/2	Kisújszállás
15.	61.	Dersi Kis Mihály	1	Kisújszállás
16.	62.	Palágyi Ferencz	1	Kisújszállás

⁴ A telekkönyv 1—46. házzámok alatt a rác lakosokat sorolja fel, de el van szakadva s így ezeket nem tudjuk közölni.

Sz.	Ház- szám	Név	Hány sessiót kapott?	Honnan jött?
17.	63.	Fási Kis György	1	Törökszentmiklós
18.	64.	Fási János	1	Törökszentmiklós
19.	65.	Ködmön Mihály	1	Kisújszállás
20.	66.	Mihályi János	½	Kisújszállás
21.	67.	Kása Nagy András	1	Kisújszállás
22.	68.	Kovács Pál István	¼	Kisújszállás
23.	69.	Bunyi András	¼	Kisújszállás
24.	70.	Szeles Mihály	½	Törökszentmiklós
25.	71.	Szép György	1	Törökszentmiklós
26.	72.	Szilágyi Miklós	1	Kisújszállás
27.	73.	Toth Dávid	—	Kisújszállás
28.	74.	Noszko János	¼	Kisújszállás
29.	75.	Oros Istvány	¼	Kisújszállás
30.	76.	Varga Istvány	1	Kisújszállás
31.	77.	Cs. Toth Pál	½	Kisújszállás
32.	78.	Oros Istvány	1	Kisújszállás
33.	79.	Pardi Istvány	½	Kisújszállás
34.	80.	Öreg Kuli János	½	Kisújszállás
35.	81.	Oross Mihály	½	Kisújszállás
36.	82.	Dajka Pál	¼	Kisújszállás
37.	83.	Soos Mihály	½	Kisújszállás
38.	84.	Abri János	¼	Kisújszállás
39.	85.	Rácz Mihály	1	Kisújszállás
40.	86.	Kolosi Ferencz	½	Kisújszállás
41.	87.	K. Kis Mihály	¼	Kisújszállás
42.	88.	Kovacs György	1	Kisújszállás
43.	89.	Ratkai Sámuel	½	Mezőtúr
44.	90.	Szegő János	¼	Kisújszállás
45.	91.	Biró Istvány	1¼	Kisújszállás
46.	92.	Toth Istvány notar.	1	Kisújszállás
47.	93.	Ör. Juhász Molnár Istvány	1	Kisújszállás
48.	94.	Cs. Rosa János	1	Kisújszállás
49.	95.	Rosa György	1½	Kisújszállás
50.	96.	Simai Mihály	½	Kisújszállás
51.	97.	Nyári Pál	½	Kisújszállás
52.	98.	Szarka András	½	Kisújszállás
53.	99.	Bak Mihály	1	Kisújszállás
54.	100.	D. Majlát Istvány	½	Kisújszállás
55.	101.	Jano András	¼	Kisújszállás
56.	102.	Feher István	¼	Kisújszállás
57.	103.	Tuba András	½	Kisújszállás
58.	104.	Posztos Ferenc	½	Kisújszállás
59.	105.	Ifj. Gara János	½	Kisújszállás
60.	106.	Pardi Péter	½	Kisújszállás
61.	107.	Zsila Tóth Pál	1	Kisújszállás
62.	108.	Cs. Kovács Istvány	¼	Kisújszállás
63.	109.	Bunyi Istvány	¼	Kisújszállás
64.	110.	Jonas Kis János	1	Kisújszállás

Sz.	Ház- szám	Név	Hány sessiót kapott?	Honnan jött?
65.	111.	Csaij János	$\frac{1}{4}$	Kisújszállás
66.	112.	Jano Gáspár	$\frac{1}{2}$	Kisújszállás
67.	113.	Hosszu István	$\frac{1}{2}$	Kisújszállás
68.	114.	Biró János	1	Kisújszállás
69.	115.	Török Péter	$\frac{1}{2}$	Kisújszállás
70.	116.	Öreg Molnár András	$\frac{1}{4}$	Kisújszállás
71.	117.	Bekecsi Molnár Mihály	1	Kisújszállás
72.	118.	Szilágyi György	1	Kisújszállás
73.	119.	Szabo Mihály	1	?
74.	120.	Elekes Takács Istvány	$1\frac{1}{2}$	Kisújszállás
75.	121.	Somogyi Mihály	1	Kisújszállás
76.	122.	Molnár András Mihály	$\frac{1}{2}$	Kisújszállás
77.	123.	ifju Varga András	$\frac{1}{4}$	Kisújszállás
78.	124.	Borus János	$\frac{1}{4}$?
79.	125.	Német Mihály	$\frac{1}{2}$	Kisújszállás
80.	126.	Német János	$\frac{1}{2}$	Kisújszállás
81.	127.	Öreg Daku Ferencz	$1\frac{1}{2}$	Kisújszállás
82.	128.	Arva Mihály	$\frac{1}{4}$	Kisújszállás
83.	129.	A. Ráso Mihály	$\frac{1}{4}$?
84.	130.	Csaij Istvány	1	Kisújszállás
85.	131.	Csaij András	$\frac{1}{4}$	Kisújszállás
86.	132.	Borus Péter	$\frac{1}{2}$	Törökszentmiklós
87.	133.	Szathmári Pál	$\frac{1}{2}$	Kisújszállás
88.	134.	V. Nagy Istvány	$\frac{1}{2}$	Kisújszállás
89.	135.	Juhász Mailát Istvány	$\frac{1}{4}$	Kisújszállás
90.	136.	Zöld Tot János	$\frac{1}{2}$	Kisújszállás
91.	137.	Balog Mihály	1	Kisújszállás
92.	138.	Pásztor János	$\frac{1}{2}$?
93.	139.	Pásztor György	1	Törökszentmiklós
94.	140.	Döme Mihály	$\frac{1}{4}$	Kisújszállás
95.	141.	Majlát János	$\frac{1}{2}$	Kisújszállás
96.	142.	Döme Péter	1	Kisújszállás
97.	143.	Borsos János	1	Kisújszállás
98.	144.	Csizi Istvány	$\frac{3}{4}$	Kisújszállás
99.	145.	Kuli Istvány	$\frac{1}{2}$	Kisújszállás
100.	146.	Török János	$\frac{1}{4}$	Kisújszállás
101.	147.	Kurucz Istvány	1	Kisújszállás
102.	148.	V. Szabo János	$\frac{3}{4}$	Kisújszállás
103.	149.	Vég András	1	Kisújszállás
104.	150.	Derzsi Kis Ferencz	1	?
105.	151.	Ifju Pásztor György	1	Törökszentmiklós
106.	152.	Bak Mihály	1	Kisújszállás
107.	153.	Kolosi András	1	Kisújszállás
108.	154.	Farkas János	$\frac{1}{2}$	Kisújszállás
109.	155.	Majlát András	$\frac{1}{4}$	Kisújszállás
110.	156.	Kiss János	$\frac{1}{4}$	Kisújszállás
111.	157.	Pányi János	—	Kisújszállás
112.	158.	Nagy György	$\frac{1}{4}$	Kisújszállás

Sz.	Ház- szám	Név	Hány sessiót kapott?	Honnan jött?
113.	159.	Horváth Bálint	$\frac{1}{4}$	Kisújszállás
114.	160.	Tollas Nagy János	$\frac{1}{4}$	Kisújszállás
115.	161.	Kurucz Ferenc	—	Kisújszállás
116.	162.	Kiss Mihály	$\frac{1}{4}$	Kisújszállás
117.	163.	Ács Ferencz	$\frac{1}{4}$	Kisújszállás
118.	164.	Ifju Csizi István	$\frac{1}{4}$	Kisújszállás
119.	165.	Öreg István	$\frac{1}{2}$	Kisújszállás
120.	166.	Tóth János	$\frac{1}{2}$	Kisújszállás
121.	167.	Mikola György	—	?
122.	168.	Jano Péter	$\frac{1}{4}$	Kisújszállás
123.	169.	Berenyi István	—	?
124.	170.	Jano Pál	$\frac{1}{4}$	Kisújszállás
125.	171.	Lenart Gergely	$\frac{1}{4}$	Kisújszállás
126.	172.	Molnár Mihály	$\frac{1}{4}$	Kisújszállás
127.	173.	Balog András	$\frac{1}{4}$	Kisújszállás
128.	174.	Borsos György	1	Kisújszállás?
129.	175.	Ifju Fási György	1	?
130.	176.	Hajdu Mihály	$\frac{1}{4}$	Kisújszállás
131.	177.	Szabo István	$\frac{1}{4}$	Kisújszállás
132.	178.	Sas Demeter	1	?
133.	179.	Pábár Mihály	1	Turkeve
134.	180.	Ifju Jósa Nagy István	1	Turkeve
135.	181.	Bornemisza János	1	Turkeve
136.	182.	Fekete István	—	?
137.	183.	Szemők János	$\frac{1}{4}$?
138.	184.	Gelei Mihály	$\frac{1}{4}$?
139.	185.	Balog Jánosné	$\frac{1}{4}$	Kisújszállás
140.	186.	Panyi András	$\frac{1}{4}$	Kisújszállás
141.	187.	Bene János	$\frac{1}{4}$	Kisújszállás
142.	188.	Ifju Tóth János	—	Kisújszállás
143.	189.	Jano Péter	$\frac{1}{4}$	Kisújszállás
144.	190.	Német András	$\frac{1}{4}$	Kisújszállás
145.	191.	Abri András	$\frac{1}{4}$	Kisújszállás
146.	192.	Olajos Toth Mihály	$\frac{1}{2}$	Mezőtúr
147.	193.	Maj János	—	?
148.	194.	Jano István	—	?
149.	195.	Harányi András	$\frac{1}{4}$	Kisújszállás
150.	196.	Csizi István	$\frac{1}{4}$?
151.	197.	Veég András	$\frac{1}{2}$?
152.	198.	Német János	$\frac{1}{2}$?
153.	199.	Török János	$\frac{1}{4}$	Kisújszállás
154.	200.	Szücs Péter	$\frac{1}{4}$?
155.	201.	Léko Mártony	$\frac{1}{2}$?
156.	202.	Muzsa Mártony	1	?
157.	203.	Majlat György	$\frac{1}{4}$?
158.	204.	Ujjvárosi István	$\frac{1}{4}$	Kisújszállás
159.	205.	Arvai András	$\frac{1}{2}$?
160.	206.	Balla Mihály	$\frac{1}{4}$	Kisújszállás

Sz.	Ház- szám	Név	Hány sessiót kapott?	Honnan jött?
161.	207.	Molnár Istvány	½	Kisújszállás
162.	208.	Horváth Mátyás	¾	Kisújszállás
163.	209.	Göder János	¼	Kisújszállás
164.	210.	Asztalos Mihály	¼	Kisújszállás
165.	211.	Pots Mihály	½	?
166.	212.	Gál András	1	Kisújszállás
167.	213.	Öreg Noszko János	½	Kisújszállás
168.	214.	Gönczi Ferencz	½	Kisújszállás
169.	215.	Öreg Bangó Toth János	½	Kisújszállás
170.	216.	Öreg Kurucz Ferencz	1	Kisújszállás
171.	217.	Oláh Gergely	¾	Kisújszállás
172.	218.	Kovács János	1	Kisújszállás
173.	219.	Varga Bálint	1	Kisújszállás
174.	220.	Biczo Jánosné	1	Kisújszállás
175.	221.	B. Szabo Péter	¼	Kisújszállás
176.	222.	Csaij Mihály	¼	Kisújszállás
177.	223.	Pál Daku Ferencz	½	Kisújszállás
178.	224.	Gál Mihály	½	Kisújszállás
179.	225.	Katona Kása Mihály	¼	Kisújszállás
180.	226.	Eri Péter	1	Kisújszállás
181.	227.	Rác János	1	Kisújszállás
182.	228.	Nagy János	1	Kisújszállás
183.	229.	Szél Ferencz	1¼	Kisújszállás
184.	230.	Öreg Garaj János	¾	Kisújszállás
185.	231.	Kecze Istvány	1½	Kisújszállás
186.	232.	K. Nagy János	½	Kisújszállás
187.	233.	Balla Istvány	½	Kisújszállás
188.	234.	Szilágyi János	1½	Kisújszállás
189.	235.	Csipő Istvány	¼	Kisújszállás
190.	236.	Toth András	1¼	Kisújszállás
191.	237.	Oross Ferencz	1½	Kisújszállás
192.	238.	Balási János	1	Kisújszállás
193.	239.	Levaij Ferencz	1	Kisújszállás
194.	240.	Borus Mihály	1¼	Törökszentmiklós
195.	241.	Gál János	½	Kisújszállás
196.	242.	Ifju Bango Toth András	½	Kisújszállás?
197.	243.	Nagy Bálint	¼	Kisújszállás
198.	244.	Imre Istvány	½	Kisújszállás
199.	245.	Komáromi János	½	Kisújszállás
200.	246.	Kenderesi Nagy András	1	Kenderes
201.	247.	Turi Gábor	¼	Kisújszállás
202.	248.	Juhász Szabo Istvány	¼	Kisújszállás
203.	249.	Mile János	¾	Kisújszállás
204.	250.	Cs. Pocsay Mihály	1	Kisújszállás
205.	251.	Öreg Varga András	¾	Kisújszállás
206.	252.	Özvegy Mészáros Györgyné	¾	Kisújszállás
207.	253.	Szoboszlai György	1¼	Kisújszállás
208.	254.	Ador Istvány	1¼	Kisújszállás

Sz.	Ház- szám	Név	Hány sessiót kapott?	Honnan jött?
209.	255.	Borsos Péterné	1	Kisújszállás
210.	256.	Kaposi István	1	Kisújszállás
211.	257.	Dorko János	1	Kisújszállás
212.	258.	Olajos Kis János	1	Kisújszállás
213.	259.	Sz. Dobozi István	½	Kisújszállás
214.	260.	K. Toth János	1	Kisújszállás
215.	261.	Bekecsi Szabo (János)	½	Kisújszállás
216.	262.	Matyus János	¼	Kisújszállás
217.	263.	Balog György	½	Kisújszállás
218.	264.	Herczeg Mihály	1	Kisújszállás
219.	265.	Bognár Péter	½	Kisújszállás
220.	266.	Palágyi István	½	Kisújszállás
221.	267.	A. Kis Péter	1	Kisújszállás
222.	268.	Kolosi István	½	Kisújszállás
223.	269.	Nagy Pál János	1	Kisújszállás
224.	270.	Szél Gáspár	½	Kisújszállás
225.	271.	Ujjvárosi István	1½	?
226.	272.	Ador Mihály	½	Kisújszállás
227.	273.	Szabó Balázs	½	Kisújszállás
228.	274.	Rácz Péter	¼	?
229.	275.	If Varga Ferencz	1	Kisújszállás
230.	276.	Kardos Ferencz	¼	Kisújszállás
231.	277.	Török András	¼	Kisújszállás
232.	278.	Levay István	1	Kisújszállás
233.	279.	Kolosi András	1	?
234.	280.	Cs. Toth István	1	Kisújszállás
235.	281.	Miglincezi István	¼	Kisújszállás
236.	282.	Borsos András	1	Kisújszállás
237.	283.	S. Nagy István	1	Kisújszállás
238.	284.	Kis György	¼	Kisújszállás
239.	285.	Tóki György	¼	Kisújszállás
240.	286.	Pálfi István	½	Kisújszállás?
241.	287.	Abri György	1	Kisújszállás
242.	288.	Borsos György	1	Kisújszállás
243.	289.	Balla Ferencz	½	Kisújszállás

Az új telepések közt kiosztottak eszerint 7 másfél sessió, 6 ötnegyed sessió, 75 egész sessió, 17 háromnegyed sessió, 68 fél sessió és 61 negyed sessió jobbágytelket, összesen 155 sessiót. Tehát nem valósították meg száz százalékgig azt a felsőbb rendelkezést, hogy 1 sessiónál többet senki se kaphat. Néhány esetben a vagyoni helyzet és a munkabíró családtagok száma biztosíték volt arra, hogy az új telepes az átlagosnál nagyobb földet is meg bír munkálni. Akik többet kaptak, mind ilyenek voltak s nem valami egyéb érdem játszott közre. Viszont az első lakosok közül kilencen nem kaptak földet s ennek okát vagyontalanságukban és családtagjaik kevés szá-

mában találjuk meg, vagy pedig — a megelőző összeírásokból kitetszőleg — nőtlen volt az illető.

Javadalmi célokra is kaptak földet, mentesítve az úrbéri terhektől. A református lelkész részére kaptak egy sessiót, a kántortanító részére fél sessiót. És egy sessió volt a szerb pópa javadalmi földje is. Az uradalmi mézárszékhez is kimérték 1 szabad telket.⁵ A jegyző javadalmi földjét a telekkönyv külön nem említi, ellenben Tóth István első jegyző neve alatt egy egész sessiót tüntet föl.

A ref. lelkész neve alatt a telekkönyvben két egész sessiót találunk, melyből az egy darabban levő kaszáló 44 holdat, a hat szántó parcella pedig 76 holdat és 508 □-ölet tesz ki. Nem világos, hogy a második sessió hogyan került ide. De nem láthatunk benne mást, mint a község közszükségeire ígért tehermentes telket, mely ilyen címen másutt nem található a táblában. A ref. lelkész javadalmi földje ugyanis csak egy sessió volt, ennyi szerepel a legrégibb díjlevelekben és többről nem tud egyik forrásunk sem. Viszont annak sincs semmi nyoma, hogy a lelkész 1 és a tanító fél sessiója mellett egyéb célokra kapott volna az egyház még egy telket.

A többi, közel 40 sessiót a rácok használták, némelyik család kettőt is.

A belterületen a ref. lelkész 1800 □-ölet kapott, mely a paróchia és templom elhelyezésére szolgálhatott. Szélessége 30, hosszúsága 60 öl. A tanító ugyanolyan méretű és nagyságú belső telket kapott, mint a többi lakosok: 15 × 60 öl méretű 900 □-öles telket. A két uradalmi bolt, az uradalmi mézárszék és kocsmá telkei ugyanekkorák voltak; nemkülönben a két uradalmi maloméi, azzal a különbséggel, hogy ezeknek mind szélessége, mind hosszúsága 30—30 ölet tett ki. Legnagyobb volt a községháza portája: 2040 □-öl.

Szolgálmányaik mértékét az urbárium szabályozta és azonos volt az omoroviczaiakéval. Terményeikből hetedet fizettek, sessiónként 52 ígás, vagy 104 kézi robotot végeztek, négy sessiónként egy hosszúfuvart állítottak, fizették az 1 frt.-ot „esztendőbéli árenda“ címén házaik után s beszolgáltatták az urbariumban megszabott naturalékat. Pár évvel szolgálmányaik teljesítésének megkezdése után a kezükben levő 191¼ sessiótól az új telepen élő 318 jobbágy és 25 házas zsellér ezeket teljesíti: évi 9971 nap ígás robotot, vagy 20.392 nap kézi robotot, melyből 450 a zsellérekre esett, akik egyenként 18 kézi robottal tartoztak évente; házaik után évente 343 forintot fizetnek, 1—1 forintot mind a jobbágyok, mind a zsellérek; be kell szolgáltatniok évente 1150 font fonást, tehát sessiónként 6 fontot, továbbá

⁵ Az úrbéri tabella magyarra fordított záradéka a pacséri ref. lelkészi hivatal települési iratai között.

191 $\frac{1}{2}$ icce vaját, aztán sessionként 2—2 kappant és csirkét, tehát mindkettőből 383.5 darabot, végül 2301 drb. tojást, azaz 12 drb.-ot sessionként.⁶ Ehhez járult még persze a 4 telkenkénti 2 napos fuvar, valamint az adóterhek.

Alig telepedtek meg új lakóhelyükön, máris kételyek támadnak bennük, hogy mi lesz a rácok eltelepítésével s hogyan alakulnak majd beneficiumaik? Már július 9-én folyamodnak az uralkodóhoz s előadják, hogy bizonytalanságban vannak szabadéveik, nemkülönben a görögkeleti vallású rácok távozása, vagy maradása tekintetében és sem a kiosztandó telekállomány elegendő voltára, se egyéb dolgokra nézve nem kaptak még végleges és határozott tájékoztatást a jószágigazgató-ságtól.⁷

Tudjuk, hogy e panaszkodásban előadottak nem feleltek meg a valóságnak, mert még elindulásuk előtt jóval közölték velük az általuk kért települési feltételekre a felsőbb döntést, melyből megérthették azt, hogy a rácok hatalmi szóval nem telepíthetők el, valamint azt is, hogy milyen kedvezményeket fognak kapni.

A magyar udvari kancellária leküldte beadványukat a helytartótanács-hoz, hogy a „panaszosoknak az illetékes kamarai adminisztráció által ismételt és világos magyarázatot adason, miszerint a nem-egyesült görögök az ismételten kibocsátott legmagasabb rendeletek következtében mostani helyükön zavartalanul meghagyandók...”⁸ Az adminisztráció tehát, Holics Tamás provizor útján, ismét megmagyarázta nekik a település feltételeit s ennek megtörténtéről mind a pacséri. mind az omoroviczai közs. előljáróság tanusítványt is adott 1786. szept. 23-án.⁹ Ezzel a helytartótanács elintéztnek is vette a dolgot, de a magyar udvari kancellária maga is tisztán akart látni a panasz tárgyában és fizetésfelfüggesztés terhe mellett sürgeti a jelentést, hogy mikor közölték panaszosokkal a települési feltételeket? A helytartótanács felterjesztésére aztán Bécsben is tudomásul vették az elintézést.¹⁰

A pacsériak még egyszer próbálkoznak beneficiumaik kedvezőbbé tételével. Omoroviczával együtt szabad éveik meghosszabbítását kérik 1789-ben. Sajnos, az ügyvel kapcsolatos iratok nincsenek a helyükön, így indokaikat nem ismerjük, csak a helytartótanács 1789. július 28-i döntését, mely a kérel-

⁶ Kimutatás szolgálányaikról, a pacséri ref. lelkészi hivatal iratai közt.

⁷ O. L. Imp. C. H. 1786. f. 243. p. 46.

⁸ O. L. Ben. res. reg. 1786. Julius No. 69.

⁹ O. L. Imp. C. H. 1786. f. 243. p. 91. Aláírták Borsos György bíró, Kolosi András, Ujvárosi István s Rózsa György esküdtek.

¹⁰ O. L. Imp. C. H. 1787. f. 41. p. 29—30. és Ben. res. reg. 1787. Apr. No. 24.

met elutasítja azzal, hogy a legmagasabb rendelettel megállapított szabad évek nem hosszabbíthatók meg.¹¹

Nagyobb sikerrel jár az a méltányos és az omoroviczaiakkal egyetértve benyújtott kérelmük, hogy az 1789-re beszedett hetedet adják nekik vissza. A zombori adminisztráció a hozzá beadott kérelmet kedvező véleményezéssel felterjeszti a helytartótanácsához, ez pedig továbbítja az udvarhoz, rámutatva kérésük jogosságára.¹² Az udvari kancellária ennek következtében ezt az utasítást küldi le Budára: „Miután a fennálló rendelkezés szerint a települőknek három tizedmentes szabadév engedélyeztetett, a pacséri és omoroviczai telepések pedig... ebbe a mentességbe az 1787. évben léptek be először, nekik az ezévre már beszedett tized feltétlenül visszaadandó.“¹³

Hetedet tehát csak 1790. aratástól kezdve kellett fizetniük, míg többi szolgálányaik 1789. nyarán kezdődtek meg. Hetedjük visszaadása nem volt külön kedvezmény, hanem jogos járandóság. Mivel 1786-ban, késői leérkezésük és földjeik kiméretlen volta miatt, nem tudtak elvetni, az első aratásuk 1787-re esett, tehát tehermentesként volt joguk élvezni az 1789. évit is.

Szabadéveik eltelte után a jobbágyterhek megváltására törekednek. De kérelmüket, s ugyanígy Omoroviczáét is, az 1790. november 3-án kelt királyi rendelet elutasítja.¹⁴ Pedig még közbenjárót is szereztek: „1790-ben a község Schikmajer Jakabbal a helytartótanács ágensével oly üzletbe lépett, hogy utóbbi némely urbarialis adózásoknak megválthatását kieszközölje; e célból neki 1733 frt 7 kr-t előre le is fizetett. A megváltás azonban nem sikerült s így a község éveken át követeli letéteményezett pénzét Schikmajeren.“¹⁵

Hogy a szabadévek tartamára rendeletileg engedélyezett kölcsöngabonát milyen mennyiségben vették igénybe s miként szolgáltatták vissza, nem tudjuk. De hogy nemsokára ismét gabonát kérnek, sőt 1792-ben a régebbi rác lakosok is segítséget kérnek a kamarai készletből, arra vannak adatok.

1795. június 10-én az apatini kamarai magtárból kenyérnek való gabonát osztottak ki a pacsériaknak. Szolgabírájukhoz intézett levelükben 1797-ben panaszkodnak, hogy a rossz esztendőök miatt elesett helyzetben vannak s bár 25.000 frt értékű gabonát vettek már föl, újra kölcsönként kell 781 pozsonyi mérő vetni való rozsukat megszerezniök.¹⁶

A kezdet nehézségeinek eredménye volt az az állítólagos

¹¹ O. L. Imp. C. H. 1789. f. 136. p. 2.

¹² O. L. Imp. C. H. 1789. f. 136. p. 5.

¹³ O. L. Ben. res. reg. 1789. Oct. No. 85.

¹⁴ O. L. Ben. res. reg. 1790. Nov. No. 19.

¹⁵ Dudás Ödön: Bács-Bodrogh. 1878. I. évf. 1. sz.

¹⁶ U. ott.

elköltözési törekvés, melynek során „1791. év elején az ó-pacséri magyar lakosok a föld rosszasága s helyi egyenetlenségek miatt Paragára akarnak átmenni.“¹⁷ Iványinak ezt az adatát fenntartással fogadjuk, vagy legalábbis elenyésző számú résztvevőre korlátozzuk. Ilyen elköltözési szándéknak forrásainkban semmi nyoma. Legfeljebb egyes személyek akarják ott hagyni az új községet, de azok is inkább vissza akarnak térni Kisújszállásra. Hogy azonban a telepések zömének eszeágában sincs innen tovább vándorolni, azt mi sem bizonyítja jobban, mint épen az, hogy ebben az évben templomot is építenek már. Ez és meggyökerezésük egyéb kézzelfogható jelei inkább az elköltözési szándék ellen bizonyítanak s azt igazolják, hogy a település sikerült.

Ennek a ténynek valóságán mit sem változtat az, hogy többen meggondolják magukat és elhagyott városukban zörgetnek visszavételért. Visszatérésre csak jelentéktelen kisebbség határozza el magát, az is sikertelenül.

Az első ilyen esetet a kisújszállási tanács már 1786. május 13-án tárgyalja: „Söpr. Kis Mihály a Pacsérra való költözését s bontakozását meg bánván és Pacséról vissza jöven azon instál, hogy mivel még itt levő redimált földét sem adta el s kedve sem volna a Pacséron leendő lakáshoz, ide való civisnek vissza fogadni: és lakást, mint ez előtt ugy ennek utánna is engedni méltóztasson a nemes tanács.“ — Határozat: „Az instánsnak valamint tőlünk való el menetele ugy vissza fogadtatása is a felsőségen áll, a nemes tanács annak hire s akarattja nélkül kérését nem tellyesitheti; annyival inkább, mivel milit. conscriptor tiszt ur által is keményen meg parantsoltatott hogy valakik azon pacséri ujj coloniára valo készülés és el menetel miatt a mostani conscriptionalis rectificatióból ki maradtak, vagy magokat önként is ki huzták, azok mind addig ezen helység népsége közzé bé nem vétethetnek, valamig azt nem legitimalják, hogy Pacséron a popularis conscriptiot ingrediáltak legyen.“ — Ugyancsak az összeirattatást állítja feltételként a tanács két visszatérő legény elé: „Somogyi János és Kovács János süheder legények, kik édes attyokkal Patsérra mentenek, instálnak azon hogy ujra ide bé vetessenek lakossul.“ — Határozat: „Az instánsok ha ide való lakosoknak akarnak vissza jönni, magokról bizonyság tévő levelet hozzanak, hogy semmi excessusok nincs és hogy ott a popularis conscriptiot ingrediáltak. Mellyet ha két hét alatt el mulatnak véghez vinni, itten semmiképpen meg nem szenvedtetnek.“¹⁸

Az összeirattatás nem anyira feltétel, mint inkább ürügy

¹⁷ Iványi István: Bács-B. vm. földrajzi és történeti helynévtára. V. köt. 77—80. old.

¹⁸ Kisújszállási tjkv. 1786. július 28.

az instánsok elutasítására, mert a többi visszatérőt is szigorúan eltanácsolják, sokszor indokolás nélkül, néha azzal az indoklással, hogy miért ment el, senki nem küldötte, vagy pedig azzal, hogy a felsőbb hatóságok engedélye nélkül senki se fogadható vissza.

Cs. Tóth Pál hazatérési tervének elutasítását így indokolják: „Az instánst senki sem küldötte el innen, lakhatott volna bekességben; minthogy pedig önként ment el, és iratta fel magát, lakjon ott békességgel, mivel szabadságában sincs ezen magistratusnak, hogy valakit az el menttek közzül vissza fogadjon.“¹⁹

A szabadévek végén gyakoribbak a visszatérési esetek. Az indító ok nem kétséges: a jobbagysors és a vele járó terhek. De a kisújszállási tanács átlát az ilyenek szándékán s nem ad menedéket a terhek elől szökdösőknek. Így utasítja el 1788. március 10-én Német Mihályt, ki azon „instál, hogy Pacsérról ide vissza való jövését meg engedni méltoztassanak.“ — Határozat: „Miólta az instans innen Pacsérra el ment lakni, azólta mind a Mirhó gát töltésével lakosaink terheltettek, mind pedig templomunknak felepítettésétől fogva sok közönséges fáradságokat szenvedtek. Az instáns pedig a kir. kegyelmesség alatt a szabad esztendőben Pacséron tsendessen nyugodott. Tovább is hát a hová vette magát, ott maradjon. Helységünkbe való bé jövetel semmi képpen meg nem engedtetik.“

Hiába az itthon maradt családtagok közbenjárása is, a tanács hajthatatlan. „Raso Ferentz azt instálja, hogy a veje Török Péter Pacsérról fogadtasson vissza lakni.“ — Határozat: „Az instans vejit elmenetelekor is senki sem küldötte el, most sem engedtetik meg vissza jövele, sőt parantsoltatik, hogy ezennel vissza menjen, különben ki fog hajtatni hatalommal is.“²⁰

Visszaküldik Molnár Mátyás Mihályt is: „... hogy Pacséron is a most fennforgó királyi szolgálat miatta ne tsonkuljon, harmadnap alatt hazájába vissza menjen...“ — Bekecsi Molnár Mihály kérését ugyanez a tanácsülés utasítja el.²¹

Herezeg Mihályt 1790. március 15-én utasítják vissza. Gönczi Ferencet pedig október 15-én. Ez utóbbi azzal indokolta visszatérési kérelmét, hogy itthon maradt édesanyját kell gyámolitania. De a tanács azt hozza fel ellenérvül, hogy nagyobb módja van Pacsérról táplálni, mint ezen a most terméketlen földön.

Még a testi fenyíték alkalmazására is van példa: „Szo-

¹⁹ Kisújszállási tjkv. 1786. augusztus 3.

²⁰ Kisújszállási tjkv. 1788. október 26.

²¹ Kisújszállási tjkv. 1789. nov. 22.

boszlai István és Nagy István Pacsérről passus nélkül vissza szökött fitzkók hat hat pálcza ütessel vissza utasítottak.²²

A jászkun hatóságok szintén ellenzik a visszatérők befo-gadását. A tanácsi határozatokban többször találunk erre hi-vatkozást. Így B. Molnár Mihálynak, akit egyszer már eluta-sítottak, 1790. április 24-én ezt válaszolják: „Már egynehány-szor reinviálta a pacsériakat a nemes tanács, azok között az instanst is; de éppen most determináltatott a tekintetes distric-tusok által, hogy egy pacséri lakos se vétessen bé. Melyhez képest parantsoltatik az instánsnak, hogy minden halasztás nélkül vissza menjen.“ — Ugyanezzel indokolják az 1790. má-jus 8-i tanácsülésen özv. Z. Tóth Jánosné kisújszállási lakos Pa-csérre költözött Kata nevű leányának elutasítását: „A patsé-riak eránt most az elmúlt berényi generalis gyűlésen tett vége-zés sem engedné meg, hogy vissza fogadtasson, de különben sints itt reá semmi szükség.“

A visszautasítások megritkítják a hazatérni akarók szá-mát, de azért még később is akad visszakíváncozó instáns. Nagy Pál János 1792-ben próbál hazajönni, de sikertelenül.

A tanács jónak látta a jászkun hatóságokkal is tisztázatni a visszatérni akarók ügyét s kérelmet nyujt be döntés hozatala végett. A generalis gyűlés határozatát Illéssy János kerületi kapitány nemesak a kérelmező Kisújszállással, hanem Karcag-gal, Kunmadarassal és Kunhegyessel is közli: „A közönségek elől járóinak hatalmokban hagyattatik, hogy azokat a' kiket jó teher viselőknak esmernek bé fogadhassák, a kiket pedig rossz erköltseikre való nézve bé fogadni nem akarnak, azokat vissza is passuálhassák.“²³

Az új telep előljárósága se tér szó nélkül napirendre a visszaköltözők fölött, kivált, ha adósságot hagytak maguk után. Utána is írt 1793. tavaszán az ilyeneknek, amit a május 9-i tanácsjegyzőkönyv így említ: „Patséri birák uramék... levelekben panaszolkoznak arról, hogy némely patséri lakosok, rész szerént ugyan passualis levéllel rész szerént pedig a' nél-kül, külömbkülömbféle praetextusok alatt Kisújszállásra jöt-tek, és itt meg telepedtek, adósságokat hagyván magok után. Azon levélben rekesztve küldenek egy specificatiot is, mely az ollyatén el vándorlottaknak nevét és adósságát mutatja. Mely-hez képest kéri, hogy az ott ki nevezettek, ugymint Pányi János, Ör. Molnár András, Borsos Péterné, Dajka Pálné, és Oros Dávid vagy az itt leendő elég tételre szorittassanak, vagy pedig a meg fizetés s magok igazítása végett Patsérre vissza utasítottassanak. — Ezen requisitióra nézve, a fellyebb nevezet-

²² Kisújszállási tjkv. 1788. jún. 1.

²³ Az 1793. évi 1418. sz. körredelet. Kisújszállási tjkv. 1793. évi 275. jkvi sz. a.

teknek személyesen tudtokra adattatott mindjárt akkor a dolgot, és meg hagyattatott, hogy (mivel környül állásaik nem engedték, rögtön való el indulásokat) tizenötöd nap alatt Patsérra ki induljanak; külömben mint koborlók ugy fognak vissza utasittatni. — Mivel pedig még most is, holott már a 15 nap el multt, ki egy, ki más kifogással, itt tartózkodnak: ujra felhivattattak, és meg parantsoltatott nékiek, hogy harmad nap alatt a helységből Patsérra el induljanak, és mint ide bé nem fogadtattak, a vissza jöhetésre többé jussokat se tartásák.“

Aránylag nem sokan kérik visszavételüket. Voltak olyanok is, akik a tanács engedélye nélkül próbáltak beférkőzni újra a lakosok közé; de az ilyenek csak addig élveztek nyugalmat, míg tervük ki nem tudódott, mert akkor a magistratus szigorúan kiharancsolta őket a városból. Nincsen adatunk arra, hogy csak egyetlen családnak is megengedték volna a visszatérést. De a tanács engedélye nélkül pár család mégis megragad a városban. „A suttyomban visszaszállingózottakat pacséri előnévvel látta el a lakosság (pacséri Kisek, Vigek).“²⁴

A jászkun hatóságok által támogatott rideg elzárkózás érthető. Az új telep fejlődését gátolná a tanács, ha nem gördítene akadályokat a visszatérők elé. Meg aztán Kisújszállás valahogy tékozló fiainak is tekinti őket s az elutasító határozatokban többször visszatér a szemrehányás: miért ment el, senki se küldte! Az elhagyott város nem tekinti oly elsőrendű és nélkülözhetetlen népelemnek őket, mint akiknek visszajöveteléhez fontos érdek fűződne. Ottlétük ugyan nem volt terhes, de távollétük se okoz érezhető hiányt. Hamar napirendre térnek fölöttük. Hamarabb, mint ők a szülőföld felett.

Pacsér lakosságát nem csupán azok adták, akiket már megismertünk, hanem mások is. Jöttek még Kisújszállásról is néhányan. Ábri Andrást Illéssy kerületi kapitány látja el útlevéllel 1786. jún. 23-án, Benjámint István Kovácsot pedig maga a tanács 1788. márc. 18-án.²⁵

De számosan jöttek más helységekből is, kik közül néhány a kisújszállásiakkal egyszerre, s talán együtt is, érkezett és már a legelső lakosok sorában szerepel.

Kenderesről jött Nagy János; 1786. március 17-én kelt útlevele szerint „...senkinek véllé legkisseb baja sem lévén, mindeneknek eleget tett...“

Törökszentmiklósról jöttek Fásy János, Fási Kis György,

²⁴ Pápay István cikke a Kisújszállás és vidéke c. hetilap 1936. aug. 16-i (33.) számában Pacsérről.

²⁵ Ezeknek és a más helységekből érkezőknek útlevelei mind a pacséri ref. lelkészi hivatalban találhatóak, így az esetenkénti hivatkozást a továbbiaknál mellőzzük.

Pásztor György 1—1 úrbéri telket, Szép György $\frac{3}{4}$ telket, Borus Mihály $\frac{1}{4}$ telket bírt lakosok, továbbá Bajusz Mihály, Borus Péter és Széles Mihály „18 napos házas zsellérek“. Miután se az Almásy család, mint földesúr, se a helység lakosai közül senki sem ellenezte távozásukat és adósságaikat rendezték, 1786. április 20-án kaptak az előljáróságtól közös útlevelet.

Mezőtúrról: Ratkai Sámuel 462. házszám alatti zsellér, miután „mindeneket betsületesen ki fizetett“, 1786. június 10-én kap útlevelet;

Olajos Tót Mihály 475. házszám alatti lakost, feleségével és két leányával 1786. június 26-án bocsátják el.

Túrkevéről: ifjú Jósa Nagy István feleségével és két gyermekével Pacsérra költözve, magaviselete kifogástalanságáról és adósságai rendezéséről 1786. június 14-én nyer tanúsítványt;

Pabar Mihályt, feleségével, egy fiával és két leányával szintén jún. 14-én bocsátja el a tanács;

Bornemisza János, miután ellene „keresetét nem jelentette“ senki, 1786. jún. 15-én nyer elbocsátást „az patsiri új coloniára“;

Nagy Mihályt ötödmagával bocsátják el Pacsérra 1786. nov. 5-én, miután minden kötelességének eleget tett;

Németh István redemptus lakos és hozzátartozói 1787. május 30-án kapják meg útlevelüket;

Madarász Mihály ugyancsak május 30-án kap útlevelet. Vigh András redemptus lakos és Csizi János, családjával együtt, szintén május 30-án kapják meg útlevelüket.

Veres Mihályt 1787. dec. 31-én bocsátják el.

Szilasi István 1789. május 30-án nyer elbocsátást.

Bugyiról jött Szücs Péter özvegy ember s 1787. március 28-án kap útlevelet.

Kunszentmiklósról: Tóth András és felesége, Kis Erzsébet 1787. jún. 11-én kapják meg útlevelüket, hogy „élelmüknek jobb móddal lehető keresése végett“ Pacsérra költözzenek;

Kováts Gergely 1787. máj. 28-án kap „passualis levelet“, hogy 30 évi otthagása után, mint „hivséges szántó vető contribuens“ Pacsérra költözhessen;

Mészáros Péter feleségével, Cseh Susánnával 1787. jún. 12-én nyer elbocsátást Pacsérra „élelmének jobb móddal lehető meg szerzése végett“. Jól érti a eszmadia mesterséget is.

Szabadszállásról: Szabó János és Sárjai András feleségükkel és gyermekeikkel együtt, miután adójukat megfizették, 1787. jún. 7-én kapnak közös útlevelet Pacsérra;

Bana Mosest és édesatyját, mint „igaz járásbeliek“-et 1787. jún. 15-én bocsátják el;

Torok János, tisztességesen végzett szolgálata után, 1787. okt. 20-án nyer útlevelet.

Seregélyesről jött Szikora István „élelmének jobb módal folytatása végett“. Mint contribuens zsellér, 1789. július 10-én kapta meg útlevelét.

Kőrösladányból jött Borbély István, feleségével és négy gyermekével s 1791. okt. 26-án kaptak útlevelet. Egy szekérrel, két lóval indultak el.

Faddról: Keserü József, feleségével, fiával és menyével együtt indult Pacsérra, mint esküdtséget és bíróságot viselt ember. Útlevelük 1793. nov. 2-án kelt.

Öreg Tóth András, két házassági fiával, menyével és unokáival együtt 1793. nov. 5-én kapta meg útlevelét Pacsérra, miután minden kötelességét teljesítette.

Utólagos beköltözések tehát szép számmal történtek. Bizonyos, hogy több is, mint amennyit ismerünk, mert nem valószínű, hogy minden útlevél fennmaradt. S jöhettek útlevél nélkül is sokan. Tudjuk, hogy jöttek Dorogról, Izsákról és Szeremléről is, de ezek neveit nem ismerjük.²⁶ Az anyakönyvekben is feltűnnek olyan nevek, melyekkel egyik útlevélben se találkozunk. De az új telep alaprétegét és zömét kezdettől fogva a kisújszállásai alkotják.

Itt kell megemlékeznünk egy csomó ember érdekes, utólagos beköltözési ügyéről is, melyet Iványi István így említ meg: „1788. nov. 12-én Pacséról felsőbb rendeletre 110 miskolci család hazájukba visszaküldetett“.²⁷ Ez az idézet adja meg jogcímünket arra, hogy a kérdést Pacsérnál tárgyaljuk, bár Omorovicza ugyanúgy részes volt benne. Annyit előre kell bocsátanunk, hogy 110 miskolci család soha nem lakott Pacséron. Mindössze egy miskolci emberről tudunk, aki 1787–88-ban itt élt. Soltész Istvánról.

Az egész ügy úgy kezdődött, hogy ez a Soltész István, Gulyás János nevű társával, (1788. május 17-én) a következő szövegű kérvényt intézte az uralkodóhoz: „Aller Gnädigster Monarch! Nachdenen wir in allen 112 Haushaltungen mit Weib und Kinder von Mischhoz auf der k. k. Cameral Herrschaft von Somburg um uns Anzusiedlen in das unter dem Grundherrn Ermeni Mihal Gehörigen Dorf Paesy angekommen, und wegen Mangel des Grundes zum Ackerbau daselbsten uns sesshaft zu machen ausser Stande sehen. Als bitten wir Eure Majestaet hiemit fustfähigst uns die 2 in der Somburger Herrschaft befündliche Pusta Namens Adol und Scherek zur Ansiedlung gnädigst zu Verleihen. Semlin den 17-te May 788. Sold Istvan und Johan Gulasch Ackermänner“.²⁸

²⁶ Az 1819. évi püspöki látogatás jkve.

²⁷ Id. helytört. munkája V. köt. Pacsér címszó alatt.

²⁸ A kérvény, talán megbízásból, Zimonyban kelt. Első pillanatra látszik, hogy írója nem volt tisztában a körülményekkel. Ürményi Mihály

A magyar udvari kancellária ezt a hibától hemzsegő iratot (1788. június 8-án) leküldte a helytartótanácsához, a „110 von Misskolz nach Pacsier untersiedleten“ család kielégítése végett. Bár azok 112-ed maguknak kérték a pusztákat, a leirat csak 110 családról szól. Ez a szám átkerült a kapcsolatos aktaiba is. A helytartótanács június 26-án kérte be erre a zombori adminisztráció véleményező jelentését.

De a kérvény még el se intéződhetett, máris beadott Soltesz egy másikat is, most már Anderko István nevű társával. Előadják benne, hogy a borsodmegyei Miskolcra jöttek le Bácskába, abban a reményben, hogy itt letelepítik őket. De Pacsér és Morovicza már betelt s az adminisztrátor nem akar nekik másutt helyet adni, holott már száznál többen vannak. Települési helyet kérnek az uralkodótól, de nem nevezik meg, hogy hol szeretnék ezt megkapni. Aláírás: „Scholtiss István, und Anderko Isvan contribuent Bauer an jetzo zu Moravicza mit 132 Köpf“. A felzeten még ezt is hozzátették: „...da die inbenante 132 Köpf nicht in frey Himmel stehen“. — A kérvényt a magyar udvari kancellária (1788. június 25-én) megküldte a helytartótanácsnak, a kérelmezők kielégítése végett, ez viszont (július 12-én) jelentéstételre leadta a zombori kamarai adminisztrációnak és Bács vármegyének, utasítva ezeket annak kivizsgálására, hogy a kérelmezők milyen rendelkezésre, mikor és miért jöttek le Bácskába, miért nem nyertek elhelyezést és hogy lehet, hogy a szabad ég alatt tartózkodnak? A jelentéseket sürgősen — nyolc nap alatt — kérte, mert joggal kelthetett feltűnést, hogy ennyi ember elhelyezetlenül, sőt letelepítése reménye nélkül a szabad ég alatt kénytelen tanyáznai.

Az adminisztrációnál a két kérvény találkozott s a reájuk adott jelentés 1788. szeptember 23-án kelt. A vizsgálat eredményeként jelenti, hogy a folyamodókat Pacsér és Omorovicza puszták betelepítésének híre csalta le Bácskába, de késve érkeztek, földet már nem kaphattak s így a két új telep lakosainál helyezkedtek el és nekik gazdaságukban segédkeznek, ugyanazoknak házaiban nyerve elhelyezést is. Nem felel meg a valóságnak, hogy a szabad ég alatt tanyáznak és az sem igaz, hogy 112 családot tesznek ki. Mert mindössze csak 19 olyan családot tudtak a két telepen kimutatni, akik a földműveléshez megkívánt eszközökkel rendelkeznek. Miután tehát állításaik valótlansága kiderült, s ez az előljárási jelenlétében fejükre olvastatott, szigorú figyelmeztetésben részesültek, hogy máskor

zombori kincstári jószágigazgatót így megteszi Ermeni Mihal földesúrnak (a felzeten pedig így említi: „...in das dem Hungarischen Edlmann Ermeni Mihal zu gehörige...“), Zombort Somburnak, Miskolcot Mischhohnak, Nádolyt Adolnak, Széreget Schereknek, sőt magát a folyamodó Solteszt is Soldnak. — Az ügy iratai az Orsz. Levéltárban Imp. C. H. 1788. f. 131. p. 1—7. alatt.

alaptalanul ne panaszkodjanak. Akiknek pedig állataik és földművelő eszközeik nincsenek, azokat utasították, hogy mihelyt a nyomtatás véget ér és aratórészüket megkapták, előbbi lakóhelyükre visszamenjenek. A két telep lakosait viszont börtönbüntetés terhe mellett figyelmeztették, hogy máskor a megye és a földesúr tudta nélkül ne merészeljenek idegen jövevényeket ilyen hosszú ideig maguknál tartani. Jelenti az adminisztráció egyúttal azt is, hogy elhelyezésükre Nádoly és Széreg nem jöhetnek szóba, mert az előbbi Csurogh katonai helységhez, az utóbbi pedig az újvidéki nem-egyesült görög püspökséghez tartozik. Végül utasítást kér a helytartótanáctól, hogy mitévő legyen azokkal, akik a földműveléshez szükséges kellékekkel el vannak látva: letelepíthetők-e ezek, vagy vissza kell őket is küldeni előbbi lakóhelyükre?

A jelentéshez kimutatást is csatol a jövevényekről, melyből megtudjuk, hogy kikből állt ez a „110 miskolci család“:

1. Soltész István, jött a borsodmegyei Miskolcra 1787. júniusában, Pacséron él, vagyontalan;
2. Anderko István, jött a borsodmegyei Igriszra 1787. júniusában, Pacséron él, van 5 lova, ekéje, kocsija;
3. Gulas János, jött a borsodmegyei Nagymihályra 1788. júniusában, Pacséron él, van 5 lova, ekéje, kocsija;
4. Gulás György, jött a borsodmegyei Nagymihályra 1788. júniusában, Pacséron él, vagyontalan;
5. Lévai György, jött a borsodmegyei Tiszakeszire 1788. júniusában, Pacséron él, vagyontalan;
6. Kovács János, jött Tiszakeszire 1788. júniusában, Omoroviczán él, vagyontalan;
7. Bende János, jött Tiszakeszire 1788. júniusában, Omoroviczán él, vagyontalan;
8. Cserba János, jött Tiszakeszire 1788. júniusában, Omoroviczán él, vagyontalan;
9. Szabo János, jött Tiszakeszire 1788. júniusában, Omoroviczán él, van 3 lova, ekéje, kocsija;
10. Szabo Mihály, jött Tiszakeszire 1788. júniusában, Omoroviczán él, van 4 lova, ekéje, kocsija;
11. Sebsi Gábor, jött Tiszakeszire 1788. júniusában, Omoroviczán él, vagyontalan;
12. Jovér János, jött Tiszakeszire 1788. júniusában, Omoroviczán él, vagyontalan;
13. Baranyai András, jött Tiszakeszire 1788. júniusában, Omoroviczán él, van 4 lova, ekéje, kocsija;
14. Baranyai Péter, jött Tiszakeszire 1787. júniusában, Omoroviczán él, vagyontalan;
15. Nagy S. Mihály, jött a borsodmegyei Csáthra 1788. júliusában, Omoroviczán él, van 2 lova, kocsija;

16. K. Toth János, jött Csáthról 1788. júliusában, Omoroviczán él, van 2 lova, kocsija;
17. Kéri György, jött Csáthról 1788. júliusában, Omoroviczán él, van 3 lova, kocsija;
18. Nagy György, jött Csáthról 1788. júliusában, Omoroviczán él, vagyontalan;
19. Toth István, jött a borsodmegyei Diósgyőrből 1788. júliusában, Omoroviczán él, van 4 ökre, ekéje, szekere;
20. Toth János, jött Diósgyőrből 1788. júliusában, Omoroviczán él, vagyontalan;
21. Szabo Pál, jött Tiszakesziről 1788. júliusában, Omoroviczán él, vagyontalan;
22. Kasza Mihály, jött Diósgyőrből 1787. júliusában, Pacséron él, vagyontalan;
23. Olá Mihály, jött Diósgyőrből 1787. júliusában, Pacséron él, van 2 lova, kocsija;
24. Balog Mihály, jött Diósgyőrből 1787. júliusában, Pacséron él, vagyontalan;
25. Kerekes István, jött Diósgyőrből 1787. júliusában, Omoroviczán él, vagyontalan;
26. Fodor Mihály, jött a borsodmegyei Radicsáról 1788. májusában, Omoroviczán él, van 3 lova, ekéje, kocsija;
27. Krisztin Mihály, jött Radicsáról 1788. májusában, Omoroviczán él, van 2 lova, ekéje, kocsija;
28. Lakatos Márton, jött Radicsáról 1788. májusában, Omoroviczán él, vagyontalan;
29. Pásztor Mihály, jött a borsodmegyei Szederkénről 1787. augusztusában, Omoroviczán él, van 2 lova, kocsija;
30. Toth János, jött a borsodmegyei Kondórról 1788. júniusában, Omoroviczán él, vagyontalan;
31. Boros Gergely, jött Kondórról 1788. májusában, Omoroviczán él, van 2 lova, kocsija;
32. Székely János, jött Diósgyőrből 1788. áprilisában, Omoroviczán él, van 2 ökre, szekere;
33. Szabo János, jött a hevesmegyei Turból 1787. áprilisában, Pacséron él, van 2 lova, kocsija;
34. Makai János, jött Nagymihályról 1787. októberében, Pacséron él, van 2 lova, kocsija;
35. Szabo Mihály, jött Tiszakesziről 1787. júniusában, Omoroviczán él, vagyontalan;
36. Toth Mihály, jött Nagymihályról 1787. júniusában, Pacséron él, van 2 lova, kocsija;
37. Huszti János, jött Csáthról 1787. júniusában, Omoroviczán él, vagyontalan;
38. Bana Mózes, jött a kunsági Szabadszállásról 1788. júniusában, Pacséron él, van 3 lova, kocsija;

39. Bana István, jött Szabadszállásról 1788. júniusában, Pacséron él, vagyontalan.

A 112 család tehát leolvadt a valóságban 39-re s ezek közül is 20 teljesen vagyontalan; a többi 19-nek sines több vagyona 48 lónál, 6 ökörnél, 8 ekénél, 17 kocsinál és 2 szekérenél. A 39 családból 13 Pacséron, 26 pedig Omoroviczán talált ideiglenesen hajlékot és megélhetést. Látjuk, hogy a legtöbben Borsod megyéből, főleg Tiszakesziről jöttek. Nem alkotnak egyetlen, homogén csoportot, nem hívta őket senki, megelőzőleg nem is folyamodtak előző lakhelyükről letelepítésükért az illetékes hatóságokhoz, hanem minden előkészítés nélkül, csak úgy vaktában vágtak neki az útnak. És amikor már tekintélyes számban összeverődtek Pacséron és Omoroviczán s megértették, hogy itt nem jut számukra hely s nem biztatta őket az adminisztrátor sem, akkor jöttek arra a gondolatra, hogy az uralkodóhoz fordulnak. De szószóljuk, Soltész István, taktikai hibát követett el: helyzetüket rosszabbnak tüntette fel a valóságnál, remélve, hogy óhajuk így gyorsabban és biztosabban teljesül. Ha ezt nem teszi, talán elhelyezésük sikerül. Így azonban elutasításban részesülnek.

A helytartótanács, amint az adminisztráció szeptember 23-i jelentése beérkezett, gyorsan intézkedik elutasításuk iránt. S ennek okát éppen abban jelzi, hogy az az állításuk, miszerint a szabad ég alatt tanyáznak, nem felel meg a valóságnak. Elutasító döntését (1788. okt. 3-án) nemcsak az adminisztrációnak küldi meg, hanem Bács megyének is és ez utóbbit felhívja, hogy a folyamodókat küldje vissza előbbi lakóhelyükre. Ami Holics apatini kamarai provizor jelenlétében 1788. november 12-én meg is történt.

Az elmondottakból világos, hogy Pacsér is osztozott az új települések sorsában: a lakosság hosszú időn keresztül hullámban volt és csak lassan ülepedett le. E fluktuációt alig csökkentette, hogy az ingatlanok nem voltak szabad forgalom tárgyai, legfeljebb használati jogukat lehetett, a földesúr beleegyezésével s, persze, a jobbágyterhek átvállalásának feltétele mellett, átruházni. Évtizedekig eltart ez a hullámban és még az 1819. évi püspöklátogatási jegyzőkönyv is ezeket jegyzi meg: „A helység mind ez ideig is nem lévén teljes megállapodásban, esztendőkről esztendőkre többeknek elköltözésekkel másoknak helyökbe ide jövedelekkkel kevesedvén vagy nevelkedvén, a lelkék száma is igen különbözött”.²⁹

A legelső lakosok — figyelmen kívül hagyva a 46 rác családot — 243 családot tettek ki.³⁰ Ezek közül csak 151-nek a

²⁹ Az 1819-i püspöklátogatás jkve a ref. lelk. hivatalban.

³⁰ Ennyit sorol fel a Grund-Buch. Iványi tehát — id. történeti névtárában, V. köt. Pacsér címszó alatt — téves adatot közöl, mikor csak a kisújszállási eredetű családok számát 338-nak mondja.

lélekszámát ismerjük: 780. Tehát egy családra 5.2 személy esik. Ennek alapján megközelítő pontossággal ki tudjuk számítani a többi — ugyanonnan származó s hihetőleg hasonló számú családtaggal bíró — 92 család lélekszámát is. Mindegyikre 5.2 személyt számítva, 478-at kapunk. E szerint közel járunk az igazsághoz, ha kimondjuk, hogy a legelső telepések lélekszáma 1250 körül volt. — A kecskeméti ref. egyházmegye egykorú jegyzőkönyve szerint 1788-ban a családok száma 289, a lélekszám pedig 1276. — Az 1797. évi állapotra két ellentétes adatunk van: a dunamelléki ref. egyházkerület 1798. évi névtára 1565-nek,³¹ az 1819. évi püspöklátogatási jkv. pedig 1483-nak mondja a lélekszámot. Hogy melyik a helyes, ellenőrizni nem tudjuk. De következtethetünk ebből is a népesség hullámozásában lételére, ami miatt maga a lelkész se tudja pontosan hívei számát, így a névtárba beküldött adata nem egyezik az otthon feljegyzett számmal. — Az említett püspöklátogatási jkv. felsorolja a lélekszám további alakulását is: 1799-ben: 1429; — 1800-ban: 1393; — 1801-ben: 1335; — 1802-ben: 1330; — ettől kezdve növekvő irányt mutat s 1810-ben már 1661, 1819-ben pedig eléri a 2008-at.

Nyilvánvaló, hogy az első pár évtizedben a be- és elköltözések a lélekszám változásában nagyobb szerepet játszanak, mint a természetes népesedés. Így pl. feltűnő, hogy 1797—1802. között több, mint 10%-kal visszaesik a lélekszám, holott ezekben az években 566 születés és 399 haláleset különbözetenként 167 szaporulatnak kellene mutatkoznia.³² A lakosság számának ebben az ingadozásában — ha az idézett adatokat még oly pontosaknak vesszük is — nem szabad valami rendkívüli jelenséget látnunk. Új településeknél a nyugalmi helyzet csak évtizedek alatt következik be, tehát a közben mutatkozó visszaesések épügy nem tekinthetők kizárólagos kritériumnak a telepítés esetleges elhibázottságára, mint ahogy a lélekszám hirtelen emelkedése sem annak sikerült voltára nézve.

Egyházi életük késedelem és különösebb zökkenők nélkül gyorsan és eredményesen bontakozik ki. Mint túlnyomórészt egy helyről származó népességnek, módjukban állott ennek egyes részleteit még Kisújszálláson megbeszélni. Így Váróczi Andrászt előre kiszemelik kántoruknak³³ és első lelkészüket is

³¹ A dunamelléki ref. egyházkerület első teljes névtárát Báthory Gábor pesti lelkész, a későbbi püspök állította össze 1798. okt. 14-én. Egyetlen kéziratos példánya a budapesti Ráday könyvtárban.

³² Csak az 1799. év eredménye negatív: 113 születésre 127 halálozás esik, melyből 105 gyermek. A gyermekhalandóság Pacséron is nagy. A gyermekeknek majdnem fele hal meg.

³³ Pápay id. cikke.

magukkal viszik Pálffy Pál személyében, akit még turkevei rektorsága idejéből ismerhettek.

Pálffy, aki a kolozsvári és debreceni kollégiumokban tanult s Bécsben is folytatott tanulmányokat, Kunszentmiklóson felszenteltetvén pacséri szolgálatára, 10 évig viselte hivatalát. Akkor részint betegsége, részint az egyházzal támadt pere miatt állásáról lemondott. A szervezés, berendezés nehéz munkája és nem lekicsinylendő érdeme az ő nevéhez fűződik.³⁴

Az istentiszteleteket kezdetben magánháznál, egy, a paróchia szomszédságában levő színben tartották. A paróchia után hamarosan megépítik templomukat is. Egyenlőre csak vályogból és torony nélkül. Építését 1790-ben kezdték s 1791-ben végezték be, negyedfélezer forint költséggel. Elegendő pénzüik nem lévén, kölcsönre szorultak, melyből még a második lelkész, Kosdi József, hivatalba lépése után is fennállt 1600 frt.³⁵ A templomépítésre 1791-ben Tóth István templombíró és Rózsa György vice-curator 300 frt. kölcsönt Czikó János bajai kereskedőtől is vettek föl, melynek visszafizetése kissé elhúzódott, mert 1796. május 21-én Latinovics József szolgabíró felszólítja őket kifizetésére.³⁶ A cinterem 1797-ben épült. Majd 1810-ben, miután 60.000 téglát évekkel előbb kiegészítettek, felépítették a tornyot, beleépítve az eddigi fatorony használható anyagát is. A bajai Bischoff kőműves- és Schmiedhammer ácsmesterek által kivitelezett munka „került az ekklesiának kész pénzébe 3681 forintjába s 52 kr-jába. Nyótz száz forintjánál több az ekklesiának nem lévén mikor az építéshez kezdett; a lakosok önként való kész pénzbeli ajánlásaikkal segítettett annyira, hogy a torony építése még azon esztendőben mellyben kezdődött, tökéletességre menvén, az ekklesia cassájában meg maradott mintegy 400 f. A község buzgóságát átaljában lehetett tapasztalni“.³⁵

Első harangjukat is korán beszerezték. A 140 fontos harang felirata: „Mich. Johann Kholm und Anton Litmann in Pest 1785. — A bács-éri reform. Szent ekklesiáé“. Győrffy István szerint ajándékképen hoztak magukkal egy harangot Kisújszállásról.³⁷ Talán ez lehetett az. Erre enged következtetni az öntés éve. Második harangjukat 1811-ben készítették.

Első kegyszereiket Kisújszállásról kapták, amint föntebb már láttuk.

Az iskolai munka is megkezdődött mindjárt az elhelyezkedés után, mégpedig két tanítóval. Monori Mihály rektor kis-

³⁴ Kurátori számadások a pacséri helv. hitv. egyházban 1804-től 1840-ig. Ref. lelk. hiv. Pacsér.

³⁵ U. ott.

³⁶ Dudás i. m.

³⁷ Győrffy i. m. 154. l.

újszállási származású volt. A leányok tanítóját, Lévai Istvánt pedig Pálffy lelkész hozta magával, mint volt segédtanítóját, Túrkevéről. Dudás szerint első iskolájuk 1789-ben épült s ezt 1810-ben átalakították. A fiúknak 1819-ben új iskolát építettek.

Az egyházi tisztviselők javadalmi lakásai hevenyészve készültek el. S már Kosdi József lelkészkedése elején új rektorlakást építenek, majd nemsokára „a praeceptorialis és parochialis házak elvégeztettek, t. i. amint lehetett a rossz fundamentumok miatt amellyekre gondolatlanul építtetni kezdték“.³⁸ A parochiának 3 szobája volt, de Kosdi az 1819. évi püspöklátogatási jegyzőkönyvben nem egészen megfelelőnek mondja őket. Az első paróchia nem is sokáig szolgált, 1822–23-ban Bóvári Antal halasi kőműves által újat építettek.

Mindezek nem jelentéktelen eredmények. Mintegy három évtized alatt a háromszázig való családnak nagy terhet jelentett a templom, torony, paróchia, iskolák, rektori és leánytanítói lakás megépítése, renoválása és újraépítése s ha itt-ott voltak hiányok, azon nem lehet csodálkozni. Tény, hogy kellő időre mindent tető alá hoztak s a szükségessé váló tatarozásokat, újjáépítéseket nem hanyagolták el. S ez az új telepések közti harmóniáról, a vezetők iránti bizalomról, tehát a település sikerült voltáról beszél.

Az új telep a régebbi rác faluval egy községet alkotott. Első jegyzőjük az a Tóth István lett, akit erre még Kisújszálláson kiszemeltek s aki a település előkészítésében igen fontos szerepet játszott. A község ügyeinek intézésében mind az új telepések, mind a rácok egyaránt részt vettek, bár a két népelem egymással soha nem keveredett, össze nem házasodott. Sőt az együttlakásból gyakran surlódások s nem egyszer nyílt összeütközések is származtak. Azt lehet mondani, hogy az új telepéseknek legnagyobb keserősége ez a kényszerű szomszédság lett, melyet nem egyszer tett szinte elviselhetlenné a rácok nyers, összeférhetetlen és kihívó viselkedése.³⁹

³⁸ Kurátori számadások... Ref. lelk. hiv. Pacsér.

³⁹ Emiatti panaszait, mindjárt a település utáni időből, közli Szendy i. m.

Utóhang.

II. József a belföldi népességet tudatosan figyelmen kívül hagyta, mikor az elődei által megkezdett telepítési munkát ismét megindította. Telepítési pátense kimondottan birodalmi német lakosok megnyerését tűzte ki célul. Ezért belföldiek toborzására vonatkozó rendelkezések nem láttak napvilágot és hiányoztak ilyenek telepítésére nézve nemcsak a részletes utasítások, de az általános irányelvek is. Mikor aztán a belföldiek jelentkezése minden felsőbb kezdeményezés nélkül mégis megindul, nem az előre kigondolt terv, hanem ennek hiányában a bekövekezett helyzettel számot vető azonnali elgondolás szabja meg a velük szemben követendő eljárást. Tehát nincs előre kicsiszolt norma, hanem az elsőízben követett eljárási mód jegecesedik azzá. Fentiekben rámutattunk, hogy a belföldi eredetű lakosok bácskai elhelyezésére nézve, akár egész pusztákat, akár elmaradt egyes telkeket ültek meg azok, a kunhegyesiek feketíyi elhelyezése, mint első eset, lett az irányadó.

Ezzel kialakul a józsefi telepítéseknek egy másik, a német bevándorlókétól lényegesen eltérő típusa, kimondottan belföldiek részére. Nevezhetnénk feketehegyi típusnak, mert először ők, aztán a többi jászkunságiak e szerint nyernek Bácskában elhelyezést, majd más belföldiek is.

Mivel a bácskai kincstári birtokokon egyidejűleg mind a kettő szerint folyt a telepítés, párhuzamba kell állítanunk őket s megnézni, miben különböztek egymástól.

A különbség feltűnő már a települési hely kijelölésénél: a német bevándorlókat a legjobb minőségű földeken helyezik el, míg jászkunjaiink felszorulnak a kevésbé termékeny Telecskára, hol negyedosztályúnak értékelt földeket kapnak. Igaz, hogy ezt a hátrányt kiegyenlíti az, hogy egyfelől telekállományuk nagyobb, másfelől pedig, hogy föld dolgában még így is szerencsésebb helyzetbe jutnak, mint amilyenben előző lakóhelyükön voltak.

Még kirívóbb az ellentét, ha kedvezményeiket hasonlítjuk össze.

József telepítési pátense a német bevándorlóknak ezeket

ígérte: 1. teljes vallásszabadságot, felekezeti különbség nélkül lelkészt és tanítót; 2. minden családnak új, kertes házat; 3. a fölműveseknek elegendő, jóminőségű szántóföldet és rétet, igavonó és tenyészállatokat, földművelő és házi eszközöket; 4. az iparosoknak és napszámosoknak — a ház mellett — a szükséges házi eszközöket s minden iparosnak mestersége szerszámainak beszerzésére 50 forintot; 5. minden család legidősebb fiú tagjának katonai szolgálattól való mentességet; 6. Bécestől az új lakóhelyig kincstári költségen való utazást s ellátást addig, míg saját maguk is fenn tudják tartani magukat; ha pedig valamely családot valami baj érne, három év alatti megtérítés ellenében előleget; 7. a megbetegedőknek ingyenes kórházat és gyógykezelést; 8. tíz évi tehermentességet.

Az ígéretet a Bácskába megérkező német telepeseikkel szemben így váltották be:

Zomborban, hol jelentkezniök kellett, megkapták úti-költségük utolsó részletét, családonként 1 forintot (miután Bécsben már 2 frt.-ot kaptak); ellátásukról a kincstár gondoskodott s míg házukat, földjüket meg nem kapták, addig a már meglevő, szomszédos telepeken szállásolták be őket s a tízeven feli családtagok kaptak napi 2 krajcárt s 1 icce lisztet, a tíz éven aluliak pedig ennek felét, továbbá minden család fát, szalmát és ecetet.

Elkészülvén kincstári költségen a házuk, beköltözhetek abba s ekkor családonként kaptak egy tehenet, vagy 18 forintot, továbbá a következő házi eszközöket: egy ágyat, egy szalmazsákot, egy szőnyeget, hat zsákot, egy sütőteknőt, egy baltát, egy kapát, egy ásót, egy vasvillát, egy rokkát, egy szitát, egy sütőlapátot, egy vödröt, egy sajtárt, egy köpülőt; ha iparos volt az illető, szerszámok beszerzésére kapott még ezekhez 50 forintot.

Ha pedig földműves volt, továbbmenőleg kapta még a következőket: négy lovat, vagy 88 forintot, egy rövid gyeplőt, egy hosszú gyeplőt, négy kötőféket, nyolc istrángot, két rudazókötelet, egy vasalatlan kocsit, egy felszerelt ekét, egy köszörűkövet, egy fejszét, egy kapát, egy szórólapátot, egy favillát, egy kaszát fenőkövel, két sarlót, egy kaszakalapálót, két fúrót, egy vágókést, egy kézfűrész, egy kocsikötelet, végül fél, vagy negyed sessió földet, téli, vagy nyári vetéssel. A vetőmagot vissza kellett fizetni. S kapta a telekállománynak megfelelő kaszálót.

Megkapta mindenki a tíz évi adómentességet és felmentést minden földesúri szolgálmánytól és egyéb tehertől.

Minden tíz ház kapott egy kutat is.

Az egyházközségek ezeket kapták: ideiglenes imaházat, egy harangot, szószéket, oltárt, egy aranyozott kelyhet, egy aranyozott tányért, egy keresztelő tálat kannával együtt, ostya-

Tartalom.

	Lap
Előszó — — — — —	3
I. Fejezet. Előfeltételek — — — — —	5
II. Fejezet. Elvándorlási mozgalmak a Jászkunságban és környékén — — — — —	17
III. Fejezet. A kivándorlást előmozdító körülmények — —	24
IV. Fejezet. A kunhegyesiek — — — — —	34
V. Fejezet. A karcagiak, kunmadarasiak, jászkisériek és kisújszállásiak — — — — —	55
VI. Fejezet. Az új telepek — — — — —	97
1. Feketehegy — — — — —	98
2. Omorovicza — — — — —	119
3. Pacsér — — — — —	130
Utóhang — — — — —	155
